

IJSSELMEEER

BERICHTEN

Nieuws en informatie
over de bescherming van
het IJsselmeergebied
30 SEPT 2022

**Jubileum
50 JAAR
IJSSELMEEERVERENIGING**

COLOFON

IJsselmeervereniging
Opgericht in maart 1972

Postadres, leden- administratie en website:

Jachthavenstraat 24,
8603 CJ Sneek

Telefoon: 06 51075103
Email: info@ijsselmeer-
vereniging.nl
Website: www.ijselmeer-
vereniging.nl

Lidmaatschap:

Het lidmaatschap kost €25,-
en gaat u aan voor 1 jaar en
opzeggen kan alléén schrift-
lijk uiterlijk 1 maand voor het
einde van het kalenderjaar.

Kamer van Koophandel:
40624019
rekeningnummer bij de
Rabobank:
IBAN: NL57RABO0138365164
De IJsselmeervereniging is
door de belastingdienst erkend
als Algemeen Nut Beogende
Instelling (ANBI-status)

Nummer 2021 nr 1
ISSN: 1571-9448

Redactie en redactionele bijdragen:

Frans de Nooij
(hoofdredacteur), Auke
Wouda, Soemini
Kasanmoentalib, Joke van
der Meer, Willem
Goudswaard, Benno van
Tilburg, Angèle Steentjes,
Frans Ottenhof, Barbara van
Beijma, Fokko Bosker, Theo
Bouwman, Peter Fokkens

Eindredactie:

Angèle Steentjes en Jan
Verberne

Foto's/afbeeldingen van:

Willem Goudswaard, Henry
Spruyt, Theo Bouwman, Van
Aalstburg, Angèle Steentjes

Coverbeeld:

Anneke Schouten
"Toekomstbeeld - de
Houtribdijk doorlaatbaar"

Productie:

Twin Media B.V., Zeist

Inhoud

Voorwoord voorzitter

3

50 jaar IJsselmeervereniging: De strijd voor een uniek landschap

4

Een impressie over hoe voormalige
voorzitters met de diverse stormen rond
het IJsselmeer zijn omgegaan.

Brief van minister Harbers

8

Felicitaties bij ons 50-jarig jubileum.

Met een stip op de horizon is het beter koers houden

9

Een impressie en evaluatie van de
visievorming de laatste 30 jaar in het
IJsselmeergebied.

IJsselmeervereniging en rechtspraak

18

Hoe ging de vereniging om met de
juridische mogelijkheden en wat is ervan
te leren?

Het IJsselmeerspel

22

Het IJsselmeerspel is voor de oudere
jeugd en heeft als doel te leren met
evenwichtige beslissingen te komen.

Het IJsselmeergebied: een natuur in herstel

24

De IJsselmeervereniging iets
optimistischer over natuurontwikkeling
dan een paar jaar geleden.

De zuidkant van het IJsselmeergebied: IJmeer en Markermeer

30

Na plannen voor verdere verstedelijking
in het water zijn er nu meerdere plannen
voor de ontwikkeling van de natuur en
het herstel van het ecosysteem.

Kwetsbare wereldklasse

39

De landschappelijke kwaliteit moet
leidend zijn bij ruimtelijke ontwikkeling.

Randmeren herbergen unieke natuurkwaliteit van wereldklasse

43

Het lint van aaneensluitende
waterplassen tussen het Markermeer-
IJmeer en Ketelmeer is toe aan een
facelift.

Krimp grote watersport en bruine vloot op IJsselmeer

49

De grote watersport krimpt, jongeren
kiezen liever voor de kleine watersport,
zoals suppen en surfen.

Bruine vloot en IJsselmeer: een symbiose

53

Het ontstaan en de uitbouw van een
iconische vloot

Een fietstocht rond het IJsselmeer is een begrip.

56

Een interview met schrijfster Anne Woltz
over haar ontdekking van het IJsselmeer.

Voorwoord van de voorzitter

Beste leden, vrijwilligers en vrienden van de IJsselmeervereniging,

Voor u ligt een uniek nummer van de IJsselmeerberichten. Een speciale uitgave omdat we dit jaar 50 (!) jaar bestaan. Op 30 september 2022 vieren we dat met velen van jullie in het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. Tijdens die vrolijke bijeenkomst zullen de vele zaken die in dit nummer beschreven staan aan bod komen en meer!

Het IJsselmeergebied is – ik herhaal het hier nog maar eens – een uniek zoetwatergebied: een groot open landschap en leefgebied van ontelbare vissen, vogels, zoogdieren en planten. Het weidse uitzicht, prachtige wolkenluchten en historische stadsgezichten inspireerden Nederlandse schilders, waardoor het gebied internationale bekendheid kreeg. Het is een bijzonder aantrekkelijk wandel-, fiets- en watersportgebied en bij talloze kleine strandjes is het uitstekend zwemmen. Maar het IJsselmeer is als Natura 2000-gebied ook kwetsbaar. Er zijn continu plannen voor windmolenparken, projecten, dammen en woningbouw in het IJsselmeergebied. Ook vormen zandwinning en dijkverzwaring een aanslag op de natuur en het vaak eeuwenoude landschap. Wij willen dat het IJsselmeer op verantwoorde wijze wordt beheerd en dat alle unieke waarden behouden blijven. Daarbij kijken we naar het landschap, milieu en de natuur. Het Blauwe Hart van Nederland moet blijven kloppen! 'Gebruik mag, maar verbruik niet' is ons motto. Als IJsselmeervereniging trekken wij daarom al vijftig jaar aan de bel als het fout dreigt te gaan. Dat doen we door samen te werken met lokale bewonersgroepen en hen te ondersteunen met advies en publiciteit. Soms nemen we samen juridische stappen. Ook zoeken we samenwerking met gelijkgestemde organisaties, zoals Natuurmonumenten, landschapsorganisaties en de Waddenvereniging. Alle functies en het gebruik van het IJsselmeergebied leiden, zeker in samenhang met klimaatverandering, tot dilemma's en dwingen tot keuzes voor gebruikers en overheden. Wij, als 50 jaar bestaande IJsselmeervereniging,

schetsen in ons Manifest 2072 de belangrijkste dilemma's voor natuur, landschap en het gebruik van het gebied. We maken ook onze keuzes bij die dilemma's en schetsen aan de hand daarvan hoe het gebied er over nog eens vijftig jaar uit zou kunnen zien in 2072. Hoe ziet dat Manifest eruit, zult u vragen? Draai dit jubileumnummer om en dan ziet u ons Manifest 2072. Een manifest dat uitdaagt en perspectieven schetst van de toekomst van het IJsselmeergebied zoals uw vereniging denkt dat het zou kunnen. Plannen zijn natuurlijk niet in beton gegoten en daarom willen wij met de leden, vrijwilligers en alle mensen die het IJsselmeergebied een warm hart toedragen in gesprek gaan, om te beginnen op 30 september, over het juiste behoud en beheer van dit prachtige open landschap. Dit Manifest 2072 kan dan dienen als leidraad!

Veel leesplezier!

Benno van Tilburg, voorzitter IJsselmeervereniging

Steun ons en word lid

Vindt u het ook belangrijk dat het IJsselmeergebied een beschermd gebied blijft met een uniek karakter? Steun ons dan en word lid van de IJsselmeervereniging! Voor slechts 25 euro per jaar helpt u mee aan het behoud van het IJsselmeergebied. U ontvangt een welkomstgeschenk en ieder jaar het blad 'IJsselmeerberichten'. Ga snel naar: www.ijsselmeervereniging.nl/lid-worden.

50 jaar IJsselmeervereniging: *De strijd voor een uniek landschap*

Dit jaar bestaat de IJsselmeervereniging 50 jaar. Een goed moment om zowel terug te blikken als vooruit te kijken met de voormalige voorzitters en de huidige voorzitter Benno van Tilburg. Er komen veel bedreigingen op het IJsselmeer af zoals zandwinning, windmolens en plannen voor allerlei eilanden. Het is niet de eerste keer dat het IJsselmeer in zwaar weer verkeert. Een impressie over hoe voormalige voorzitters met de diverse stormen rond het IJsselmeer zijn omgegaan.

Tekst Angèle Steentjes en Frans de Nooij

O

p de eerste dag in maart 2022 kwamen een aantal oud-voorzitters bij elkaar om te discussiëren over

de verschillende bedreigingen van het IJsselmeer waar zij mee te maken hebben gehad, hun aanpak daarvan en hun ideeën over de toekomst. Een van de oprichters, Marten Bierman, ontbrak, omdat hij in 2018 is overleden. Henri Goverde, die Bierman in 1975 als voorzitter opvolgde: 'Hij was een van de meest creatieve plannologen die de club heeft gehad, helaas was het hem niet gegeven aan het 50-jarig jubileum te kunnen bijdragen.'

Ruimte voor water

De IJsselmeervereniging heette 50 jaar geleden Vereniging Behoud IJsselmeer (VBIJ) en was een fusie van de Stichting 'Markerwaard van de kaart' en 'Schiphol Twee, NEE' met Marten Bierman als eerste voorzitter. Volgens Henri Goverde waren er in de periode 1968-1975 in heel Nederland veel publieke debatten over

grote infrastructurele en industriële werken. 'Burgers eisten meer transparante en democratische besluitvorming. En daar kwam ook nog eens het milieuaspect bij via het Rapport van de Club van Rome (1972), dat zeer veel aandacht kreeg, vooral in Nederland.'

Steeds meer discussie kwam er over het onbeperkt denken in onvermijdelijk geachte groei in alle denkbare sectoren van de samenleving, waarvoor ruimte moest worden gevonden. Wanneer belangen achter het groeidenken tot maatschappelijke conflicten zouden leiden, beloofden bestuurders laconiek via 'zorgvuldige afweging' tot oplossingen te zullen komen. Goverde: 'In de praktijk gold echter het recht van de sterkste, want de legitimiteit van geen enkel belang werd fundamenteel ter discussie gesteld. Precies dat pikte de mondige burgerij niet langer, zij vond dat er een onderscheid gemaakt diende te worden tussen gewenste en ongewenste ontwikkelingen.'

De toenmalige VBIJ vond dat met de beschikbare ruimte, zowel land als water, niet slordig mocht worden omgegaan. Goverde: 'Wij eisten toen dat de wateren

zoals IJsselmeer, Waddenzee, de Zeeuwse wateren, de grote rivieren en het continentaal plat als volwaardig ruimtelijk element erkend zouden worden.' Water mocht niet ingeruild worden als op het land elk denkbaar belang – zoals economische groei – bij voorbaat ruimte kreeg. Goverde: 'We wilden Ruimte voor het Water, door Orde op het Land.' Dat betekende dat de VBIJ niet louter op 'polder ja, polder nee' inzoomde. 'Een oplossing, de bij voorbaat vaststaande polder, moest niet op zoek naar een probleem.' De VBIJ onderzocht nut en noodzaak van de ruimteclaims op grond in de eventuele Markerwaard, zonder die polder als panacee voor alle eisen op tafel te hebben. Goverde: 'Wij lieten zien dat door een betere ruimtelijke ordening op het oude land de laatste Zuiderzeepolder eigenlijk overbodig werd.'

Verbreding vraagstuk

Het tegenhouden van de inpoldering van de Markerwaard was het belangrijkste actiepoint toen Nico Papineau Salm voorzitter werd. Het lukte de IJsselmeervereniging uiteindelijk om deze inpoldering tegen te houden. Papineau Salm: 'Dat was te danken aan het politieke instinct van Marten Bierman, Winfried Jansen en de vele vrijwilligers. Met een boot met vrijwilligers gingen wij bijvoorbeeld verschillende plaatsen langs en hielden daar bijeenkomsten. Het lukte op een gegeven moment zelfs heel Krasnapolsky te vullen met tegenstanders van de Markerwaard.'

Naast actievoeren zorgde de IJsselmeervereniging ook dat ze met goed onderbouwde alternatieve plannen kwam. De VBIJ verbreedde vooral het vraagstuk, aldus Goverde. 'De vraag werd: biedt een eventuele aanleg van de polder een echte oplossing voor de ruimtelijke problemen van (de noordelijke vleugel van) de Randstad en zo niet, hoe kan de ruimtelijke ordening op het oude land dan beter?' Dat was het fundament van de VBIJ-inbreng genaamd Plan Waterlely (Maarten Bierman en Roeland Heeck, 1974): terugkaatsen van aanspraken op het Markermeer naar het oude land; hernieuwde aandacht voor de bestaande steden (de stadvernieuwing was nog amper gestart) en voor de stedelijke ontwikkeling in Midden- en Noord-Nederland. Goverde: 'Het Rijk streefde toen naar spreiding van mensen en bedrijven vanuit de Randstad naar het noorden en ons voorstel was: breng het proces op gang door het ooit geplande spoorwegtracé op de Afsluitdijk te activeren.'

Een doorbraak was daarbij de presentatie van de integrale visie 'Van behoud tot beheer' van het IJsselmeergebied, geïnitieerd door Goverde en Bierman. Papineau Salm: 'Het

Nico Papineau Salm

Henri Goverde

neerleggen van deze integrale visie vind ik een even groot succes als het tegenhouden van de Markerwaard. Nu is een integrale benadering heel gewoon. De IJsselmeervereniging was echter de eerste die de samenhang liet zien in het IJsselmeergebied via een integrale benadering.' De IJsselmeervereniging had in deze periode daarvoor de nodige contacten met de universiteiten en enkele ingenieursbureaus. Papineau Salm: 'Studenten deden onderzoek naar vraagstukken waar de IJsselmeervereniging voor stond. Wij hadden hierdoor heel degelijke onderzoeken waarmee wij de plannen van de overheid konden bestrijden en waardoor wij door bestuurders serieus werden genomen.'

De diverse actiestrategieën van de IJsselmeervereniging rond 1990

Om de Markerwaard te voorkomen en het IJsselmeer te beschermen zijn door de vereniging diverse strategieën gehanteerd, aldus Henri Goverde. Een kleine selectie hieruit:

Actievoeren:

- Bezetting Houtribdijk op 12 juli 1973: 'Waterstaat, laat water staan!'
- Varende VBIJ-tentoonstelling langs IJsselmeersteden met informatie aan scholen aan boord.

Het aanzwengelen van discussie:

- Jaarlijkse subsidieaanvragen bij omliggende gemeenten: om discussie over de Markerwaard los te maken en voor een verslag in huis-aan-huisbladen. Dat was belangrijker dan het kleine geldbedrag dat werd verkregen.

Het faciliteren van onderzoek:

- Bij universiteiten werden kleine onderzoeksvragen (wetenschaps-winkels) uitgezet die resulteerden in afstudeerscripties of interuniversitaire studiegroepen. Van hieruit zijn meerdere VBIJ-bestuurders geworven, waardoor inhoudelijke kennis steeds op peil bleef.
- Eigen onderzoek en commentaren op tal van overheidsrapporten en deelname aan inspraakprocedures, bezwaarschriftprocedures en altijd voorzien van persberichten voor de permanente zichtbaarheid.

Jos Teeuwisse

George Keet

Benno van Tilburg

Natuurlijk lukte niet alles wat de vereniging aanpakte. In het comité 'IJmeer Open' hadden het Milieucentrum Amsterdam, de Vereniging Natuurmonumenten en de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer de krachten gebundeld. Er werd een referendum afgedwongen bij de gemeente Amsterdam. Belangrijke argumenten om het IJmeer open te houden waren: de natuurwaarden van het IJmeer en dat er goede alternatieven waren voor de 40.000 woningen. Er is door het comité IJmeer Open met veel vrijwilligers en de gemeente Amsterdam intensief campagne gevoerd. Bij het referendum hebben er meer bewoners tegen IJburg gestemd, maar het aantal voorstemmers was niet voldoende om de gestelde drempel te halen. IJburg is er dus ondanks het verzet van de IJsselmeervereniging gekomen. Papineau Salm: 'Maar wij hebben wel gelijk gekregen. Onze visie was dat je beter Amsterdam-Noord aan de oever van het IJ kon ontwikkelen voor woningbouw in plaats van IJburg aanleggen. Sinds kort is de stad eindelijk begonnen met de stedelijke ontwikkeling van Amsterdam-Noord.'

Blauwe Hart

Het succesvol tegenhouden van de Markerwaard had ook een schaduwzijde. De IJsselmeervereniging had zo'n 6500 leden en een eigen kantoor in de historische Speeltoren in Edam met als drijvende kracht secretaris Ada Oosterman.

Nadat dit Markerwaarddoel was bereikt dachten de meeste leden dat het IJsselmeer 'veilig' was en zegden hun lidmaatschap op. Het dalende ledental had echter

grote consequenties voor de financiën van de IJsselmeervereniging. Het publiek zag niet wat de bestuurders wel zagen: naast de Markerwaard waren er ook vele ecologische en lokale bedreigingen. Het IJsselmeer is en blijft een door mensen ontwikkeld ecosysteem. Deze bedreigingen namen nog toe doordat de rijksoverheid zich rond 2000 terugtrok, waarmee de laatste vorm van centrale regie in het gebied verviel. George Keet, voorzitter van 2010 tot 2012: 'De rijksoverheid droeg haar taken over aan de gemeenten en de provinciale overheid.' Het gevolg is geweest, aldus Keet, dat deze lokale overheden het IJsselmeer steeds meer zijn gaan inzetten om hun lokale problemen op te lossen op het gebied van woningbouw, energietransitie en recreatie. Om tegenwicht te bieden aan al deze lokale aanslagen op het landschap en de ecologie initieerde de IJsselmeervereniging het samenwerkingsverband het 'Blauwe Hart'. Hierin zaten onder meer de landchapsorganisaties van zowel de oost- als de westkant van het IJsselmeergebied. Keet: 'In het Blauwe Hart was de IJsselmeervereniging de enige vrijwilligersclub en dat was een bewuste keuze. De andere deelnemers in het Blauwe Hart waren betaalde medewerkers in dienst van de Landschappen. Vrijwilligers zijn onafhankelijker, vaak wel deskundig en meestal enthousiast voor de zaak en de IJsselmeervereniging wilde een soort tegenwicht vormen.'

Toch pakte het niet helemaal zo uit, bemerkte Jos Teeuwisse, die in 2012 het voorzitterschap overnam van George Keet. Teeuwisse: 'Je zag dat de landchapsorganisaties eigenlijk weinig met de bescherming van het hele IJsselmeer op hadden. Zij zijn vooral gericht op het beheren en ontwikkelen van natuurgebieden op land. Mede om die reden verliep de samenwerking soms stroef.'

Marker Wadden

Naast deelname aan het Blauwe Hart ontwikkelde de IJsselmeervereniging ook eigen initiatieven. Kees Schouten realiseerde een website, een nieuwsbrief en een facelift voor IJsselmeerberichten. De grote kennis over het gebied van Jan Baron werd ingezet voor verbetering van het ecosysteem, zoals een doorlaatbare Houtribdijk en tegen lokale bedreigingen van het gebied. Teeuwisse: 'Op zich was ik voorzitter in een relatief rustige tijd. Door de economische crisis gingen diverse grote woningbouw- en infrastructurele projecten de ijskast in. Wel speelden er allerlei lokale problemen, zoals de versterking van de

Markermeerdijk en natuurlijk de aanleg van de Marker Wadden.' Dit plan had Natuurmonumenten op eigen houtje ontwikkeld om naar hun idee de ecologische situatie in het Markermeer te verbeteren. Door een gift van de PostcodeLoterij werd het plotseling praktisch realiseerbaar. Teeuwisse: 'De IJsselmeervereniging heeft zich altijd kritisch opgesteld ten opzichte van het Marker Waddenproject maar, als partner in het Blauwe Hart, niet geprobeerd dit tegen te houden.' Het wordt misschien nu wel tijd om deze houding toch te veranderen, aldus Papi-neau Salm. 'Natuurmonumenten heeft al nieuwe, extra eilanden gepland terwijl uit de eerste evaluatie blijkt dat de ecologie in het Markermeer niet is verbeterd.' Volgens de IJsselmeervereniging kan de aanleg van meer eilanden niet zorgen voor een betere onder-waterecologie. De enige oplossing is een meer open Houtribdijk, waarvoor de IJsselmeervereniging al decennialang pleit. Teeuwisse: 'Jan Baron had een ontwerp gemaakt, "het plan van Jan", voor een afsluit-bare opening in de Houtribdijk. Helaas is dat er nog steeds niet van gekomen.'

Landschap

Ondertussen staat Benno van Tilburg sinds 2018 aan het roer. De IJsselmeervereniging is geen lid meer van het Blauwe Hart. Er ontstond steeds meer een soort competen-tiestrijd tussen beide organisaties. De constante menings-verschillen en de, voor een kleine vrijwilligersorganisatie, hoge bijdrage die het Blauwe Hart vroeg, noodzaakte de vereniging dit samenwerkingsverband te verlaten. Onder-tussen nemen de bedreigingen voor het IJsselmeerland-schap weer toe. Voor de oplossingen van maatschappelijke problemen, zoals het woningtekort, zandwinning en de energietransitie, worden weer begerige blikken op het IJsselmeergebied geworpen. Een van de dieptepunten is de aanleg van het Windpark Friesland, dat de IJsselmeer-vereniging samen met andere organisaties tevergeefs heeft getracht tegen te houden. Nu liggen er diverse plannen klaar om in het IJsselmeer eilanden met zonnepanelen aan te leggen in het kader van de energietransitie. In plaats van inpoldering wordt het gebied nu bedreigd door een pande-mie van eilanden en windmolens. Van Tilburg: 'Ik ben trots dat ik als huidige voorzitter terug kan kijken op onze lange geschiedenis en de fantastische inspanningen die mijn voorgangers hebben geleverd. Chapeau aan mijn voorgan-gers!' Van Tilburg vervolgt: 'Van oudsher is de IJsselmeer-vereniging een warm pleitbezorger van multifunctioneel gebruik van het IJsselmeergebied. Daarin gaan natuurbe-

houd, cultuurhistorie, wonen en werken samen. Voor een dergelijke samenhang geldt het begrip "landschap". Voor de landschappelijke benadering heeft de IJsselmeervereni-ging ook tijdens mijn voorzitterschap de afgelopen jaren met regelmatig succes gepleit. Het fenomeen landschap is in meer algemene zin aan een comeback bezig. Het begrip heeft veel voordelen, geeft balans en heeft ook een ele-ment van duurzaam beheer in zich. De afgelopen vijf jaar hebben we dit dan ook in samenwerking met de diverse relevante partijen voor het voetlicht gebracht. Samenwer-king die in mei 2018 beklonken werd met de onderteke-ning van de Agenda IJsselmeergebied 2050. Samen met al die partijen streeft onze vereniging naar meer regie in het IJsselmeergebied. Een geluid dat meer en meer doordringt aan de diverse overlegtafels.'

De dynamiek terug

Van Tilburg: 'Een ander punt waar ik als voorzitter ook geregeld aandacht voor vraag is het blijvende pleidooi voor het herstel van de estuariumnatuur. Dit was en is het belangrijkste langetermijndoel van onze vereniging! We kunnen en moeten dit technisch en financieel realiseren door middel van een doorlaat-bare Houtribdijk, brakwaterzones, verbreking van de compartimentering en het herstel van de verbinding met de waterhuishouding "achter de dijken". Dit alles is essentieel voor herstel van het gedecimeerde planten- en dierenleven. Keer op keer hebben mijn medebestuurdersleden en ik met alle gaande renovatie-beurten voor de Afsluitdijk en Houtribdijk dit belang-rijke doel ingebracht. Nogmaals: met een doorlaat-bare Houtribdijk zal er een baanbrekende verbetering komen van de waterkwaliteit van het Markermeer en zal de scheiding tussen Markermeer en IJsselmeer eindelijk opgeheven kunnen worden. Dit alles is niet gebaseerd op een nostalgische hang naar de oude Zuiderzee, maar op recent wetenschappelijk inzicht. Het blauwe hart van Nederland zal versterkt worden op een manier die vele generaties na ons ten goede zal komen. De IJsselmeervereniging zal zich dus ook de komende jaren, met als wenkend perspectief ons honderdjarig bestaan in 2072, blijven concentreren op bovengenoemde zaken en er zorg voor dragen dat het unieke IJsselmeergebied zijn waarden blijft behouden voor alle Nederlanders. Wij pleiten dat er weer een integrale visie en een integraal beheer komt voor het IJsselmeergebied en zouden graag een burgemeester voor dit gebied instellen.'

Ministerie van Infrastructuur
en Waterstaat

» Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

Amsterdamhuis van het Zuiderzeemuseum
T.a.v. de heer B. van Tilburg
Wierdijk 12-22
1601 LA Enkhuizen

DGWS

Postbus 20901
2500 EX Den Haag
Contactpersoon
Elise Boury-Bruijnenberg
M +31(0)6 535 868 83

Datum 14 juli 2022
Betreft IJsselmeervereniging 50 jaar jubileum

Geachte heer Van Tilburg,

Allereerst wil ik u, als voorzitter van de IJsselmeervereniging, van harte feliciteren met het bereiken van deze mooie mijlpaal, het 50-jarig jubileum.

Op 25 maart 1972 namen vertegenwoordigers van de 'Stichting Markerwaard van de kaart' het initiatief tot het oprichten van de 'Vereniging tot behoud van het IJsselmeer'. Belangrijk doel van de vereniging was het voorkómen van de inpoldering van de Markerwaard. Uw acties hebben er in belangrijke mate aan bijgedragen dat de Markerwaard er niet is gekomen. Iets waar we, nu het IJsselmeer en Markermeer zo'n essentiële functie hebben als 'nationale regenton', buitengewoon blij mee mogen zijn!

Maar ook na dit succes was er genoeg te doen voor uw vereniging. Met nieuwe 'bedreigingen' voor het gebied: grootschalige jachthavens, wooneilanden, windparken of recreatieparken. De IJsselmeervereniging vroeg om samenhang in deze plannen en zocht samenwerking met andere organisaties. Dit leidde uiteindelijk tot een samenwerkingsverband 'Stichting Verantwoord Beheer IJsselmeer'. De samenwerking binnen deze VBIJ resulteerde in veel symposia en kennismetingen en in uw informatieve nieuwsbrief, waarin u - soms kritisch-actuele IJsselmeerissues bespreekt. Zo ontstond er gaandeweg meer interesse in het IJsselmeergebied.

Ook in de komende periode is er veel gaande in het IJsselmeergebied, zoals dijkversterkingen, grote natuurprojecten als de Marker Wadden en de Vismigratievliet en de forse opgave om ook op de lange termijn de watervoorziening en de zoetwatervoorziening vanuit het IJsselmeer te borgen. Tijdens de feestelijke bijeenkomst op 30 september in Enkhuizen wil u met uw gasten vooruitkijken naar de komende 50 jaar. Helaas ben ik niet in de gelegenheid om aanwezig te zijn, maar ik ben ervan overtuigd dat het een interessante middag zal zijn.

Ik hoop dat de IJsselmeervereniging zich zal blijven inzetten voor de natuur-, landschappelijke en cultuurhistorische belangen in het gebied. Ik wens u een mooie toekomst!

DGWS

Postbus 20901
2500 EX Den Haag

Hoogachtend,

DE MINISTER VAN INFRASTRUCTUUR EN WATERSTAAT,

Mark Harbers

Met een stip op de horizon is het beter koers houden

Onze stip op de horizon vindt u in het bijgevoegde Manifest. Waarin onze dilemma's en keuzen staan. Maar de IJsselmeervereniging is altijd goed geweest in het praten over en maken van 'beleidsvisies' op het IJsselmeergebied. Daarmee werd houvast gezocht in de strijd tegen verrommeling en bij het pleiten voor maatregelen voor natuurherstel. Dit is een impressie en evaluatie van de visievorming in de afgelopen 30 jaar en de voortgaande aantasting van het gebied. Vervolgens van het huidige toekomstdenken en het trekken van conclusies over de governance.

Tekst Frans de Nooij

m het unieke IJsselmeergebied te behouden en voor de toekomst veilig te stellen, werd in 1972

de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer (VBIJ) opgericht. De eerste jaren van het bestaan werden gedomineerd door de strijd tegen het aanleggen van de Markerwaard, die zoals bekend succesvol verliep. In 1986 werden de plannen stilgelegd en in 2003 werd definitief besloten de polder niet meer te realiseren. Maar na 1985 werd door de VBIJ geconstateerd dat 'de betrokken overheden niet erg ijverig waren om het verantwoord beheer vorm te geven'.

'Een visie met toekomst, een toekomst met visie' (1990)

De nota 'Een visie met toekomst, een toekomst met visie' uit 1990 bevatte meerdere spannende actiepunten:

- Verregaande defosfatering van het rioolwater.
- Meer variatie aanbrengen in de vorm en de begroeiing van de oevers, vooral in Gaasterland, het Enkhuizerzand, Waterland en bij de Oostvaardersplassen. Dit is van belang voor de waterkwaliteit en de natuurontwikkeling. Ook is aandacht nodig voor de aanleg van binnendijkse moerassystemen.
- Aandacht voor landschap en natuur als kwaliteitsverhogend onderdeel van de recreatieve gebruiksruimte. Verhoging van de gebruiksruimte voor de pleziervaart, bijvoorbeeld door het creëren van luwe ankerplaatsen.
- Steun aan het advies van het Visserijchap om vijf à zes jaar de vangst op het IJsselmeer met 75 procent te beperken.
- Bij de plaatsing van windturbines geen opstelling in het IJsselmeer; geen schade toebrengen aan landschap en stedenschoon; geen plaatsing in vogeltrekroutes.
- Een plan van aanpak voor een integraal beleidskader voor het IJsselmeergebied. Hierin vooral aandacht voor een aantal gebieden waar duidelijkheid gewenst is, zoals het IJmeer, waar de spanning tussen de oprukkende verstedelijking en de waardevolle ecologie steeds voelbaarder wordt. Ook ideeënontwikkeling voor plekken waar winst te behalen is voor recreatie en/of natuur, zoals de Houtribdijk, Gaasterland, de Gouwzee en de Lepelaars- en Oostvaardersplassen.
- Instellen van een bestuurlijk coördinatieorgaan onder auspiciën van de drie IJsselmeerprovincies.
- Instellen van een IJsselmeerefonds, vooral voor projectsubsidies.
- Monitoring te richten op recreatieve, natuur- en milieuparameters.

Daarom besloot men zelf een visie op te (laten) stellen en tastte daarvoor diep in de beurs. Ik mocht deel uitmaken van de begeleidingscommissie. Deze voorzet onder de naam 'Een visie met toekomst, een toekomst met visie' werd in 1990 naar buiten gebracht. Het is de moeite waard de belangrijkste punten uit deze visie kort te memoreren:

Door zonering moest de concurrentie om de schaarse ruimte tussen recreatie en natuur worden vermeden. De essentiële relatie tussen gebieden met de hoofd-functie natuur en de visserij moest goed worden bewaakt. De ecologische relaties tussen binnen- en buitendijkse gebieden moesten worden versterkt om de natuur een boost te geven. Er zou een bestuursorgaan moeten komen dat een slagvaardig beheer kon voeren. Een toekomstbeeld voor 2015 durfde men feitelijk niet op te stellen, maar wel werden streef-beelden opgesteld voor natuurwaarden, recreatie en drink- en landbouwwater.

Er was nogal wat zorg om de waterkwaliteit, vooral vanwege vervuiling vanuit de IJssel. Ook moest de waterkwaliteit worden afgestemd op de natuurfunctie en op de drinkwaterfunctie.

De nota sluit ambitieus af met de hoop dat er in 1993 een door de Tweede Kamer goedgekeurd integraal beheerplan zou liggen en dat er dan duidelijkheid zou zijn over de gewenste bestuursvorm om de ambities waar te maken.

Ruimtelijke inrichting

Het heeft wat langer geduurd dan de vereniging beoogde, maar in 2001 verscheen dan toch de 'Integrale Visie IJsselmeergebied 2030', onder de titel 'De koers verlegd'. Dit slaat dan vooral op het definitief afzien van de Markerwaard. Verder werd er niet zoveel verlegd. De nota werd opgesteld door de directie IJsselmeergebied, afdeling Natte Infrastructuur. Dat tekent ook de inhoud van de nota. Die gaat vooral over veiligheid en waterkwaliteit, de kerntaken van Rijkswaterstaat. Geen vergezichten op recreatie of een oplossing voor de sterk achteruitlopende natuurkwaliteit, laat staan een visie op de alsmaar uitdijende Amsterdamse agglomeratie in relatie tot het Markermeer/IJmeer. In de Nota Ruimte, de laatste grote ruimtelijke rijksnota die in 2004 verscheen, worden de doelstellingen en de opgaven voor het IJsselmeergebied dan ook als volgt samengevat: de borging van veiligheid, beperking van wateroverlast, behoud van de strate-

gische watervoorraad en het gebied als grootschalig open gebied met bijzondere internationale waarden van natuur, landschap en cultuur te behouden en te ontwikkelen.

Over de ruimtelijke inrichting wordt gesteld dat er aanleiding is voor een zonering in een gebied met dynamischer en intensiever ruimtegebruik in het zuiden en een gematigder ontwikkeling met meer rust en ruimte in het noorden. In de randen van de Noordvleugel zal de ruimte worden verkend voor buitendijks wonen in de nieuwe steden Almere en Lelystad, met als doel deze steden een gezicht aan het water te geven. Verder wordt het voor buitendijkse ontwikkelingen 'nee, tenzij'. Ontwikkelingen zullen worden getoetst aan een helder afwegingskader. Vooral voor natuurontwikkeling moet ruimte zijn. Opvallend is dat in deze rijksnota geen doelstellingen worden geformuleerd voor de toen al sterk achteruitgaande natuur of voor de recreatie en dat er geen heldere koppeling is gelegd met de ontwikkeling van de Deltametropool. Van de aanleg van een randmeer bij de Noordoostpolder wordt na de nodige studie afgezien, omdat kosten en baten te ver uiteenlopen. Een mogelijk randmeer bij Wieringen wordt nog wel bestudeerd.

Over windturbines wordt in de Nota Ruimte gesteld dat deze langs nieuwe strakke dijken kunnen worden geplaatst, mits dit niet leidt tot een omheining. Ter bescherming van de open horizon is plaatsing in open water ongewenst. Plaatsing bij de Houtribdijk en de Afsluitdijk is ongewenst. De open horizon moet behouden blijven!

Metropolitaan landschap?

We mogen blij zijn dat uit de stukken een sterk conserverende houding blijkt na het laten vallen van de Markerwaard. Het leek erop dat de uitgangspunten van onze vereniging grotendeels ook die van het Rijk waren geworden! Toch vertoonden de overheidsdocumenten, mede door hun te beperkte invalshoek, wel heel weinig creativiteit.

Dat was in de samenleving soms wel anders. Het open water, vooral van het Markermeer, werd soms toch ook gezien als een aantrekkelijke ruimte om te 'koloniseren'. Zo werd al in 1981 het plan Lieveuse gepromoot: een groot eiland of eigenlijk een grote ringdijk met windmolens, die water oppompen als er wind is. Met dat hooggelegen water zou indien nodig waterkracht kunnen worden opgewekt. Het plan was een alternatief voor de

Markerwaard. Het meer zou gevuld moeten worden als er veel wind was en weinig vraag naar elektriciteit. Wanneer er weinig wind was en veel vraag, zouden de turbines stroom kunnen leveren om het aanbod te bufferen.

OVERHEIDSDOCUMENTEN VERTOONDEN WEL HEEL WEINIG CREATIVITEIT

In 1996 lanceerde Wouter van Dieren zijn idee voor een reeks op te spuiten eilanden (*wetlands*), onder de naam Almeria Archipel. Te beginnen rond de Houtribdijk. De noodzaak van versterking van de natuur in oeverzones is evident, maar toch konden deze plannen op te weinig steun rekenen. Al vormden zij wel een stimulans voor het latere idee van de Marker Wadden. In ieder geval heeft de stedenbouwkundige Adriaan Geuze mede deze ideeën gebruikt voor zijn fascinerende voorstel Markeroog, voor de bouw van een waterstad annex natuurgebied in het Markermeer. In het kader van de regionale Eo Wijers Ontwerpprijsvraag (2004), maar toch. De jury vond het een betoverende, maar ook con-

**Plan Markeroog
van Adriaan
Geuze;
inzending Eo
Wijersprijs
2005.
.....**

Hoekelingsdam als compensatie voor IJburg.
(beeld Groot Waterland)

Plan Archiprix voor nieuwe Afsluitdijk met kwelders en riffen.

troversiele inzending. Een zeer compleet en ambitieus plan voor verstedelijking in de Amsterdamse regio. Volgens de jury zou op een indrukwekkende manier een gesloten metropolitaan landschap ontstaan met het IJmeer als binnenmeer. Ondanks deze lof was de regio niet van plan over deze uitdaging na te denken en liet het plan onbesproken. Het paste totaal niet in de vigerende verstedelijkingsconcepten.

Dichter bij huis waren de ideeën over de ontsluiting van Almere naar Amsterdam via een verbinding door het IJmeer met een brug of tunnel. Dit plan is vaak besproken, berekend en getekend. Soms op een erg verleidelijke manier. Een tijd leek het ook een reële bedreiging van het open IJmeer: een deel van de brug zou 30 meter hoog moeten worden! Hier besloot de regering om financiële redenen deze weg niet te bewandelen, maar om de bestaande verbindingen te verbreden en sneller te maken. Voor het IJmeer kunnen we gerust spreken van een gunstige ontwikkeling. Was er rond 2000 ook al sprake van een sterke verstedelijkingsdruk van Amsterdam en Almere, met plannen om woningen en infrastructuur in het water te bouwen. Nu is het beleid gericht op in hoge dichtheid bouwen binnen de bestaande stedelijk grenzen. Daar gingen studies aan vooraf zoals in 2005 de 'Toekomstvisie IJmeer', waarbij veel maatschappelijke en bestuurlijke partners betrokken waren. Met een duidelijk accent op wat de Groen Blauwe Schaalsprong werd genoemd. Met als enige bedreiging van het arcadische beeld het vasthouden aan de IJmeerverbinding tussen Almere en Amsterdam. Dit

beeld werd in 2013 bevestigd en ondersteund door de Rijk-regio Bestuursovereenkomst Amsterdam-Almere-Markermeer (RRAAM). De ecologische ambitie wordt daarin als volgt verwoord: 'Streven naar een Toekomstbestendig Ecologisch Systeem dat onder meer voldoet aan de Natura 2000-eisen.' De uitwerking daarvan is nogal mager: enkele investeringen worden genoemd, bijvoorbeeld in de Marker Wadden. Het accent ligt op het ontwikkelen van een 'ecologisch boekhoudsysteem op monitoring naar de effecten van natuurmaatregelen'. Hier is dus terecht een goede link gelegd tussen onderzoek en beleid! De ideeën zijn verder uitgewerkt in de Ontwikkelstrategie voor de Amsterdam Bay Area uit 2020 (wat een verschrikkelijke naam!). Natuurlijk gaat het hier in hoge mate om het urgente probleem van de woningbouw en de bereikbaarheid. Almere bouwt bijvoorbeeld 30.000 woningen in Almere Pampus. Maar wel binnendijs en niet meer deels in het water! Maar het programma voor de ecologie is ook stevig: 'De ABA vormt het toekomstige blauwe hart van de Metropoolregio Amsterdam. Het ecologische systeem krijgt een forse impuls en langs de kusten ontstaan nieuwe landschappen van formaat.' Goede ideeën. Laten we hopen dat ze ook worden uitgevoerd. Ook na 2030.

Choreografie windmolens

Een nieuwe loot aan de stam van de creatievere, of in ieder geval wilde plannen heeft te maken met energiewinning. Je zou grote delen van het gebied vol kunnen leggen met zonnecellen, zoals nu in China gebeurt. Ook

veel grotere aantallen windmolens op open water worden geopperd. Er zijn beslist veel mensen, ook uit de milieuhoek, die de energieopgave belangrijker vinden dan het behoud van het (huidige) landschap. Bovendien: hoeveel mooie woorden er ook over geschreven zijn, landschap en zeker openheid zijn niet wettelijk beschermd. Niet voor niets worden bij de rechtszaak over Windpark Fryslân voornamelijk natuurargumenten gebruikt door de tegenstanders, waaronder de IJsselmeervereniging, omdat landschappelijke argumenten geen juridische basis hebben.

Volgens landschapsarchitect Ytje Feddes is het wel degelijk mogelijk om tot een verantwoorde opstelling te komen, maar de politieke wil om dat voor een groot gebied te doen, ontbreekt voorlopig nog. Zij schreef in 2011 het boekje *Choreografie voor 1000 windmolens*, met een aantal goede inrichtings-uitgangspunten, maar de provincies hebben geen ruimtelijk vormgevingsbeleid voor windturbines ontwikkeld. Uitgezonderd Flevoland voor de molens op land. Friesland en Noord-Holland hebben de zaak op hun beloop gelaten. Of erger, actief meegewerkt aan het aantasten van een open horizon. Feddes sprak zelfs van armzalige politieke compromissen die tot slechte plaatsingsvoorstellen hebben geleid. De discussie over het IJsselmeergebied als energieleverancier volgen en eraan deelnemen was en blijft een kerntaak voor onze vereniging. Daarbij is het vormen van sterke coalities onontbeerlijk. Maar succes is niet gegarandeerd.

Gebiedsagenda 2050

Na het opheffen van de nationale ruimtelijke ordening door de opeenvolgende kabinetten-Balkenende en -Rutte was het een decennium stil over grote ruimtelijke vraagstukken. Dus ook over de ontwikkelingen in het IJsselmeergebied. Vanaf 2015 werd echter in diverse etappes de eerste omvattende rijksnota gepubliceerd: de Nationale Omgevingsvisie (de NOVI) als opvolger van vijf landelijke nota's Ruimtelijke Ordening. Binnenkort opgevolgd door de Novex, die concreter en richtinggevend belooft te zijn. Misschien volgt zelfs wel een wederopstanding van actief rijksbeleid voor grote gebieden en grote vraagstukken. In de NOVI staat betrekkelijk veel over het IJsselmeergebied. Maar alles in de wens sfeer. Een duidelijke richting en een duidelijke marsroute kon nog niet op papier. Maar hier is belangrijk dat de NOVI de opstelling

aankondigde van Gebiedsagenda's 2050 voor de grote deltawateren: de Zeeuwse Delta, de Waddenzee, het IJsselmeergebied en het Integraal Riviermanagement. Het doel is behoorlijk ambitieus geformuleerd: 'Het kabinet werkt daarbij samen met de regionale overheden aan toekomstbestendige grote wateren waarin hoogwaardige natuur samengaat met een krachtige economie. Met diverse maatregelen willen we ontbrekende leefgebieden aanleggen, het estuarien karakter van de Delta versterken, natuurlijke dynamiek terugbrengen en zorgen voor geleidelijke overgangen tussen land en water en zoet en zout en/of betere verbindingen tussen zee, estuaria en rivieren. Het doel is om te komen tot een stabiel en samenhangend netwerk van grote wateren.'

Het natuurdoel wordt als volgt concreet geformuleerd: 'Om te voldoen aan nationale en internationale afspraken op het gebied van biodiversiteit is er forse extra inspanning nodig om het doelbereik te vergroten. De nationale ambitie voor 2050 is om volledig aan de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn te voldoen. Dat wil zeggen: het realiseren van condities waaronder alle beschermde soorten en habitats duurzaam kunnen voortbestaan en de ecologische voetafdruk van Nederland in de wereld minimaal wordt gehalveerd.' Leg dat eens naast het natuurdoel nu in de stikstofdiscussie: 'De natuur (die al voor 70 procent is ingestort) mag niet meer achteruitgaan.' Inmiddels is Rijkswaterstaat begonnen aan natuurherstel door het starten van vijf natuurbouwprojecten uit de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). De projecten bij de Friese Kust en de Marker Wadden zijn voorspoedig van de grond gekomen. Het project Oostvaardersoevers kost door zijn experimentele karakter maar tijd en bij de Wieringerhoek en de Waterlandse kust liggen de projecten respectievelijk deels en geheel stil. Voor de komende decennia komen nog een aantal andere projecten op de rol te staan. Zie het artikel over 'Natuur'.

Groeidiamant?

De Gebiedsagenda 2050 voor het IJsselmeergebied werd, na een intensieve periode met ateliers en overleg, gepresenteerd in 2018. Ruim veertig instanties tekenden daarbij een intentieverklaring om 'samen te werken aan een toekomstbestendige ontwikkeling van het IJsselmeer'. Daarvoor zijn drie hoofdambities geformuleerd:

*Het IJsselmeer als landschap van wereldklasse.
Het IJsselmeer als een toekomstbestendig water- en
ecosysteem.
Het IJsselmeer als gebied van vitaal economisch belang.*

Tevens werd een aanzet gegeven voor de versterking van de governance door het instellen van het Bestuurlijk Platform IJsselmeergebied (BPIJ) en het Regionaal Overlegorgaan IJsselmeergebied (ROLJ). Ook is een coördinatieteam ingesteld. Naast deze regionale bestuurlijke koepel, het BPIJ, die zich vooral richt op natuur, landschap, economie en energietransitie, is er overigens vanwege het Deltaprogramma IJsselmeergebied een apart orgaan voor watervraagstukken. Het gaat daarbij om veiligheid, peilbeheer, zoetwaterbuffer en afstemming van het waterbeleid op andere functies (ruimtelijke adaptatie). Hiervoor is in 2014 een toekomststrategie ontwikkeld voor een 'veilig en veerkrachtig IJsselmeergebied'.

Het feit dat er nu twee organen zijn die beleid voor het IJsselmeergebied maken, roept niet alleen bij ons vragen op. Daarom is er nu een 'kwartiermaker' aan het werk om uit te vinden hoe de bestuurlijke en ambtelijke samenwerking moet worden ingericht.

Hopelijk leidt dat tot een werkbare en effectieve samenwerking. Maar de ervaringen in het Waddengebied stemmen bij voorbaat somber. Daar is men tientallen jaren bezig geweest met allerlei vormen van overleg en aansturing. Maar het is, althans naar de

mening van onze zusterorganisatie de Waddenvereniging, nog steeds niet gelukt een effectieve en democratische governance te organiseren. Er is uiteindelijk in 2020 wel een Agenda voor de Waddenzee 2050 opgesteld. Maar de Waddenvereniging wijst die af vanwege gebrek aan visie en sturing. De IJsselmeervereniging vraagt dan ook om heldere en krachtige sturing voor het gebied en doet dit onder het motto 'Eén burgemeester voor het IJsselmeergebied'.

Maar een lichte overlegstructuur zonder formeel mandaat gaat niet onmiddellijk over tot strategiebepaling en tot sturing. Bovendien is de Gebiedsagenda vooral een overzicht van wat speelt in het gebied en maar heel weinig een richtinggevend kader. Daar had ook een hele andere procedure bij gehoord. Bijvoorbeeld via vaststelling door de betrokken Provinciale Staten. Voorlopig zitten we dan ook nog in de fase van studies die het zicht op de werkelijkheid en de mogelijkheden moeten vergroten. En dat zijn er op dit moment veel!

Onderzoekmachine 2022

Vanuit het 2050-project en dus aangestuurd door het BPIJ lopen er nu de volgende projecten:

- 1) Verkenning Recreatie en Toerisme. Het studierapport is opgeleverd. De toepassing van de aanbevelingen wordt nog bestudeerd.
- 2) Verkenning Nautische Economie. Loopt nog.
- 3) Handreiking Omgevingskwaliteit. Voortkomend uit de Erfgoeddeal IJsselmeerkusten, de brochure (zie

Movares Regio
Metrobrug
Almere.
.....

elders in dit nummer) die een goed inzicht geeft in de afwegingen die je moet maken om de landschappelijke kwaliteit van voorgenomen ingrepen te waarborgen. Daarop gebaseerd is een campagne IJsselmeerkusten gestart (*Ongezouten*) en wordt een verkenning voorbereid om het zogeheten 'IJ-team' in te stellen dat zich stimulerend en tot op zekere hoogte controlerend kan gaan bezighouden met de omgevingskwaliteit in het IJsselmeergebied.

4) Voor de energietransitie (windturbines, zonnecellen, aquathermie) zijn er geen onderzoeken geprogrammeerd en wordt gewerkt met het opstellen van adviezen. Geen erg actieve opstelling dus. In feite is er geen gezamenlijke aanpak van de provincies tot stand gekomen, laat staan een goede communicatie met maatschappelijke partners opgebouwd voor dit onderwerp.

5) De Ruimtelijke Verkenning. Deze zal in het najaar starten en wordt hopelijk een belangrijk stuk werk van de Gebiedsagenda-community. Het moet een afwegingskader opleveren voor integrale keuzes voor het IJsselmeergebied. Het onderzoek moet in elk geval inzichtelijk maken over welke afwegingen het bestuurlijk gesprek de komende jaren moet gaan.

Ongetwijfeld nuttig om dit instrumentarium zichtbaar te maken. Maar het leidt dus niet tot een toekomst met visie, lijkt het. De gezamenlijke provincies bleken niet bereid of in staat tot een gezamenlijke visievorming voor het hele gebied. Hoewel dat ooit wel de bedoeling was. En het Rijk is nog niet in staat of bereid om deze kar te trekken.

6) Wat vreemd genoeg ontbreekt is een onderzoeks/ontwerp/besluitvormingsproces dat moet leiden tot een breed bestuurlijk en maatschappelijk gedragen samenhangende visie op het ontwikkelen van een *robuuste ecologische structuur* voor de wel heel erg in de versukkeling geraakte natuur van het IJsselmeergebied, zowel boven als onder water, het onderwaterlandschap. Wel zijn er fantastische onderzoeksrapporten zoals in 2012 'Natuurlijk IJsselmeer: Ecodynamische visie IJsselmeer 2100' van Ecoshape (een groep wetenschappers onder de vlag van Building with Nature). En in 2014 verscheen het 'Wetenschappelijk eindadvies ANT-IJsselmeergebied' (vijf jaar studie naar het ecosysteem van het IJsselmeergebied), in feite de wake-up call om uiteindelijk fors wat te doen aan de instortende natuur. In 2017 bracht IenW een zogenaamde 'Factsheet IJsselmeer' uit in het kader van het Grote Wateren-

project van het Rijk. Daarin wordt na een globale analyse van de problemen een hele set maatregelen (projecten) aangekondigd tot 2050. Ook wordt een zeer te waarden poging gewaagd het doelbereik voor tal van vogelsoorten van de diverse projecten in te schatten. Dit heeft wel geleid tot een zekere consensus over de te nemen maatregelen aan de oevers, maar niet tot een door alle betrokken besturen geautoriseerd beleid (voor Noord-Holland is nog niets geregeld!) en een goede koppeling met de ruim aanwezige wetenschappelijke kennis. Het opstellen van een factsheet is misschien toch onvoldoende basis voor een vitale grote operatie, waarmee veel geld gemoeid is – naar zeggen 800 miljoen euro. Bovendien ontbreekt elke verwijzing naar monitoring, zoals die wel is opgenomen voor het IJmeer.

DE GEZAMENLIJKE PROVINCIES KOMEN NIET TOT EEN STEVIGE VISIE VOOR HET IJSSELMEERGEBIED

Hier wreekt zich wellicht dat het Rijk de natuurlijke trekker van deze visievorming, de natuurtaak, heeft gedecentraliseerd naar de provincies. Die er samen niet eens aan begonnen zijn. Ook hier lijkt het essentieel dat het ministerie van LNV weer een serieuze rol gaat spelen bij de visievorming voor natuur bij de grote wateren. Al was het maar om een goed kader te scheppen voor besteding van het budget voor PAGW-projecten. Deze behoefte aan visie en onderbouwing wordt overigens wel uitgesproken in de Visie Grote Wateren. Hierbij zal zeker een rol spelen dat na de kaalslag bij het natuurbeleid door voormalig staatsecretaris Henk Bleker heel veel biologen het departement hebben moeten verlaten en het departement, overigens niet als enige, niet meer toegerust is voor deze ambitieuze taak. En om beter gebruik te maken van de wetenschappelijke kennis. Er wordt veel onderzocht en geschreven over natuur in het IJsselmeer, maar de koppeling met het beleid kan zichtbaarder.

7) Wat ook ontbreekt is onderzoek naar de waterkwaliteit als drager van een robuuste natuur, terwijl die

**Doorlaatbare elementen
(Illustratie Anneke
Schouten).**
.....

**Doorlaatbare Houtribdijk als
belangrijke aanvulling op
Marker Wadden (Illustratie
Anneke Schouten).**
.....

Doorlaatbare Houtribdijk: kleppen lossen veiligheidsprobleem op

Ons overleden bestuurslid Jan Baron pleitte jarenlang voor een doorlaatbare Houtribdijk. Volgens hem was dit een onmisbare aanvulling op het plan Marker Wadden, omdat wateruitwisseling met het IJsselmeer een belangrijke bron van voedsel is voor het aan te leggen lagunegebied. Hij ging uit van doorstroomopeningen van circa 500 meter, voorzien van afsluitbare kleppen. Baron koos voor afsluitbare kleppen uit veiligheidsoverwegingen. Met een doorlaatbare Houtribdijk bestaat het risico dat bij een lang doorstaande storm de waterstand bij de Noord-Hollandse kust gevaarlijk hoog kan worden, zeker als dat gecombineerd wordt met een hoge IJsselaflow en extreme getijdenbeweging in de Waddenzee. In dat geval gaan de kleppen van Jan Baron dicht en wordt dit mogelijke veiligheidsprobleem opgelost.

essentieel geacht wordt voor het succes van de groene projecten van de PAGW.

Buiten de competentie van het BPIJ worden ook onderzoeken verricht die van vitaal belang zijn:

8) Onderzoek integrale zandwinstrategie onder leiding van IenW. Hierbij is het nadrukkelijk de bedoeling ook na te gaan of er een zandwinstrategie denkbaar is waarbij ook de natuurdoelen worden gediend door een actieve modellering van het onderwaterlandschap. De IJsselmeervereniging is zeer terughoudend over zandwinning en zal dus het onderzoek nauwlettend volgen.

9) Onderzoek zon op water. Op verzoek van de Tweede Kamer die zich denk ik voor het karretje van een goede bouwlobby heeft laten spannen. Omdat zonnecellen al of niet op palen niet kunnen vanwege mogelijke ijsgang en wellicht stormen kan zon op

water alleen worden gerealiseerd door de zonnepanelen op eilanden te monteren. Dit heeft geresulteerd in het idee van de zonneatollen bij Wieringerhoek, dat omarmd is door provincie en gemeenten. Bij dit onderzoek wordt overigens alleen gekeken naar natuuraspecten, omdat wetgeving dat vereist, en niet naar landschapsaspecten, want daarvoor bestaat geen wetgeving! De NOVI geeft het zo mooi aan: bij voorkeur windturbines en zonnepanelen clusteren, rekening houden met landschappelijke kenmerken, natuur, cultureel erfgoed en maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak. Maar die brede benadering lees ik niet in de onderzoekstukken tot nu toe. In Nederland is dingen mooi opschrijven en ze vervolgens niet uitvoeren een gebruikelijke bestuurspraktijk. Helaas! Ook hier moet de vereniging dus goed opletten of dit inderdaad gebeurt, alert reageren en goede partners

zoeken. En erop aandringen dat zonnecellen niet in een natuurgebied thuishoren, maar op installaties, parkeerterreinen, daken van transportcentra, woningen en rijksgronden met een andere functie dan landbouw of natuur.

Governance-probleem

De integraliteit van visie en beleid, waar de IJsselmeervereniging al in 1995 op aandrong, is als je eerlijk bent nog steeds niet effectief van de grond gekomen. Het is wonderlijk en teleurstellend om te zien dat allerlei goede voornemens en legitieme wensen als een mantra steeds herhaald worden, maar zelden of nooit gerealiseerd. Al worden met het 2050-project nu stappen in de goede richting gezet. Maar de oorzaken van de ontbrekende integraliteit moeten eerst onder ogen gezien worden. Waarom ontwikkelen de gezamenlijke provincies rond het Blauwe Hart dit niet? En moeten we niet onder ogen zien dat de aanpak zonder krachtige brede rijksdeelname verbrokken en incidenteel blijft? En hoe wordt de relatie met de ruimschoots aanwezige wetenschap zo benut dat maatregelen effectiever worden en plannen beter? Dat geldt ook voor de vaak onvoldoende benutte relatie met de op het gebied betrokken maatschappelijke organisaties.

Het is kortzichtig om te denken dat de kwaliteit van het landschap en de ecologie nu is gewaarborgd. Niets is minder waar. De hoofdoorzaak van de teruggang in kwaliteit heeft te maken met het feit dat de verschillende overheden en ambtelijke diensten in het IJsselmeergebied er onvoldoende in slagen om gezamenlijk vorm te geven aan een verantwoord beheer van het gebied. Politici, bestuurders en ambtenaren zitten elkaar te veel in de weg. Bovendien is er vaak geen open en goed gestructureerd overleg met burgers en organisaties. Het indienen van zienswijzen waarover vervolgens niet gecommuniceerd wordt is vaak de doodslaande beleidspraktijk. De inrichting van het IJsselmeergebied heeft daarmee nog steeds een governance-probleem. Daarmee is sinds 1995 wel iets veranderd, maar nog niet genoeg.

De kunst gaat worden om straks niet achter te blijven met een kastje vol onderzoeken en een verbrokken en vaak tegenstrijdig beleid, maar met een richtinggevende, krachtige en breed gedragen visie op de toekomst van het IJsselmeergebied en een samenwerking die echt hout snijdt.

Burgemeester voor het IJsselmeergebied!

Stel een burgemeester aan voor het IJsselmeergebied, is onze oproep in het jaar dat de IJsselmeervereniging 50 jaar bestaat. Met zes aangrenzende provincies en 23 gemeentes rondom is het lastig regie te houden. Iedereen wil iets met het gebied. Centrale regie door een soort burgervader of -moeder is daarom noodzakelijk, zodat het open landschap van het IJsselmeergebied behouden blijft.

Een halve eeuw geleden zetten wij ons met succes in voor het tegenhouden van de inpoldering van de Markerwaard. Nu wordt het open landschap van het IJsselmeer bedreigd door windmolens, zonne- en natuureilanden en wellicht woningbouw. De IJsselmeervereniging is daarom relevanter dan ooit en wij volgen kritisch en creatief deze plannen en laten onze stem horen waar het nodig is. Het IJsselmeer is een prachtig, uniek, open landschap met een bijzondere natuur. De historie is eveneens uniek: ooit was het de zoute Zuiderzee en nu is 't het zoete IJsselmeer. De IJsselmeervereniging heeft een deel van de geschiedenis van dit gebied gemaakt en heeft daarbij vaak als waakhond een rol gespeeld. Een van de bekendste bijdragen is het tegenhouden van de inpoldering van de Markerwaard geweest, waardoor een uniek watergebied voor Nederland behouden bleef.

Na enkele decennia van betrekkelijke rust zijn vandaag de dag de bedreigingen voor het IJsselmeer helaas niet minder groot. De natuur en het landschap van het IJsselmeergebied staan voortdurend onder druk. Ecologisch is het IJsselmeer heel kwetsbaar. Het is en blijft een onnatuurlijk systeem, ontstaan door de aanleg van de Afsluitdijk, de inpolderingen en het peilbeleid. Door de Afsluitdijk zijn de natuurlijke overgangen tussen zoet en zout water verdwenen en door de inpoldering kent het gebied te veel harde oevers met dijken. Deze negatieve effecten worden nog eens versterkt door de compartimentering in het Markermeer, het IJsselmeer en de randmeren. Door deze afsluitingen kunnen trekvisen bijvoorbeeld hun paaigebieden niet meer bereiken. In de compartimenten geldt bovendien een peilbeleid dat niet goed is voor de natuur; de lage en hoge peilen zijn er op de verkeerde momenten: hoog peil in de zomer en laag peil in de winter. Het open landschap van het IJsselmeergebied wordt eveneens bedreigd door een mogelijke pandemie van eilanden. Voor het oplossen van het energievraagstuk zijn al diverse windmolenparken in het IJsselmeer gebouwd en nu worden eilanden met zonnepanelen overwogen. Daarom roepen wij als IJsselmeervereniging op om een echte ambassadeur met beslissingsbevoegdheid aan te stellen voor het gebied. Deze kan de versplintering tegengaan en de integraliteit toetsen van de plannen en die bijsturen indien nodig. En hij of zij kan ervoor zorgen dat onze nationale regenton gevuld blijft, ook de komende 50 jaar.

Benno van Tilburg

Voorzitter IJsselmeervereniging

IJsselmeervereniging en rechtspraak

De IJsselmeervereniging probeert haar doelen – behoud en herstel van milieu, natuur en landschap – op verschillende manieren te bereiken. Door te beïnvloeden met lobbyen, door actie te voeren maar soms ook via bezwaar- en beroepsprocedures. Aan het gebruik van juridische middelen gaat bijna altijd een proces van beïnvloeding door lobby of andere acties vooraf. Dat wil zeggen dat bezwaar of beroep altijd het laatste redmiddel moet en kan zijn. Hoe is de vereniging in die vijftig jaar van haar bestaan omgegaan met de juridische mogelijkheden en wat kunnen we daarvan leren?

Tekst: Auke Wouda
Foto's: Angèle Steentjes

Tegen ruimtelijke
besluiten wordt
vooral bij de
Raad van State
geprocedeerd.

Procedures

In de vijftig jaar dat de IJsselmeervereniging bestaat is er op het gebied van de rechtsbescherming veel veranderd. Toen de vereniging werd opgericht in 1972 waren er nauwelijks mogelijkheden om overheidsbesluiten aan een rechter voor te leggen. Vrijwel de enige weg was via de burgerlijke rechter, waarvoor altijd een (dure?) advocaat nodig was. In 1975 is de Wet Arob (algemene rechtspraak overheidsbeslissingen) in werking getreden, waardoor het mogelijk werd overheidsbesluiten aan de bestuursrechter voor te leggen. De rechtspraak heeft zich in de jaren daarna ontwikkeld, waardoor ook de algemene beginselen van behoorlijk bestuur – bijvoorbeeld zorgvuldige voorbereiding van overheidsbesluiten – tot stand kwamen in de jurisprudentie. De hele gang van overheidsbesluiten en de mogelijkheden van bezwaar en beroep, maar ook de algemene beginselen van behoorlijk bestuur staan sinds 1994 in de Algemene wet bestuursrecht (AWB). Dat zo'n wet niet zaligmakend is blijkt wel uit de toeslagenaffaire, waarbij op alle fronten zwaar gezondigd is tegen alles wat in de AWB staat.

Regelgeving

Niet alleen de wetgeving rond procedures, zoals de genoemde wetten Arob en AWB, is in die vijftig jaar sterk veranderd. Ook de regelgeving over ruimtelijke ordening, milieu, natuur, water en landschap is sterk aan verandering onderhevig geweest. Het voert te ver om dit allemaal te belichten, maar de voor natuurbehoud onmisbare natuurwetgeving kan niet ongenoemd blijven. Die wetgeving vindt haar basis in de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn. Opvallend is dat de Habitatrichtlijn min of meer gebaseerd is op de Nederlandse Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en dat – toen puntje bij paaltje kwam – Nederland bij de uitvoering van die richtlijn de grootste tegenstribbelaar was en gebleven is. Ik hoef maar te verwijzen naar de huidige stikstofcrisis om te kunnen constateren dat Nederland de bescherming van de natuur nog steeds niet in lijn met de Habitatrichtlijn heeft gebracht. Ook de Europese kaderrichtlijn water (KRW), met daarin normen voor zowel de chemische als biologische kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater, zorgt voor dat soort uitvoeringsproblemen. Het grootste deel van die wetgeving, die voor de ver-

eniging van belang is, wordt wellicht, waarschijnlijk of misschien meteen na ons vijftigste verenigingsjaar vervangen door de Omgevingswet. Wat dit in de praktijk gaat betekenen is door de omvang en ingewikkeldheid van die wet en de daaronder hangende regelgeving nog niet te overzien.

Beïnvloeding

De mogelijkheden van juridische acties worden niet alleen bepaald door de procedurele regelgeving, zoals nu de AWB, maar ook door de materiële regelgeving, zoals de omgevingsregelgeving, die hiervoor is aangestipt. Die regelgeving bepaalt vaak mede de positie in beïnvloedingstrajecten. Gechargeerd: dreigen met juridische actie is vaak effectiever dan de juridische actie zelf. Vergeet ook niet dat door de – toenemende – regelgeving op het gebied van milieu en natuur ook zonder juridische acties het IJsselmeergebied beter beschermd zou moeten zijn en dat initiatiefnemers en overheden daar bij voorbaat in meer of mindere mate rekening mee houden. En laten we vooral niet vergeten dat het grootste succes van de IJsselmeervereniging het stoppen van de Markerwaard is geweest, waar de vereniging ook voor is opgericht. Daar is geen enkele juridische actie aan te pas gekomen.

Acties

Dat neemt niet weg dat door de IJsselmeervereniging (onder welke naam dan ook) en de stichting Het Blauwe Hart, waar de IJsselmeervereniging deel van uitmaakte, verscheidene keren gegrepen is naar het juridische instrumentarium.

Ik heb geprobeerd om daar een overzicht van te krijgen. Dat overzicht is vooral van de vroegere jaren onvolledig, ook al omdat het digitale uitsprakenarchief van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS) niet verder teruggaat dan 2002 en het archief van de vereniging onvoldoende toegankelijk is om uitsluitsel te geven. Ik heb sterk de indruk (ik ben lid sinds 1972) dat in de begintijd, de periode vóór 2000, veel minder vaak of zelfs helemaal niet van de juridische mogelijkheden gebruik werd gemaakt. Dat is ook niet onverwacht, omdat zowel de procedurele als de inhoudelijke regelgeving daarvoor in de eerste decennia voor de IJsselmeervereniging veel minder mogelijkheden bood.

Over de periode van 2002 tot nu zijn ruim twintig

zaken te vinden waarbij de IJsselmeervereniging of Het Blauwe Hart partij was bij de ABRvS, waarbij de meeste zaken in het laatste decennium lagen. Alleen de ABRvS en niet de rechtbanken, omdat tegen ruimtelijke beslissingen van overheden in eerste en laatste instantie alleen bij de ABRvS kan worden geprocedeerd. Dat is sinds 2017 voor de Wet natuurbescherming veranderd, maar dat heeft tot nu toe voor de IJsselmeervereniging geen rol gespeeld, ook omdat alle aangekaarte zaken over natuur gekoppeld waren aan een ruimtelijk besluit. Dit zal overigens met het in werking treden van de Omgevingswet veranderen, omdat dan veel meer ruimtelijke besluiten eerst aan een rechtbank moeten worden voorgelegd met daarna de mogelijkheid van hoger beroep bij de ABRvS.

LANDSCHAPPELIJKE WAARDEN HEBBEN EEN BEPERKTE JURIDISCHE BESCHERMING

In alle gevallen is in die ruim twintig zaken natuurlijk eerst bezwaar gemaakt of een zienswijze ingediend. Er zijn ook zaken waar wel bezwaar is gemaakt of een zienswijze is ingediend, maar waarbij geen beroep op de rechter is gevolgd. Die zaken laat ik buiten beschouwing. Ik ga die zaken die tot een rechterlijk oordeel hebben geleid hier niet allemaal bespreken, maar zal groepsgewijs de belangrijkste bevindingen weergeven.

Keuze

De IJsselmeervereniging bestaat vanwege de bescherming van het milieu, het landschap en de natuur. Argumenten op het gebied van het milieu zijn in de beroepszaken niet of nauwelijks gebruikt, hoewel de MER, die in vrijwel alle gevallen verplicht was, wel de nodige munitie leverde in die beroepszaken. De beperkte milieu-argumentatie lijkt ook een gevolg van de prioriteit die de IJsselmeervereniging heeft gegeven aan zaken tegen zichtbare aantasting van het gebied, zoals windmolens, uitbreidingen van stedelijk gebied of vakantiehuizen. Minder zichtbare zaken, bijvoorbeeld

lozingen door de industrie, zijn niet aan de orde geweest. Landschappelijke argumenten hebben wel vaak – of misschien zelfs altijd – een rol gespeeld, maar nimmer de doorslag kunnen geven. Dat is een gevolg van de zeer beperkte juridische bescherming van landschappelijke waarden in het IJsselmeergebied. Omdat vanwege de Natura 2000-status van het gebied de bescherming van de natuur – in ieder geval op papier – veel sterker is, gaan de argumenten op het gebied van natuur dan de boventoon voeren.

Hiervoor is al gezegd dat er geen rechtbankzaken zijn geweest, ondanks het feit dat de natuurbescherming dat verlangt – al heel lang voor de soortenbescherming en sinds 2017 ook voor gebiedsbescherming. Ook dat is mede een gevolg van de keuzes van zaken die de IJsselmeervereniging in de loop der jaren heeft opgepakt. Zo heeft bijvoorbeeld de – beperkte – bemoeienis met de visserij nooit geleid tot een juridische procedure bij een rechtbank.

Windparken

De eerste groep van zaken – en in aantal zeker de grootste – betreft beslissingen over windparken in en rondom het IJsselmeergebied. De IJsselmeervereniging of Het Blauwe Hart heeft, vaak samen met andere natuurorganisaties, hiertegen geprocedeerd. Het gaat om de windparken Marken (de Nes), Noordoostpolder (NOP), Wieringermeer, Fryslân, Nij Hiddum Houw en Blauw in de noordelijke Flevopolder in de periode 2008-2020. Het resultaat is voor het IJsselmeergebied bedroevend. Geen van deze zes procedures bij de ABRvS heeft resultaat gehad en alle genoemde windparken zijn of worden aangelegd.

Wijzer geworden door de eerdere negatieve resultaten, onder andere windparken NOP en Wieringermeer, en vanwege de grote impact op het gebied hebben de gezamenlijke natuurorganisaties en aangehaakte bewoners- en gebruikersgroepen voor de procedure tegen windpark Fryslân uitgebreide contra-expertises laten opstellen. Ondanks het feit dat uit die contra-expertises bleek dat wezenlijke schade aan de natuur, vooral voor vogels zoals de visdief en de zwarte stern, een gevolg zou kunnen zijn, besliste de ABRvS in het voordeel van dit windpark.

Bij windpark Blauw ging het anders. Dit speelde na

Burgerbedrog en burgerverzet.

windpark Fryslân, en de kans om die zaak te winnen was zeker niet groter. Met de initiatiefnemers van dat windpark is daarom door de IJsselmeervereniging de afspraak gemaakt dat op hun kosten nader onderzoek zal plaatsvinden naar de effecten van windparken op vogels. Dat onderzoek zal enige jaren nadat het park in werking is afgerond worden. Als uit de resultaten blijkt dat de gevolgen voor vogels groter zijn dan men nu denkt, kunnen de resultaten gebruikt worden voor aanpassing van de vergunningen voor windparken.

IJmeer

Bij de aanwijzing van het IJmeer en Markermeer als Natura 2000-gebied op grond van de Vogelrichtlijn is een groot deel van het IJmeer, waar nu IJburg ligt, buiten beschouwing gebleven. Verzet daartegen mocht niet baten. De aanleg van IJburg is de enige grote stedelijke uitbreiding in het natte deel van het IJsselmeergebied. Hopelijk zal dat ook zo blijven, nu Almere en Amsterdam de keuze lijken te maken voor verdere uitbreiding van het stedelijk gebied binnen de huidige dijken. Over IJburg tweede fase (IJburg II) is door de IJsselmeervereniging meermalen in het eerste decennium van deze eeuw geprocedeerd bij de ABRvS. In eerste instantie succesvol, omdat Amsterdam niet voldaan had aan de Habitatrictlijn. Later ging IJburg toch door met de verplichting voor Amsterdam om een deel van de natuurschade te compenseren met de aanleg van oesterbanken en beperking van het gebruik van het omliggende IJ. Ook waren er bezwaren tegen het bestemmingsplan

Almere Poort in de meest zuidwestelijke hoek van de gemeente Almere, dat Almere gedeeltelijk uitbreidde in het IJmeer. De ABRvS wees ook deze bezwaren af.

Camping Uitdam

De IJsselmeervereniging heeft, samen met andere natuurorganisaties, in 2011 de uitbreiding van de Jachthaven-Camping Uitdam bestreden, maar werd vanwege ontoereikende statutenbepalingen niet ontvankelijk verklaard. Andere partijen waren wel ontvankelijk, maar het beroep was ongegrond. Over de vervuilde grond van die camping is veel meer te doen geweest en dit kwam in deze zaak zijdelings nog aan de orde.

RECHTERS HECHTEN MEER BELANG AAN DE ARGUMENTEN VAN OVERHEDEN DAN VAN NATUURORGANISATIES

Het bestemmingsplan van de gemeente Enkhuizen voor het Enkhuizerzand is meerdere malen in dit blad aan de orde geweest de laatste jaren, zie ook het nummer van 2021. Uiteindelijk mag volgens de uitspraak van de ABRvS in 2021 de gemeente hier mee doorgaan en een huisjespark aanleggen op de plaats van de in noordelijke richting verplaatste camping, maar ze moet wel de camping met meer groen omringen en ter compensatie van het verloren gegane groene gebied een nieuw moerasgebied aanleggen. En door het verzet is er – voordat de rechter eraan te pas kwam – een grote uitbreiding in het water niet doorgegaan, dus het uiteindelijk gerealiseerde plan tast het IJsselmeer veel minder aan.

Ik noem hier ook de ombouw van een stacaravanpark naar een huisjes-aan-het-water-park bij Hindeloopen. Daarvoor is onlangs een omgevingsvergunning afgegeven. Het bestuur bekijkt nog of verzet daartegen nodig en zinvol is.

Zandwinning

De IJsselmeervereniging heeft zich deze eeuw nooit verzet tegen zandwinning, omdat Rijkswaterstaat

De Afdeling (van de Raad van State) beoordeelt aan de hand van de beroepsgronden of het besluit tot vaststelling van het inpassingsplan in overeenstemming is met het geldende recht. De Afdeling stelt niet zelf vast of het plan in overeenstemming is met een goede ruimtelijke ordening, maar beoordeelt aan de hand van die gronden of provinciale staten zich op het standpunt hebben kunnen stellen dat het plan strekt ten behoeve van een goede ruimtelijke ordening.

Uitspraak RvS van 21 september 2022 betreffende Maritieme Servicehaven Urk.

alleen maar vergunningen afgaf voor de combinatie van aanleg of verbetering van vaargeulen, waardoor de multifunctionaliteit gewaarborgd was. Anders was dat met de plannen van zandwinners Smals, die een grote zandwinning in combinatie met een fabriekseiland wilde aanleggen vlak voor de kust van Gaasterland. Door het verzet van natuurorganisaties, waaronder de IJsselmeervereniging, en de actiegroep ‘Zandwinning nee’ besloot de raad van de gemeente De Fryske Marren begin 2019 om niet mee te werken aan de wijziging van het bestemmingsplan. Juridische argumenten op het gebied van natuur en landschap, ook door ons aangedragen, speelden een belangrijke rol. Omdat Smals tegen het besluit van de gemeenteraad in beroep ging, zijn die juridische argumenten door de ABRvS getoetst en akkoord bevonden, waardoor dit plan definitief niet doorgaat. Zandwinning in het IJsselmeergebied wordt de komende jaren een discussiepunt, omdat de zandwinning elders in Nederland afneemt en de zandwinners stevig aan het lobbyen zijn om zandwinning in het IJsselmeergebied mogelijk te maken. De provincie Flevoland wil, samen met de gemeente, langs de dijk bij Urk een haven aanleggen met de mogelijkheid van hoge bebouwing omdat – volgens hen – de plaatselijke havens te klein zijn. Een eerste plan is in een procedure van de IJsselmeervereniging vernietigd, onder andere vanwege de stikstofdepositie. Een tweede, iets gewijzigd plan is door de IJsselmeerver-

eniging ook aangevochten. Ik had gehoopt de uitslag van die procedure in dit artikel mee te kunnen nemen, maar de ABRvS heeft aangekondigd dat die uitspraak nog enkele maanden op zich zal laten wachten, hoewel de zitting in die zaak al in april van dit jaar gehouden is.

Dijken

Over verzet van de vereniging indertijd tegen de Houtribdijk heb ik geen gegevens kunnen vinden. Je zou verwachten van wel, want het is wel een dijk ten behoeve van de Markerwaard. Ik herinner me dat begin jaren zeventig van de vorige eeuw er nog een heel stuk ontbrak, waardoor je gemakkelijk van Markermeer naar IJsselmeer en vice versa kon zeilen; wat ik vele malen gedaan heb overigens.

Over de aanpassingen van de Afsluitdijk, die nu nog lopen, heeft de IJsselmeervereniging wel meegepraat, maar nooit aanleiding gezien om zich daar juridisch tegen te verzetten. Anders ligt dat bij de aanpassingen aan de Markermeerdijk tussen Hoorn en Amsterdam. Het beroep, samen met onder meer de Stichting Zuyderzeedijk, heeft niets opgeleverd: van de historische dijk blijft maar heel weinig over. De ABRvS wijst alle bezwaren af. Bij dijkversterking gaat het om zeer technische normen en oplossingen vastgelegd in een projectplan, waarbij de ABRvS zich voornamelijk baseert op een advies van de Stichting advisering bestuursrechtspraak (StAB). Ook de argumenten op het gebied van natuur, zowel de gebiedsbescherming als de soortenbescherming, geven geen aanleiding om het projectplan af te wijzen.

Preventief

Het totaal aan juridische procedures overziend moet ik constateren dat de resultaten niet positief zijn voor het gebied. De geplande windparken zijn er allemaal gekomen. Daar staat wel tegenover dat – ook door de beschermende regels – plannen voor windparken langs de Houtribdijk en Afsluitdijk nooit verder dan de tekentafel zijn gekomen. Bij plannen met een groot maatschappelijk belang, zoals dijkversterking of energietransitie (windparken), lijkt het erop dat de rechters meer accepteren en meer belang hechten aan de argumenten van de initiatiefnemers of overheden en daardoor meer aantasting van natuur en landschap accepteren.

Hoewel vrijwel alle ontwikkelingen waartegen de IJsselmeervereniging procedeerde nadelig zijn voor het landschap, heeft dat nooit enig effect gehad. De bescherming van het landschap ‘van wereldklasse’, zoals in het Rijksbeleid staat, heeft sterke behoefte aan een betere juridische basis in wet- en regelgeving.

DAT DE IJSSELMEERVERENIGING OP GEZETTE TIJDEN HAAR ‘TANDEN LAAT ZIEN’ HEEFT EEN PREVENTIEVE WERKING

Uitbreidingsplannen, zoals IJburg maar ook Enkhuizen, zijn wel doorgegaan, maar de juridische procedures hebben uiteindelijk wel beperkingen en natuurcompensatie opgeleverd. De niet-doorgegane zandwinning van Smals bij Gaasterland laat zien dat de combinatie van een sterke lobby samen met andere partijen en juridische onderbouwing de kans op succes het grootst maakt.

Dat de IJsselmeervereniging op gezette tijden haar ‘tanden laat zien’ heeft wel een preventieve werking – overheden en initiatiefnemers moeten hun zaakjes wel goed voor elkaar hebben –, maar of dat effect er daadwerkelijk is en hoe groot dat is valt moeilijk hard te maken.

Slotopmerkingen

Dit juridische overzicht levert per definitie een eenzijdig en subjectief beeld op van de activiteiten van de IJsselmeervereniging. Die eenzijdigheid en subjectiviteit is mogelijk versterkt, doordat ik de laatste ruim tien jaar direct en soms heel intensief deelnam aan alle juridische procedures waar de IJsselmeervereniging bij betrokken was.

Het IJsselmeerspel

De IJsselmeervereniging vindt dat besluiten over het IJsselmeer ook met inschakeling van de jeugd zouden worden moeten genomen. Het is immers hun toekomst. Daarom hebben wij het IJsselmeerspel laten ontwikkelen. Het is nu nog bedoeld voor de oudere jeugd maar kan worden doorontwikkeld voor bestuurders en maatschappelijke partners. Waarschijnlijk ook digitaal.

Tekst Frans Ottenhof

Het IJsselmeerspel is een spel dat is bedoeld om met verschillende partijen tot evenwichtige

besluitvorming te komen wat betreft de spaarzame ruimte in een bepaald gebied in Nederland. Het spel is een oefening in het voeren van een dialoog tussen verschillende belanghebbenden.

Deze worden tijdens het spel geconfronteerd met één of meer dilemma's. Het spel is niet bedoeld om daadwerkelijk tot besluitvorming te komen in een bepaald gebied. Het is een vingeroefening in het voeren van een dialoog, vanuit de gedachte dat een goede dialoog leidt tot betere besluitvorming.

De rollen

Het spel wordt gespeeld in tafelgroepen van vier personen, die ieder een bepaald belang vertegenwoordigen: de Ecologie, de Economie, de Recreatie en de Leefbaarheid. De rollen kunnen worden ingevuld afhankelijk van de context. De Ecologie zou vertegenwoordigd kunnen zijn in de figuur van de boswachter. Dit maakt het met name voor leerlingen, een van de doelgroepen, meer invoelbaar. Voor een rol als boswachter krijg je bijvoorbeeld deze informatie: 'Ik ben graag in de natuur. Ik houd niet van binnen zitten en ga graag naar buiten. Als kind kende ik al de namen van vogels en deed ik mee aan van die dagen dat je bijen moest tellen. Nu is het mijn werk. Ik voel mij echt thuis in dit gebied en voel mij ook verant-

woordelijk voor de planten en dieren die hier leven. Dat het goed met ze gaat. Ik kan mij wel ergeren aan mensen die hier komen recreëren en hun afval laten slingeren. Je bent van harte welkom, maar je bent wel te gast.'

Start

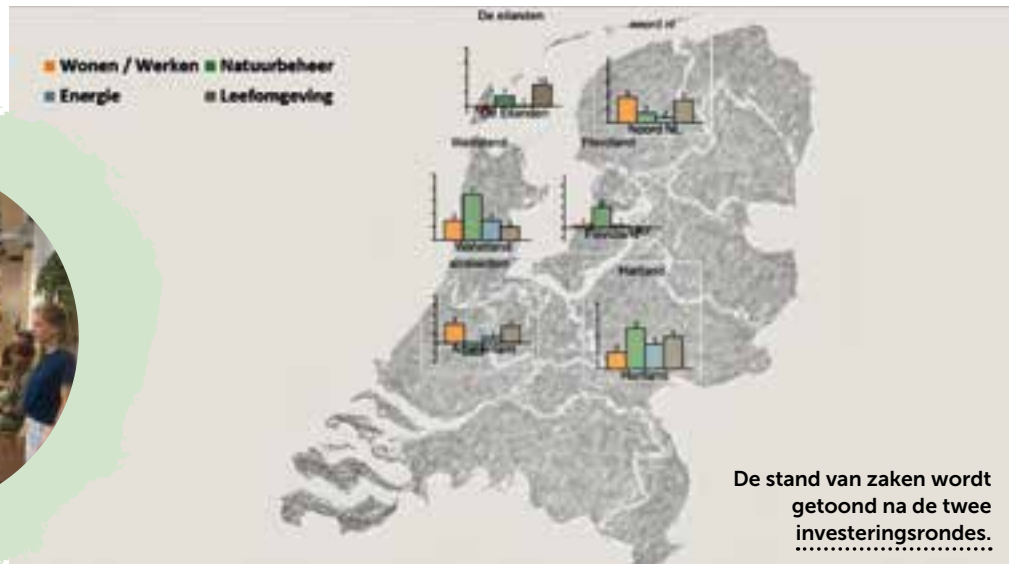
Aan het begin van het spel verdelen de spelers zich over tafelgroepen van vier en verdelen onderling de rollen. Als informatie vooraf wordt aan de zaal/klas een aantal krantenkoppen getoond die aansluiten bij het onderwerp en de regio. In beginsel is dit spel ontworpen met de besluitvorming rondom het IJsselmeer in gedachte, maar het is vrij eenvoudig aan te passen aan andere problematiek. Tip voor Johan Remkes! Het spel blijkt ook geschikt voor verschillende doelgroepen, zoals leerlingen in het VO, burgerfora of expertgroepen (zie hieronder onze ervaring met de Water Challenge Day).

Investerings

De verschillende tafelgroepen staan voor een geografische verdeling. In het geval van het IJsselmeer kunnen dat de verschillende betrokken provincies zijn. Alle tafels met elkaar vormen het 'algemeen belang' of zelfs het 'landsbelang', waarvoor gezamenlijk overleg tussen alle tafels nodig is. Het spel kent een aantal rondes. Elke ronde doet elke tafel een investering in een van de genoemde deelgebieden. Bijvoorbeeld: de aanleg van een vogeleiland (investering 7 punten), bouw van een datacentrum (6 punten), versterking van de dijken (7

Het spel wordt
leuk en leerzaam
gevonden.

punten) of de organisatie van het EK zeilen (5 punten). De 'tafels' weten niet van elkaar hoe zij investeren. De investeringsbeslissing wordt genomen in goed overleg tussen de verschillende partijen aan tafel.

De stand van het land

Na de tweede ronde wordt centraal een overzicht getoond van de stand van zaken na de investeringsrondes. Alle tafels kunnen nu van elkaar zien hoe het ervoor staat. Sommige tafels geven een evenwichtig beeld, maar het kan ook gebeuren dat een tafel eenzijdig geïnvesteerd heeft en zodoende afhankelijk zou kunnen worden van de andere provincies. In onderstaand voorbeeld lijken de eilanden energieafhankelijk te worden en er heerst ook woningnood. Flevoland is bezig geld op te potten, wat niet ten goede komt aan de leefbaarheid.

Dilemma

Het verloop van het spel wordt gestuurd door de spel-leiding. De spelers kunnen geconfronteerd worden met gebeurtenissen, 'black events' die dwingen tot het maken van moeilijke keuzes. Dit kan het gevolg zijn van (het gebrek aan) investeringen in het verleden, bijvoorbeeld foute berekeningen aan de Afsluitdijk, met een schade-post van honderden miljoenen extra. Of aan de verschillende tafels, zoals een stroomstoring op de Eilanden. Het kan ook het gevolg zijn van spanning in de internationale politiek. Draait Rusland de gaskraan dicht en moet er een nieuwe kerncentrale gebouwd worden in Flevoland? Op deze manier kan het spel aangepast worden aan de

context en de actualiteit, waardoor het aan levendigheid wint en meer motiverend is voor de spelers.

Nabespreking

Nadat het spel gespeeld is, wordt de eindstand weer-gegeven in bovenstaand diagram. Er kan gekeken worden hoe de verschillende tafels het er afgebracht hebben en hoe de dialoog verlopen is aan die tafels. Het is ook mogelijk een vergelijking te maken met andere gezelschappen die het spel hebben gespeeld. Waar is het echt misgegaan? Wat zou je de volgende keer anders doen?

Ervaringen met het spel

Het IJsselmeerspel is in de testfase gespeeld in drie tweede klassen van het Atheneum College Hageveld in Heemstede. De leerlingen waren er twee lesuren intensief mee bezig. Aan de leerlingen is na afloop gevraagd om een waardering te geven en aanwijzingen om het spel te verbeteren. Zij vonden in grote meerderheid het spel 'leuk' en leerzaam en gaven goede feedback, die we hebben gebruikt om het spel aan te passen. Zij gaven een waardering van drie tot vier sterren (gemiddeld 7,5) voor het spel. Motiverend voor ons om een tweede versie te maken, die we hebben gespeeld op de Water Challenge Day 2022 met een publiek van (jong) professionals en studenten die betrokken zijn bij of geïnteresseerd in waterbeheer. Hier waren de reacties onverdeeld positief en konden we nuttige feedback verwerken in de verbetering van het spel.

Het IJsselmeergebied: een natuur in herstel

Vijf jaar geleden heb ik een artikel geschreven voor het jubileumtijdschrift over de natuur in het IJsselmeer. Hoe de afsluiting een ecologische ramp veroorzaakte, hoe langzamerhand een eldorado ontstond voor watervogels in een zoetwatermeer en hoe door verschillende oorzaken de natuurwaarden de laatste dertig jaar dramatisch achteruit zijn gegaan. En nog steeds bedreigd worden. Door de grootschalige inpoldering met dijken zonder natuurlijke oevers en land-waterovergangen en vooral doordat het IJsselmeer van het Markermeer gescheiden werd door een ondoordringbare dijk.

Tekst Barbara van Beijma **Foto's** Willem Goudswaard en Henry Spruyt

Het is natuurlijk niet zo dat die natuur geen enkele aandacht kreeg. Maar de weerstand was groot om de natuur formeel te beschermen, omdat men bang was dat er daardoor beperkingen zouden komen voor exploitatie van die grote plas water, die zo strategisch midden in het land ligt. In de achter ons liggende vijf jaar is echter eindelijk een begin gemaakt met het herstel van robuuste ecologische condities.

Natura 2000

Gelukkig was daar eerst de Europese Vogelrichtlijn, net op het hoogtepunt van de vogelrijkdom in het IJsselmeer, begin jaren zeventig. Duizenden watervogels bevolkten 's winters het IJsselmeer en Markermeer. Sommige winters waren er wel 50.000 kuifeenden en 30.000 tafeleenden, om de meest algemene soorten maar te noemen. Maar ook van de veel zeldzamere brilduikers en nonnetjes was vaak een groot deel van de Europese populatie in het IJsselmeergebied te vinden. Ook broedvogels als aalscholvers en futen waren overal te vinden. Aanwijzing als Vogelrichtlijngebied was onontkoombaar en later zijn ook delen van het IJsselmeergebied aangewezen als Habitatrictlijngebied, vanwege hun rijkdom aan andere dieren- en plantengemeenschappen. Daardoor is tegenwoordig vrijwel het hele IJsselmeergebied onderdeel van het Europese netwerk Natura 2000. Dat wil zeggen dat de Nederlandse overheid zich verplicht in het IJsselmeergebied een bijdrage te leveren aan een 'gunstige staat van instandhouding van de soorten en de omstandigheden waarin die voorkomen, waarvoor het gebied is aangewezen'.

Het IJsselmeer en de randmeren zijn verdeeld in zes verschillende Natura 2000-regio's, elk met een eigen beheerplan, dat in nauw overleg met betrokken overheden, eigenaren, gebruikers en belangenorganisaties opgesteld is. Daarin staat wat er moet gebeuren om de vastgestelde natuurdoelen te bereiken.

De opstelling van zo'n beheerplan begon na de aanwijzing, en het duurt op deze manier natuurlijk jaren voordat het vastgesteld is. In de tussentijd was het wel duidelijk dat het niet echt goed ging met de watervogels en vissen in het IJsselmeer. Daarom zijn de eerste jaren van deze eeuw al een paar projecten

uitgevoerd, waarvan aangenomen werd dat ze de vogels zouden helpen. Voorbeelden daarvan zijn: het aanleggen van vogeleiland de Kreupel, de vooroevers bij Wervershoof en Medemblik en de ondieptes langs de Friese kust. Doordat daarbij ondiep water – begroeid met waterplanten – ontstond, kregen vissen ook meer ruimte voor de voortplanting. Voorafgaand aan de definitieve vaststelling van het beheerplan in 2018 zijn er diverse onderzoeken gedaan naar meer mogelijke maatregelen om de leefomstandigheden van de verschillende soorten te verbeteren. Diverse maatregelen, zoals de aanleg van eilanden, ondieptes en vispassages, zijn in de Natura 2000-beheerplannen terechtgekomen. Maar het was meteen al duidelijk dat het nodig was veel meer te doen om wérkelijke verbetering van de natuur in het IJsselmeer te bereiken.

**Een broedvogel
als de aalscholver
was overal
te vinden.**
.....

Plantenetende vogels zoals de krooneend doen het goed door de toename van waterplanten.

Vogelrichtlijn

In 2020 verscheen het rapport 'Actualisatie Doeluitwerking Vogelrichtlijnsoorten IJsselmeergebied 2020'. Dit rapport geeft weer hoe het gaat met de ontwikkeling van de aantallen vogels die doelsoorten zijn in de Natura 2000-beheerplannen. Zoals verwacht waren de resultaten niet al te best. Vrijwel overal zijn voor vrijwel alle soorten vogels de doelen niet gehaald. Zo is het aantal kuifeenden gezakt tot minder dan 10.000.

Vaak is dat verklaarbaar door verandering van de leefomstandigheden. De belangrijkste factor bleek verbetering van de waterkwaliteit te zijn. Op zich natuurlijk een positieve ontwikkeling, maar door een verminderde aanvoer van voedingsstoffen (zoals fosfaten) is de totale productie van voedsel in de hele voedselketen, van algen en plankton tot mossels en vissen, verminderd. Dat had natuurlijk ook gevolgen voor visetende vogels. De hoeveelheid beschikbaar voedsel veranderde ook door toename van invasieve soorten, zoals de quaggamossel en zwartbekgrondel. Ook opwarming van het water door klimaat-

verandering heeft nu al veel effect. Al is het alleen maar doordat sommige vogels, zoals het nonnetje, die vroeger naar het IJsselmeer kwamen om te overwinteren nu veel dichterbij hun broedgebieden in het noorden blijven. Ook de spiering, die vroeger massaal het IJsselmeer binnentrok en als voedsel voor visetende vogels diende, blijft nu waarschijnlijk in kouder water zwemmen.

Plantenetende vogels doen het op sommige plaatsen goed, door de toename van waterplanten. Zo zijn bijvoorbeeld de krooneend en de pijlstaart duidelijk toegenomen op plaatsen waar fonteinkruidvelden zich uitgebreid hebben in helder water en zeker op plaatsen waar een meer evenwichtige plantenbegroeiing is ontstaan met kranswieren.

Aanbevelingen voor de toekomst zijn niet alleen gericht op beheer en meer gerichte natuurontwikkeling, maar vooral uit een meer 'integraal beschouwen van de natuurwaarden in het natte hart van Nederland'. Omdat de sterk veranderde waterkwaliteit en daarmee afgenomen voedselbeschikbaarheid een gegeven voor de toekomst zal blijven, moeten er meer maatregelen genomen worden om de terug-

gelopen betekenis van het IJsselmeergebied voor vogels te herstellen. En laat dat nu precies het pleidooi zijn van organisaties als het Wereldnatuurfonds en andere natuurorganisaties.

Agenda 2050

Natuurlijk hoort het IJsselmeer ook gewoon bij de Nederlandse delta. De IJssel is tenslotte een van de grote zijtakken waardoor de Rijn in de Noordzee uitstroomt.

De samenhang tussen het Zeeuws-Zuid-Hollandse deltagebied en het IJsselmeer-Waddengebied is lang onderbelicht gebleven. Maar doordat het water een steeds grotere bedreiging vormt voor ons land vanwege een hogere zeespiegel en steeds vaker hoog water in de rivieren, is besloten om toch maar serieus een nieuw Deltaprogramma te gaan maken.

Sinds 2014 wordt daarom door alle betrokken gemeentes, provincies, waterschappen en het Rijk gewerkt aan een gezamenlijk Deltaprogramma, gericht op veiligheid en behoud van voldoende zoet water. Helaas was verbetering van de ecologische omstandigheden geen onderdeel van het Deltaprogramma, terwijl een koppeling van veiligheid en ecologie niet meer dan logisch was. Denk bijvoorbeeld aan de kansen die werk aan de dijken biedt voor inrichting van buitendijkse en binnendijkse natuur.

Dat was een gemiste kans, want verbetering van de ecologische omstandigheden is natuurlijk erg belangrijk voor het halen van de Natura 2000-doelstellingen. En uiteraard is schoner water met meer natuur ook voor recreanten veel interessanter.

Een paar jaar geleden is daarom in navolging van het Deltaprogramma in het IJsselmeer al een bestuurlijke samenwerking tot stand gekomen om een zogenaamde toekomstagenda op te stellen. Aan een visie mocht van het toenmalige kabinet niet gewerkt worden, hoewel in de nadagen van het tweede paarse kabinet wel degelijk begonnen is met een integrale visie IJsselmeergebied 2030 onder de naam 'De koers verlegd'. Daarom is de toekomstagenda meer een opsomming van alle projecten die al gepland waren. Liefst zestig

AAN EEN VISIE MOCHT VAN HET TOENMALIGE KABINET NIET GEWERKT WORDEN

Programma Aanpak Grote Wateren en IJsselmeergebied

Het Rijk heeft tot 2050 extra geld voor ecosysteemherstel en natuurontwikkeling gereserveerd in het Programma Aanpak Grote Wateren (PAGW).

Kanttekeningen bij de PAGW

- We hebben nog steeds te maken met een aantal losse projecten. Er is veel onderzoeksmateriaal, maar geen door het bestuur vastgestelde ecologische visie voor het geheel.
- Er is veel onderzoek verricht en lopend, maar geen formele verbinding tussen planvorming en monitoring. Uitgezonderd dan voor het IJmeer. Ook moet per project een budget voor onderzoek worden begroot om de verbinding veilig te stellen.
- Wat in de benadering ontbreekt is een project voor de verbetering van de waterkwaliteit. Hoe kunnen we dan toewerken naar een 'toekomstbestendig water- en ecosysteem'?
- Herstel van de dynamiek is een kerndoel, maar wordt daar nu voldoende aan gedaan? Dat geldt ook voor projecten die binnendijks/buitendijks als doel hebben.
- Wat ontbreekt is een project voor de benadering van de waterplantenproblematiek in het Markermeer.
- De governance (aansturing) rond de groene projecten moet een stuk duidelijker. Niet in het minst om een relatie te kunnen leggen naar verwante acties zoals voor zon op water, zandwinning met natuurwinst als (neven)doel en zoutindringing.

partijen hebben deze overeenkomst ondertekend! Er zijn natuurlijk talloze discussiebijeenkomsten over onderwerpen als delfstoffenwinning en visserij, maar gelukkig worden er ook veel nuttige onderzoeken gedaan over het IJsselmeer, van een Ruimtelijke Verkenning tot onderzoek naar kitesurflocaties; en ook iets zoals een subsidieregeling voor de bevaarbaarheid van jachthavens.

Heel belangrijk voor verbetering van de natuurkwaliteit van het water is de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Die moet in heel Europa voor schoon en ecologisch gezond water zorgen in 2027. In ons land is de rijksoverheid verantwoordelijk voor het bereiken van de KRW-doelen in 2027 in de 'Grote Wateren', die grotendeels samenvallen met de gebieden uit het Deltaprogramma. Omdat dat ook geldt voor de Natura

Wulpen op het ijs. Een beeld dat minder te zien zal zijn door opwarming van het water.
.....

2000-doelen, zijn de twee programma's gekoppeld. Dat is natuurlijk niet voldoende om overal in de delta de natuurkwaliteit weer op orde te krijgen. Daarom zijn de verantwoordelijke ministeries van IenW en LNV begonnen met de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). Samen met Staatsbos-beheer en de nieuwe Rijksdienst voor Ondernemend Nederland zal de rijksoverheid tot 2050 een extra programma uitvoeren om op de lange termijn te zorgen voor schone en gezonde wateren.

In het programma staat een lange lijst projecten waarin Rijkswaterstaat samenwerkt met andere overheden, grondeigenaren, beheerders en belangenorganisaties. Waar mogelijk zoekt de PAGW aansluiting bij andere programma's, zoals het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Zo veel mogelijk wordt dan bij bijvoorbeeld dijkversterkingen, die de hoogwaterveiligheid moeten vergroten, meteen nieuwe natuur aangelegd. Lichtend voorbeeld van zo'n aanpak is de visrivier in de Afsluitdijk, die momenteel in aanleg is.

De extra maatregelen in de PAGW richten zich op de aanleg van verloren en ontbrekende leefgebieden, het terugbrengen van de natuurlijke dynamiek en op de verbetering van verbindingen van grote wateren met het achterland – precies wat nodig is om de natuur in het IJsselmeer te verbeteren. Voor het IJsselmeergebied gaat het op dit moment om de

volgende projecten: Wieringerhoek (ligt stil vanwege discussie over zonne-atollen); Friese kust (in uitvoering); Oostvaardersoever (in voorbereiding); Marker Wadden Fase 1 (deels gereed, deels nog in ontwikkeling) en Waterlandse kust (startbeslissing). Binnenkort worden nieuwe projecten voor de derde fase van de PAGW gekozen. In het IJsselmeergebied gaat het voornamelijk over de tweede fase van de projecten Friese IJsselmeerkust en Oostvaardersoever. Eventueel komt ook de tweede fase van de Marker Wadden al aan de orde. De IJsselmeervereniging maakt daar bezwaar tegen zolang er geen eindevaluatie klaar is.

Sinds kort is er ook een lector, die vanuit Rijkswaterstaat aan de slag gaat aan Hogeschool Aeres in Dronten. Marcel van den Berg doet sinds jaren onderzoek naar de voedselketens in verschillende delen van het IJsselmeergebied. Door het schoner worden van het water zijn die de laatste jaren ingrijpend veranderd. Dat onderzoek wordt nu verdiept en uitgebreid, want alleen door een betere kennis van die voedselketens kan je beter werken aan herstel van het natuurlijke evenwicht.

Natuurwinstplan

Al met al zijn dit allemaal veelbelovende ontwikkelingen, die veel kunnen bijdragen aan een verbetering van de natuur in het IJsselmeer.

Maar er is meer nodig. Het inzicht is gegroeid dat de Nederlandse grote wateren een onderdeel zijn van een veel groter samenhangend netwerk, niet alleen door het water, maar ook door de trekbewegingen van vogels en vissen. Ook is duidelijk geworden dat de natuur achteruit holt en dat het met de huidige programma's voor Natura 2000 en de KRW niet lukt de biodiversiteit van de delta te herstellen.

Door klimaatverandering en toenemend maatschappelijk en economisch medegebruik neemt de druk op de grote wateren eerder toe dan af.

Er is een transitie nodig in het denken over natuur in grote wateren. Van 2017-2022 hebben overheden, natuurorganisaties en kennisinstituten daarom samengewerkt binnen het EU-programma LIFE IP (Integrated Program) Deltanatuur. Binnen dit programma is een nieuwe strategie ontwikkeld om robuuste ecosystemen en 'natuurwinst' te bereiken.

Dit jaar is het resultaat van dit programma samengevat in het Natuurwinstplan Grote Wateren. Niets doen is geen optie meer, zo staat in dit plan. Actie is nú nodig. Ga meteen aan de slag en maak robuuste systemen door de maatregelen die gepland zijn nu al aan te scherpen volgens de nieuwste inzichten. Durf daarbij te leren door te doen. Ook als het resultaat niet meteen is wat je ervan verwacht, leer je ervan om het een volgende keer beter te doen. Een robuust ecosysteem kan strijdig zijn met de huidige, statische Natura 2000-doelen, die soms beter passen in een minder natuurlijk systeem. Een wetenschappelijk onderbouwd gesprek op EU-niveau geeft dan hoogstwaarschijnlijk wel een oplossing, hoewel het natuurlijk niet de bedoeling is de Natura 2000-doelen zomaar op te geven.

Optimistischer

Al met al zijn wij als IJsselmeervereniging iets optimistischer dan een paar jaar geleden. De overheid pakt het probleem veel serieuzer aan, samen met alle partners. Maar wat ons betreft krijg je pas echt de natuur die het IJsselmeer zou kunnen herbergen als je nog meer barrières als de Houtribdijk doorlaatbaar maakt, als het waterpeil meer mag schommelen en vooral ook als je op meer plaatsen echt kiest voor de natuur en daarom andere activiteiten weert. Tegelijkertijd moet je natuurlijk de samenhang tussen verschillende maatregelen goed bewaken en niet te snel besluiten dat een project een succes is of mislukt is als gewissen soorten wel of niet verschijnen. Je kunt niets anders doen dan naar beste weten de omstandigheden zo in te richten dat soorten zich kunnen ontwikkelen en er een nieuw ecologisch evenwicht in de afgesloten Zuiderzee kan ontstaan. We willen een ecologische visie voor het gehele gebied, als opvolger van het rapport 'Een ecologisch perspectief voor het IJsselmeergebied' uit 2007. Dat is indertijd gemaakt door een werkgroep van medewerkers van verschillende afdelingen van Rijkswaterstaat. Helaas was de tendens bij de overheid, zowel bij Rijk als provincies, om inhoudelijk deskundige medewerkers af te stoten en alleen nog maar procesbegeleiders in dienst te houden. Het is daarbij wel essentieel dat de manier van werken die in het Natuurwinstplan uitgewerkt wordt, voortgezet wordt. Inclusief diepgaand onderzoek en natuurlijk ook financiering van beheer. Ervaring heeft ons geleerd dat dit nog wel eens een bottleneck kan zijn. Natuur was altijd een makkelijke prooi als het om bezuinigingen ging.

De zuidkant van het IJsselmeergebied: Ymeer en Markermeer*

Het zuidelijk gedeelte van het IJsselmeergebied omvat het Markermeer, de Gouwzee en het IJmeer. Zo dicht bij Amsterdam en bij Flevoland lijkt het soms vrij jachtgebied voor allerlei plannenmakers en staat het onder grote druk. Desondanks beseft men dat er rekening gehouden moet worden met de natuur. Daarom liggen er óók meerdere plannen voor de ontwikkeling van de natuur en het herstel van het ecosysteem.

Tekst Soemini Kasanmoentalib en Joke van der Meer

Het zuidelijke IJsselmeergebied is beschermd door verschillende beschermingsregelingen. Wij hebben een aantal van de regelingen op een rij gezet:

- Het hele IJsselmeergebied is Natura 2000-gebied; daarin is de Vogelrichtlijn van kracht.
- De Gouwzee en het IJmeer zijn daarnaast extra beschermd door de Habitatrichtlijn.
- Het achterland aan de westzijde van het Markermeer, Waterland-Oost, is beschermd veenweidegebied.
- De dijk langs het IJmeer en Markermeer is een provinciaal monument, zowel het binnen- en buitentalud (de vorm van de dijk) als de historische steenbekleding. Maar tijdens de dijkversterking is het monument zwaar beschadigd. De historische steenbekleding was leefgebied voor ringslang en Noordse woelmuis.

Ondanks deze beschermingsregelingen werd het Natura 2000-gebied de afgelopen jaren aangetast of bedreigd door:

- De aanleg van IJburg, met een grotendeels mislukte compensatie: de Hoeckelingsdam, een smal eiland

langs de kust ten noorden van Durgerdam.

- Het voornemen een slibdepot voor giftig slib zoals in het Ketelmeer aan te leggen in het water van het Markermeer tussen Uitdam en Flevoland. Door gerichte acties van actiegroep De Kwade Zwaan en de IJsselmeervereniging ging dit gelukkig niet door. Eind 1999 is dit plan unaniem door de Tweede Kamer weggestemd (zie kader 'Vervuild slib').
- Een voorgenomen buitendijkse oeververbinding tussen Amsterdam en Almere over, respectievelijk door het IJmeer, hetzij brug of tunnel. Beide tasten de openheid aan en geven verstoring. Ook deze plannen verdwenen (vooralsnog) van tafel door gerichte acties van wederom actiegroep De Kwade Zwaan en de IJsselmeervereniging. De plannen verdwenen in een la (moratorium), maar steeds vaker merken we dat die la niet potdicht zit.
- Versterking van de dijk langs het Markermeer; dit betekent een jarenlange verstoring in het Natura 2000-gebied door bouwwerkzaamheden.
- Het geplande betonnen talud van de nieuwe dijk – deels al in uitvoering – maakt het leven op en langs de dijk wel heel erg moeilijk. Dit geldt zowel voor de vogels die daar broeden als voor de ringslangen die

overwinteren tussen de stenen van de dijk en voor de beschermde Noordse woelmuis.

- Plannen om een aantal eilanden aan te leggen langs een vaste oeververbinding Amsterdam-Almere en voor de kust van Flevoland.
- Plannen om Amsterdam en Almere tot een 'Del-tametropool' samen te brengen. Begin deze eeuw werd dit besproken in het zogeheten Noordvleugel-overleg. Dit is in 2013 als Rijks Regioprogramma Amsterdam Almere Markermeer (RRAAM) vastgesteld. In de nieuwe plannen onder de titel 'Amsterdam Bay Area' (ABA), lijken de eilanden en de buitendijkse bebouwing niet meer voor te komen.
- Uitbreiding van de Marker Wadden met nieuwe eilanden ten zuiden van de Houtribdijk. Plannen voor een reeks nieuwe eilanden langs de westkust van Flevoland, de Oostvaardersoevers.
- Wat betreft de Speciale Beschermings Zone (SBZ) het IJmeer: IJburg rukt verder op. Na het moratorium van 1991 komt opnieuw het idee op van een vaste oeververbinding tussen Amsterdam en Almere. Amsterdam is inmiddels druk bezig een nieuwe hoogbouwwijk te bouwen op Zeeburg aan de oevers van het IJmeer – Sluisbuurt – met torenflats en bebouwing tot wel 130 meter, waardoor Amsterdam haar status als Unesco-erfgoed kan verliezen.

- Daarnaast zijn er grote zorgen over de Nederlandse waterkwaliteit in het algemeen en dus ook van de – tot voor kort visrijke – zoetwatervoorraad van het hele Blauwe Hart van Nederland.

Het achterland van het Markermeer en IJmeer is het beschermde natuurgebied Waterland. Dit is een uniek gebied, ten noorden van Amsterdam direct achter de ring van de A10 en heeft de status van Nationaal Landschap 'Laag Holland'. Het is een belangrijk broedgebied voor grutto's, kluten, tureluurs, kievieten en andere steltlopers. Ook in het buitenland is men onder de indruk dat wij dit oer-Hollandse landschap, zó dicht bij de stad, open en groen hebben kunnen houden en hebben weten te beschermen. Dit gebied is nauwelijks aangetast door ruilverkaveling, maar de dijkversterking en de geplande bouwwerkzaamheden in en aan het water zijn wel grote

bedreigingen. Hieronder zullen wij op een aantal hierboven genoemde bedreigingen wat nader ingaan, zonder uitputtend te zijn.

‘Bescherming’

Zo dicht bij Amsterdam met haar eeuwige woningnood was het voor de stad al vroeg vanzelfsprekend om in het water van het IJ uit te breiden. Al in de jaren zestig waren er plannen voor stadsuitbreiding in het IJ, het plan Pampus van Van der Broek en Bakema. In de jaren negentig werd dit het plan om IJburg te bouwen op opgespoten eilanden in het IJmeer. Om zeker te zijn van draagvlak werd onder Amsterdammers een referendum gehouden. Aan bewoners van het gedeelte van Waterland dat niet onder de gemeente Amsterdam valt, werd niet naar hun mening gevraagd. De meerderheid was tegen, maar omdat de opkomst net te laag was, werd de uitslag van het referendum ongeldig verklaard.

Er kon niet zomaar gebouwd worden omdat het IJmeer en Markermeer onder het Natura 2000-regime (Vogelrichtlijn) vallen. Het achterland Waterland is beschermd veenweidegebied. Het IJmeer en de Gouwe (tussen Monnickendam en Marken) zijn bovendien extra beschermd door de Habitatrichtlijn, die het hele ecosysteem betreft.

WIJ MOETEN HET HEBBEN VAN DE NATUURORGANISATIES OM DE SCHADE DOOR BOUWWERKZAAMHEDEN ENIGSZINS TE HERSTELLEN

De uitweg die de wetgever biedt om toch te kunnen bouwen in Natura 2000-gebied is de (verplichte) natuurcompensatie. Dit werd de Hoeckelingsdam, een smal eiland langs de Markermeerdijk dat een vogelparadijs had moeten worden. Een gedeelte daarvan zou op termijn half onder water verdwijnen. Het idee was dat tussen de Hoeckelingsdam en de Markermeerdijk een ondiepte zou ontstaan met veel waterplanten waar jonge steltlopers rustig zouden kunnen opgroeien. Helaas pakte de werkelijkheid anders uit. We komen daar later op terug.

Direct ten noorden van Durgerdam werd als compensatie gekozen om in het begin van dit millennium binnendijks een stuk land onder water te zetten voor steltlopers die daar foerageerden en vaak ook broedden nadat zij in het voorjaar weer in Waterland aankwamen. Het achterland, Waterland-Oost, is beschermd veenweidegebied. Boeren worden er uitgekocht om het land weer ‘plas-dras’ te maken, waardoor het geschikt is voor weidevogels en steltlopers. Men zal daar de onderbemaling afbouwen en het eenzijdige, eiwitrijke Engels raaigras moet weer plaatsmaken voor bloemrijke velden die aantrekkelijk zijn voor vele soorten insecten. Merkwaardig is wel, dat – zodra een boer is uitgekocht – onmiddellijk na diens vertrek er stemmen opgaan om de boerderij en de stallen te vervangen door zoveel mogelijk woningen. Goede bedoelingen worden helaas steeds weer doorkruist en vergeten (of genegeerd) wordt welke beschermingsmaatregelen gelden.

Ook windmolens kunnen een bedreiging worden voor het IJmeer, Markermeer en Gouwezee. Voorlopig zijn de windmolenplannen op de dijk naar Marken bij De Nes (tussen Markermeer en Gouwezee) en in het IJmeer bij IJburg in de ijskast gezet, maar het is een kwestie van afwachten. In de Amsterdamse nieuwbouwwijk IJburg was het verzet tegen windmolens in het IJmeer hevig, maar Amsterdam zoekt nog steeds naar locaties.

In de gemeente Waterland had het vorige college van burgemeester en wethouders gekozen voor windmolens van ruim 200 meter hoog op de grens tussen de Gouwezee en het Markermeer, bij De Nes, een natuurgebiedje. Bij een eerdere vervanging door hogere windmolens in dit Natura 2000-gebied (2008) was beloofd dat dit de laatste keer zou zijn. In het coalitieakkoord van burgemeester en wethouders van de nieuwgekozen gemeenteraad is dit plan niet meer opgenomen. Het was een heel belangrijk verkiezingsonderwerp. Maar ook hier moet alsnog een locatie gevonden worden. Er wordt gepraat over plaatsing in het Markermeer. Van de regen in de drup?

Compensatiemaatregelen

Veel compensatiemaatregelen blijken niet te deugen of niet te werken. Over compensatie wordt helaas slecht nagedacht zoals bij de Hoeckelingsdam (zie kader) maar ook bij vooroevers en versterking Markerdijken.

a. Vooroevers en buitendijkse rietlanden

De omvang van compensatieprogramma's staat veelal in geen verhouding tot de teloorgegangene natuur bij bouwprojecten. Ook de zogeheten 'meekoppelkansen' met geld van de provincie zijn niet gericht op het versterken van de landschappelijke waarden in de natuur; meekoppelprojecten zijn vooral gericht op het versterken van recreatie en toerisme.

Toch hebben veel politici en natuurorganisaties ook de ambitie om de natuur een boost te geven, maar het blijkt in de praktijk moeilijk te realiseren, veelal omdat de compensatieprogramma's slecht doordacht zijn; ook laat de monitoring te wensen over. Zo zijn voor de compensatie van IJburg-2 behalve de Hoeckelingsdam ook kunstmatige mosselbanken aangelegd voor de eendensoorten die naar mosselen duiken, zoals kuifeenden en brilduikers. Bij de tellingen worden ook de soorten die niet op mosselen foerageren zoals tafeleenden, meerkoeten en futen meegeteld. Tafeleenden en meerkoeten eten vooral waterplanten, futen duiken naar vis.

Met het Programma Aanpak Grote Wateren wil het Rijk de schrikbarend achteruitgaande natuur in de Nederlandse delta herstellen en een boost geven. De eerdere plannen voor vooroevers en een reeks kunstmatige eilanden aan de westkant van het Markermeer lijken inmiddels verdwenen uit de lijst van de derde tranche PAGW-projecten.

b. Versterking Markermeerdijken

De oeverdijk bij Scharwoude moet dienen als compensatie voor de versterking van de hele dijk langs Markermeer. Zonder verplichte compensatie zou de oeverdijk voor de dijk van Scharwoude grotendeels onnodig zijn in het kader van de waterveiligheid, maar men moest ergens iets van compensatie aanbrengen. De bewoners van Scharwoude waren het daar niet mee eens. De oeverdijk moet een vogelparadijs worden. Maar het geplande fietspad zal afbreuk doen aan de compensatiemaatregelen voor de vogels op de oeverdijk. Natuurcompensatie en recreatie gaan niet zonder meer goed samen.

Voor de vogels is ook compensatie gezocht ver buiten het gebied van de dijk langs het Markermeer,

Actiegroep Kwade Zwaan protesteert tegen plannen bij Uitdam.

Zelfs in de winter wordt er met succes geprotesteerd.

wat direct in strijd is met de verplichte Natura 2000-compensatieregels. Voor de vogels dus ook 'positie elders'. Hetzelfde geldt voor de zeldzame korstmossen die men aantrof op de historische steenbekleding op de dijk. Daarom heeft het hoogheemraadschap een paar Noordse stenen tijdelijk opgeslagen in de hoop dat deze unieke korstmossen het zullen overleven.

Door de versterking van de dijk langs het Markermeer gaan de overwinteringsmogelijkheden voor de ringslangen verloren, omdat de historische steenbekleding vervangen wordt door beton. Voor de ringslangen moest een oplossing gevonden worden. Op Marken heeft men een proef gedaan met overwinteringskeldertjes onder het beton. Resultaat 0.0. Geen enkele ringslang heeft de keldertjes gevonden. Er zullen nu anders ontwor-

Vervuild slib: bom in natuurgebied

Met succes hadden we in 1999 het slibdepot voor de kust van Uitdam tegen kunnen houden. Het vervuilde slib zou niet in een eiland voor de kust van Uitdam gestort worden. Maar waar dan? Nu komt het toch in het Markermeer, maar dan verstopt in de Marker Wadden, verpakt in een natuurgebied. Maar vervuild slib is vervuild slib en zit nu als een bommetje in dat natuurgebied. In verschillende artikelen in het *Noord-Hollands Dagblad* staat te lezen dat de Marker Wadden niet alleen zijn opgebouwd met zand, klei en slib uit het Markermeer, zoals was aangekondigd. In elk geval 1,64 miljoen kuub grond kwam van elders, uit verschillende havens (onder andere uit Amsterdam en Rotterdam), uit de Singelgracht in Amsterdam, uit het Noordzeekanaal en uit IJmuiden, van vlak bij Tata Steel en naar verluidt eerder al ook uit de Antwerpse haven. Er wordt betaald om slib te mogen storten, grond die vervuild is met lood en pgb's en PFAS, waar geen huizen op gebouwd mogen worden. Mag die dan wel in een natuurgebied gestort worden? Projectleiders van de Marker Wadden zeggen niet op de hoogte te zijn geweest. Controle was vooral een papieren controle. Fysieke controle is in handen van commerciële bodemcontrolebedrijven en de inspectie doet zelden een bemonstering.

Nader onderzoek door Royal Haskoning DHV leidde naar een scheepslading grond met een teveel aan bestrijdingsmiddelen. Die lading is afgelopen voorjaar inmiddels weer afgegraven en afgevoerd. Papieren controle blijkt dus niet afdoende te zijn en aan de grond is niet te zien wat er precies in zit. Er wordt gewerkt op basis van vertrouwen zonder dat er een protocol is en er onvoldoende geregeld is om alles goed te kunnen controleren. Ten minste elf scheepsladingen met grond van elders voldeden niet aan de eisen. De grond viel zelfs in klasse B: ongeschikt om huizen op te bouwen. Het lijkt ons dan helemaal ongeschikt voor natuurgebieden.

pen keldertjes gebouwd worden in combinatie met af en toe een strookje – wel speciaal ontworpen! – historische steenbekleding. Een pilot daarmee loopt nu op de dijk ten zuiden van Uitdam. Of het zal werken weet men nog niet, de pilot is nog niet afgerond, maar het plan zal wel breed uitgerold worden. Compensatie blijkt van tevoren slecht onderzocht te zijn of een 'verplicht nummer', alsof men de resultaten niet belangrijk vindt.

Lelijke Markermeerdijk

De dijk langs het Markermeer was een groene dijk; de met groen begroeide steenbekleding was onderdeel van de monumentale status als provinciaal monument. Alle verzet tegen de voorgenomen bekleding met beton heeft niet geleid tot een groene dijk. Er waren groene oplossingen, onder andere een in de Waddenzee geteste kleidijk die op een zeer speciale manier gebouwd zou worden en die de Markerdijk net zo waterveilig zou maken. De provincie en vele deskundigen zetten zich daarvoor in, maar de wil bij het hoogheemraadschap ontbrak. Het enig bereikbare was een 'natuurlijke vergroening' van het beton. Een pilot loopt.

In Warder mochten mensen wel naar een archeologische dwarsdoorsnede komen kijken om te zien hoe de dijk als monument in het verleden in verschillende fasen was opgebouwd en hoe die nu is afgebroken en nooit meer terug zal komen. De reactie van een bewoner uit Warder die zich op allerlei manieren heftig heeft ingezet tegen de dijkversterking: 'Ik heb geen tranen meer.'

Burgerbedrog

Voor infrastructurele werken is bewonersparticipatie verplicht, maar deze blijkt niet te werken en er zijn nauwelijks juridische procedures mogelijk. De overheid heeft een code Maatschappelijke Participatie opgetuigd met een 'participatieladder'. Maar voor projecten zoals de versterking Markermeerdijken is de verplichting om bewoners inspraak te geven heel beperkt. Alleen de onderste trede van die participatieladder hoeft te worden toegepast: de bewoners informeren. En dát is wat het hoogheemraadschap deed. Veel Powerpoint-presentaties, inloopbijeenkomsten, nieuwsbrieven, maar geen eerlijk en open overleg. Inspraak? 'Wij informeren u, zijn er nog vragen?' De Stichting Zuyderzeedijk, waarin bewoners- en actiegroepen in samenwerken, hebben in 2017 met ondersteuning van Stichting Behoud Waterland en de IJsselmeervereniging beroep aangetekend tegen de versterkingsplannen bij de Raad van State. Dit is de enige juridische mogelijkheid die er is voor dit soort projecten. De Raad van State kijkt echter alleen procedureel en stelt alleen de vragen: Heeft het hoogheemraadschap alle procedures goed gevolgd? Zijn alle verplichte documenten geproduceerd? Er werd vervolgens alleen afgevinkt. Een rapport ringslangen

was er, compensatie was geregeld, archeologisch onderzoek was gepland. De steenbekleding zou zijn afgekeurd, maar bij een WOB-procedure bleek later dat steenbekleding helemaal niet was afgekeurd. Berekeningen waren er, maar ze waren niet openbaar. Bij een WOB-procedure kreeg men op papier vele ordners met getallenreeksen, geen digitaal programma. Met die getallen kon men dus niets. De commissie Milieu Effect Rapportage (MER) heeft meerdere malen een negatief advies op de verschillende rapportages uitgebracht. Maar de inhoud doet er kennelijk niet toe. Bij de Raad van State ging het alleen over het Voorlopig Ontwerp. De landsadvocaat beloofde dat er bij het ontwikkelen van het Definitief Ontwerp een volwassen bewonersparticipatie zou zijn. Dat Definitief Ontwerp is er nooit gekomen. Inspraak daarop dus ook niet.

Dat het ook anders kan blijkt uit de burgerparticipatie bij de dijkversterking bij Durgerdam. Ook bij Durgerdam, behorend tot gemeente Amsterdam, moet de dijk versterkt worden. Gemeente Amsterdam dwong een volwassen participatietraject af en wees zelf een projectleider daarbij aan. Het participatieproces zou een jaar duren met verschillende werkgroepen en bijeenkomsten met het hele dorp. Het duurde veel langer dan een jaar. Het leidde onder andere tot een onderzoek naar de fundering van huizen in Durgerdam: zou die fundering wel bestand zijn tegen de geplande dijkversterking? Voor een flink aantal huizen niet, bleek uit het onderzoek. Besloten werd daarom de dijkversterking tien jaar uit te stellen om tijd te creëren om de betreffende funderingen aan te pakken. Een bijkomend voordeel is dat door de vertraging in het dijkversterkingsproces men ook recht kan doen aan de aanbevelingen van de Deltacommissie om adaptief te versterken: dat wil zeggen: niet overal en niet overal evenveel. De dijk bij Durgerdam zal – anders dan bij de dijk langs het Markermeer elders – niet op één manier voor de komende vijftig jaar versterkt worden, maar daar waar het op korte termijn noodzakelijk is. Elke tien jaar kijkt men opnieuw wat nodig is.

Er is hoop

Niet alleen wordt de burgerparticipatie hier en daar beter aangepakt. Ook worden door voortschrijdend inzicht sommige compensatieregelingen goed bijgesteld. De Hoeckelingsdam is eigenlijk een mislukt compensatieproject. Het was de bedoeling met de

Het foute eiland: compensatie voor Yburg??

Gemeente Amsterdam, verantwoordelijk voor het bouwen van IJburg in het beschermde IJmeer, gaf ook opdracht om de effecten van de compensatiemaatregelen (Hoeckelingsdam) te monitoren. De bezoekende en broedende vogels werden nauwkeurig geteld. Heel trots was men op de broedende kokmeeuwen en visdiefjes. Wel jammer dat die meeuwen zich voedden met de pulletjes (kleintjes) van de grutto's en kluten uit het net nieuw aangelegde natuurgebiedje in het achterland bij Durgerdam. De betrokken ambtenaar van Gemeente Amsterdam vertelde ons dit tijdens een excursie. Tot haar schaamte moest de betrokken ambtenaar bekennen dat vergeten was de effecten van de Hoeckelingsdam op het achterland in de onderzoeksopdracht mee te laten nemen. De weidevogels en steltlopers werden door de meeuwenkolonie verjaagd. In het kort daarvoor voor steltlopers geschikt gemaakte natuurgebiedje met uitkijkpunt ten noorden van Durgerdam broedt nu geen grutto of kluut meer. Daarvóór was dat stuk land door de kluten uitgekozen als verzamelplaats als zij na de winter in Nederland terugkwamen. Die tijd is voorbij. De kokmeeuwkolonie doet het goed op de Hoeckelingsdam, maar daar waren de compensatiemaatregelen niet op gericht. Zij zijn niet een door Natura 2000 speciaal beschermde soort.

Ook de geplande ondiepte tussen de Hoeckelingsdam en de dijk blijkt niet te zijn ontstaan. Men had geen rekening gehouden met de heersende windrichting. Nu schuren de golven bij harde wind het smalle stukje water tussen de dam en de dijk juist uit tot grote diepte. Geen waterplanten, geen opgroeiende steltlopers. Voor versterking van de Hoeckelingsdam was 900.000 euro uitgetrokken. Dit geld had zó ingezet kunnen worden dat de dijk daarachter minder of helemaal niet versterkt zou hoeven te worden. Dit blijkt te gemakkelijk gedacht. In de zomer van 2018 vertelde een medewerker (naam bij de redactie bekend) van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK) dat het Hoogheemraadschap bij de berekeningen van de waterveiligheid 'net moest doen of de Hoeckelingsdam niet bestond, omdat deze niet in de legger van het Hoogheemraadschap zit, maar in die van Rijkswaterstaat'. En die twee overheidsorganen praten natuurlijk (sic) niet met elkaar over negen ton voor versterking van de Hoeckelingsdam en daarbovenop nog eens een paar miljoen voor versterking van de dijk daarachter. Het gaat al met al wel over belastinggeld door de gemeenschap opgebracht.

Hoeckelingsdam de Natura 2000-doelen te versterken door een dam aan te leggen die deels onder water zou verdwijnen, waardoor er een ondiepte zou ontstaan met langzaam water tussen de Hoeckelingsdam en

Korstmossen op de Markermeerdijken dreigen te verdwijnen

De dijken tussen Amsterdam en Hoorn zijn een belangrijk leefgebied voor korstmossen. In totaal komen er 152 soorten korstmossen voor. Hiervan staan er 26 op de Rode Lijst korstmossen. Vijf soorten zijn landelijk ernstig bedreigd die allemaal groeien op de granieten Noorse steen. Op het dijktraject Amsterdam-Hoorn groeien elf soorten korstmossen die verder nergens in Noord-Holland voorkomen. Veel van deze soorten zijn in heel Nederland zeer zeldzaam en komen uitsluitend op enkele zeer oude dijken voor waar granieten Noorse steen in verwerkt zijn.

Korstmossen verdwijnen door werkzaamheden Markermeerdijken

De bijzondere soorten korstmossen zijn afhankelijk van grote oppervlakte oude stenen die onaangetast zijn en lange tijd op dezelfde plek blijven liggen. Met de geplande werkzaamheden aan de Markermeerdijken zullen 11 soorten korstmossen uit de provincie Noord-Holland verdwijnen. Daarnaast verdwijnen er groeiplaatsen van 26 Rode Lijst korstmossen, soorten die al kwetsbaar zijn. De korstmossen verdwijnen wanneer de bekleding van de dijk vernieuwd wordt, of als de stenen bedekt worden met grond of ander materiaal.

Hoe kan het verdwijnen van de korstmossen voorkomen worden?

Het volgende is nodig om de korstmossen te behouden:

Korstmossen die in Noord-Holland alleen op dijktraject Amsterdam-Hoorn voorkomen

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Rode Lijst
Zeedakpanmos	Anaptychia runcinata	Ernstig Bedreigd
Waterknoopjeskorst	Aquacidia antricola	
Rivierknoopjeskorst	Aquacidia trachona	Gevoelig
Isidieuze rookkorst	Catillaria nigroisidiata	Gevoelig
Zwerfsteenkorst	Lecidea promixta	Bedreigd
	Lichenoch ora verrucicola	
	Lichenostigma elongatum	
	Muellerella erratica	
Dijkenblauwkorst	Porpidia cinereoatra	Ernstig Bedreigd
Platte blauwkorst	Porpidia platycarpoides	Ernstig Bedreigd
Rivierdijkzonnnetje	Pyrenodesmia atroflava	Gevoelig

Rode Lijst korstmossen op dijktraject Amsterdam-Hoorn

	Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam
Gevoelig	Rivierknoopjeskorst	Aquacidia trachona
	Isidieuze rookkorst	Catillaria nigroisidiata
	Grauwe dijkkringkorst	Pertusaria lactescens
	Rivierdijkzonnnetje	Pyrenodesmia atroflava
	Bleek landkaartmos	Rhizocarpon petraeum
	Dijkzwe mos	Scytinium teretiusculum
Kwetsbaar	Dijkschotelkorst	Lecanora rupicola
	Veldjesschotelkorst	Lecanora soralifera
	Zwavelgroene schotelkorst	Lecanora sulphurea
	Granietblauwkorst	Porpidia macrocarpa
	Gewoon landkaartmos	Rhizocarpon geographicum
	Gelobd sterschotelkje	Trapelia glebulosa
	Fraaie citroenkorst	Variospora thallincola
	Zwarte waterstippelkorst	Verrucaria aquatilis
	Granietschildmos	Xanthoparmelia conspersa
Bedreigd	IJsselmeerkorst	Diplotomma chlorophaeum
	Zwarte zeestippelkorst	Hydropunctaria maura
	Dijkenglimschotelkje	Lecania atrynoides
	Zwerfsteenkorst	Lecidea promixta
	Groene waterstippelkorst	Verrucaria hydrophila
	Donkere zeestippelkorst	Verrucaria internigrescens
Ernstig bedreigd	Zeedakpanmos	Anaptychia runcinata
	Dijkenblauwkorst	Porpidia cinereoatra
	Platte blauwkorst	Porpidia platycarpoides
	Oever-landkaartmos	Rhizocarpon lavatum
	Kust-landkaartmos	Rhizocarpon richardii

- Alle basalt en noordse steen blijft op dezelfde plek liggen en wordt niet bedekt of ingegoten. Op plekken waar de dijkbekleding vernieuwd moet worden wordt alle oorspronkelijke steen hergebruikt, waarbij de met korstmossen begroeide kant steeds weer boven komt te liggen.
- Nieuwe dijkbekleding bestaat uit korstmosvriendelijke steen: graniet of basalt. Op dijkbekleding van beton of asfalt groeien geen bijzondere korstmossen.
- Het aanleggen van een oeverdijk heeft geen effect op de korstmossen, mits de oorspronkelijke dijk onaangetast blijft.

Tekst: Henk-Jan van der Kolk & Laurens Sparrius (Bryologische en Lichenologische Werkgroep (BLWG))

de iets zuidelijker gelegen polder IJdoorn. Hierboven is al uitgelegd waarom dit mislukte. De Hoeckelingsdam wordt door de golfslag alleen maar kleiner en verdwijnt in plaats van dat er een ondiepte ontstaat. Natuurmonumenten beheert sinds kort polder IJdoorn en wil samen met Rijkswaterstaat alsnog een mooi project maken van de Hoeckelingsdam en polder IJdoorn om Natura 2000-doelen te versterken. De enige boer die nu nog in polder IJdoorn zit, is in loondienst bij Natuurmonumenten en beheert met zijn vee een deel van het gebied. Het gezamenlijke gebied noemt men de 'Buitenkinsel', een vogel-, vis- en natuurgebied. Het is beperkt toegankelijk, maar er zijn wel uitkijkpunten. Zo is recreatie ook te bevorderen, zonder schade aan het gebied. Voor fietsers en honden is het gebied verboden.

Het hoogheemraadschap en de provincie Noord-Holland hadden aanvankelijk het plan om een nieuwe dijk aan te leggen aan de buitenkant om de Hoeckelingsdam en polder IJdoorn heen. Natuurorganisaties en bewoners, gesteund door de IJsselmeervereniging en de Stichting Zuyderzeedijk, keerden zich hier fel tegen, met succes. Niet alleen de Hoeckelingsdam was niet meegerekend in het kader van de dijkversterkingsopgave, ook polder IJdoorn, als zijnde buitendijks land, had men niet meegerekend. Voortschrijdend inzicht heeft ertoe geleid dat de waterveiligheidsopgave is aangepast. De dijk blijft waar hij was en wordt bij polder IJdoorn en de Hoeckelingsdam minder rigoreus versterkt.

Natuurmonumenten wil het gebied zó aanpassen dat de tussenwateren veranderen van diepe schurende trekwateren naar langzaam stromend ondiep water, geschikt als paai- en kraamgebied voor vissen. Daartoe moet de noordelijke toegang bij de Hoeckelingsdam worden afgedamd. Men heeft daarvoor een ingenieuze 'vishevel' ontwikkeld. Nieuw is dat deze 'vislift' de soorten vissen kan onderscheiden en daarop de hoeveelheid watertoevoer kan aanpassen. Polder IJdoorn, nu een afgesloten gebied, wordt zo ook gedeeltelijk voor vis een belangrijk (paai)gebied.

Wat volgens Natuurmonumenten de afgelopen jaren belemmerend heeft gewerkt is dat men bij de huidige bescherming alleen kijkt naar bestaande 'natuurwaarden' en niet naar vis. Een paai- en kraamgebied voor vissen past niet in bestaande subsidiestromen, evenmin als de roerdomp en de Noordse woelmuis. Het rietmoeras dat hier zal ontstaan is een ideale habitat

voor deze soorten. Ook de ringslang zou in dit gebied kunnen gedijen.

Wat verder vertragend werkt is dat er op zo'n klein stukje water en land zoveel verschillende beheerorganisaties zijn. Daardoor gelden er voor het veenweidegebied, voor de Hoeckelingsdam, voor het IJmeer en voor polder IJdoorn allemaal verschillende regels en monitoringssystemen.

Desondanks hoopt men 'Buitenkinsel' te beschermen. Kennelijk moeten we het niet hebben van de overheden en private partijen die met die overheden in een alliantie samenwerken, maar van natuurorganisaties om de schade die ontstaan is door bouwwerkzaamheden enigszins te herstellen. De focus van overheden en private partijen is nu eenmaal niet gericht op behoud van natuurwaarden.

Een ander hoopvol voorbeeld zijn – en dat zal menig een verbazen – de waterplanten in het Markermeer en IJmeer. Deze vormen een lastig probleem voor watersporters, een duidelijk dilemma tussen natuur en recreatie. Vanuit de natuur gezien betekent de toename van fonteinkruid en kranswieren een positief signaal van verbeterde waterkwaliteit, maar voor watersporters is met name het drijvend fonteinkruid een crime. Flink gebieden zijn ongeschikt geworden voor watersporters. In de Gouwzee gold een paar jaar geleden hetzelfde probleem maar dit is nu praktisch verleden tijd. Inmiddels wordt het wat grove fonteinkruid meer en meer opgevolgd door andere kranswieren, die meer op de bodem groeien, een duidelijk (en gezond) voorbeeld van natuurlijke successie.

Vooralsnog kan men de zeilers tegemoetkomen door het drijvend fonteinkruid te maaien in de vaargeul en daar waar veel gevaren wordt, een fase waar we doorheen moeten, tot een terugkeer van de fijnere kranswieren in de Nederlandse wateren. Een goede ontwikkeling voor zowel de krooneenden, wilde zwanen als de watersporters.

Wat kan de IJsselmeervereniging in de toekomst doen?

Participatieladder

Bij de Tweede Kamer invloed uitoefenen, gericht op goed geregelde Maatschappelijke Participatie. Nu is het zo dat er bij de besluitvorming over grote en ingrijpende (infrastructurele) projecten zoals dijkverster-

kingen geen echte inspraak voor de bevolking is. In de nu in het parlement in behandeling zijnde Omgevingswet zou dit goed geregeld moeten worden. Voor de IJsselmeervereniging een belangrijk onderwerp.

Samenwerking natuurorganisaties

Streven naar meer en systematische samenwerking op concrete projecten met de grote natuurbeschermingsorganisaties die daarbij betrokken zijn of zouden moeten worden.

Samenwerking met bewoners- en actiegroepen

Steunen van bewoners- en actiegroepen met de kennis en ervaring van de IJsselmeervereniging en eventueel met (juridische) procedures bij onderwerpen die binnen het beleid van de IJsselmeervereniging passen.

Samenwerking IJsselmeersteden

Op lokaal gebied contact zoeken en samenwerken met de IJsselmeergemeentes, zodat de IJsselmeervereniging beter op de hoogte zal zijn over wat er speelt op lokaal gebied. Vanuit de IJsselmeergemeentes is er behoefte aan samenwerking met elkaar. Zij zijn de ogen en oren voor nieuwe projecten en ingrepen.

IJsselmeeracademie

Er blijkt behoefte aan samenwerking tussen de IJsselmeersteden op het gebied van toegankelijkheid van wetenschappelijke kennis en -onderzoek. Zo werden wij uitgenodigd in Enkhuizen om daarover te pra-

ten. Er bleek ook belangstelling daarvoor te bestaan in Almere en Lelystad. Enkele lokale musea als de Speeltoren in Monnickendam, het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen, dat van Edam, Spakenburg en Wieringen werken goed samen op het gebied van cultureel erfgoed en historie. Zij wisselen informatie en exposities uit. Daar zou de IJsselmeervereniging een rol in kunnen spelen.

IJsselmeerspel verder ontwikkelen

Dit zou een beginpunt kunnen zijn voor de IJsselmeeracademie. De afdeling Cultureel Erfgoed van de Gebiedsagenda 2050 wil daaraan meewerken. Het IJsselmeerspel, dat op 30 september aanstaande tijdens het jubileum gepresenteerd zal worden, kan ook een opstap daartoe zijn in het middelbaar en hoger onderwijs.

De dijk was een provinciaal en historisch monument.

Kwetsbare wereldklasse

De Agenda IJsselmeergebied 2050 kent als een van de drie uitgangspunten voor beleid het 'Landschap van Wereldklasse'.

'De landschappelijke en cultuurhistorische kernkwaliteiten moeten als uitgangspunt worden genomen bij alle ruimtelijke ontwikkelingen in het gebied. Het grotere verhaal van het landschap moet beleefbaar gemaakt worden en ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen die de identiteit van het gebied versterken. Maatwerk is hierbij het sleutelwoord. De cultuurhistorie zou leidraad moeten zijn voor de ruimtelijke ontwikkeling. De eenheid van het grote open water en de enorme diversiteit aan kustlandschappen bepalen de ruimtelijke identiteit.'

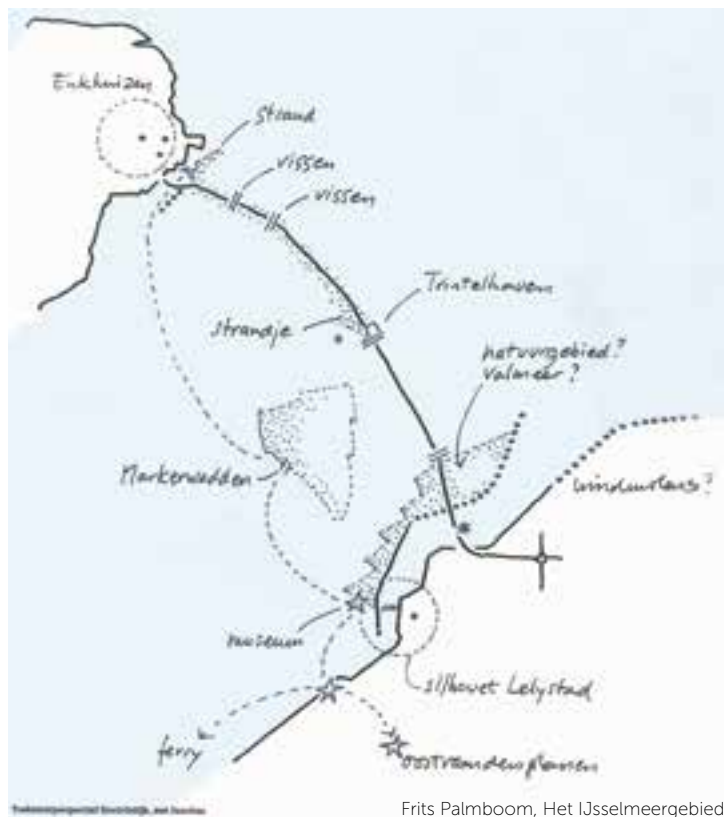
Tekst & foto's Frans de Nooij

Het is een loffelijk streven de landschappelijke kwaliteit te willen bewaken. Waar het rapport 'IJsselmeergebied 2050' in tekortschiet is dat onvoldoende is uitgewerkt wat de landschappelijke kwaliteit concreet inhoudt en evenmin is het te beschermen en te ontwikkelen landschap concreet beschreven. Dat is wel gebeurd in de omvangrijke studie 'IJsselmeergebied een ruimtelijk perspectief' (2018) van Frits Palmboom. Aan de hand van tal van tekeningen en foto's wordt de genese van het Zuiderzeelandschap geanalyseerd en commentarieerd. Maar de centrale vraag daarbij is hoe een nieuw toekomstbeeld voor het gebied kan worden ontwikkeld. Er wordt geen nieuw Plan Lely gemaakt, maar een manier van kijken door Palmboom aangereikt

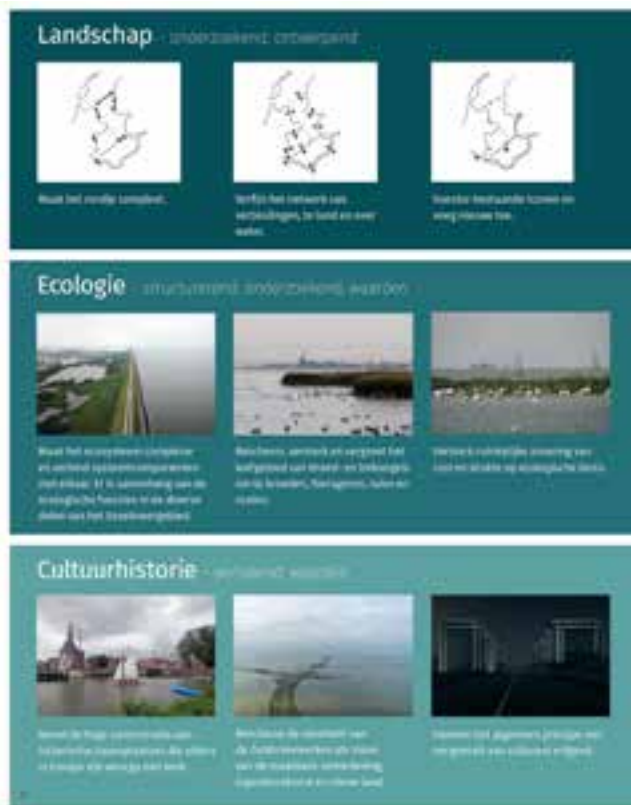
die kan bijdragen aan een gemeenschappelijk gedragen idee van de ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Palmboom onderzoekt ruimtelijke karakteristieken en presenteert ontwerpvoorstellen voor de toekomst. Er worden uitgangspunten geformuleerd, de 'tien gouden regels', en vingeroefeningen getekend in de vorm van impressies en ontwerpschetsen.

Belangrijke uitgangspunten zijn onder meer: respecteer en versterk de opeenvolging van kapen en baaien; verdedig de grootste open maten in het gebied; speel in op de diversiteit van het onderwaterlandschap. Het is dus een inspirerende gereedschapskist voor wie aan het werk gaat met een project in dit gebied. Hopelijk gaat die ook serieus worden gebruikt als de gelegenheid zich aandient. Boeiend is om de omschrijving van de waardevolle aspecten van het Zuiderzeelandschap ook eens vanuit de bestuurspraktijk benaderd te zien. Want

Frits Palmboom, Het IJsselmeergebied

daar zal het toch vaak op neerkomen. In het kader ziet u de omschrijving die de gemeente Fryske Marren gaf van die kwaliteiten in een conflict rond een beoogd zandverwerkingseiland met hoge gebouwen en 24 uur geluid en licht.

Omgevingskwaliteit

Naast het eloquente en beeldende 'pleidooi voor schoonheid' van Palmboom zijn er nog meer aspecten die in het oog moeten worden gehouden bij planvorming en beoordeling van plannen in het IJsselmeergebied. Deze komen aan de orde in de 'Handreiking Omgevingskwaliteit 2020'. Uitgebracht door het ministerie van IenW in opdracht van het Bestuurlijk Platform IJsselmeergebied en te vinden op internet. Doel is het beleefbaar en afleesbaar houden van het grotere verhaal van het landschap, maar ook het ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen die de identiteit van het gebied versterken of verrijken. Essentieel is, vinden de opstellers, dat de handreiking van het begin af aan bij een initiatief wordt gebruikt.

Naast de inrichtingsprincipes van Palmboom wordt hiermee ook ingespeeld op ecologie en cultuurhistorie. Dit leidt onder meer tot de volgende uitgangspunten: 1) maak het ecosysteem compleet, 2) bescherm en vergroot het leefgebied van vogels, 3) versterk ruimtelijke zonering, 4) behoud duisternis en stilte, 5) vergroot de diversiteit aan oeverhabitats, 6) betrek gebieden achter de dijk bij het grote open water, 7) benut de hoge concentratie van historische havenplaatsen, 8) beschouw het oude kustlandschap van de Zuiderzee als icoon van de strijd tegen het water, 9) versterk de ontmoetingen tussen binnen- en buitenwater zoals bij sluizen, gemalen etc., 10) zie waardevolle binnendijkse landschappen als onderdeel van het Zuiderzeelandschap.

Bestuurspraktijk

Ja het lijkt dus mogelijk verantwoord en creatief met het gebied om te gaan. Maar is dat nu ook de beleidspraktijk? Laten we de kustprovincies gedurende de laatste tien jaar eens nagaan.

In Noord-Holland bestaat kennelijk, bij enkele gemeenten en bij de provincie, geen overtuigend kustbeleid zoals boven omschreven, ook al zijn er wel aanzetten. Dat heeft ertoe geleid dat het hoogheemraadschap zijn gang kon gaan bij de versterking van de Markermeerdijken. Hierbij werden zowel het historische karakter van de dijk als de ecologische potentie en het vertrouwen van de inwoners ernstig beschadigd. In Enkhuizen kon de gemeente uiteindelijk zijn gang gaan bij het omschrijven van een waardevol groen kustlandschap tot een groot middelmatig huisjesterrein. Bepaald geen toevoeging aan het Landschap van Wereldklasse. De provinciale regelgeving rond het beschermen van de West-Friese Omringdijk liet de provincie hiervoor vallen. Door het beperkte financiële toezicht kon de provincie kennelijk ook niet ingrijpen toen de gemeente bij een schimmige en nog steeds geheime gronddeal naar zeggen voor miljoenen de mist in ging. Ook bij Uitdam is tegen de regels in enkele jaren geleden een groot buitendijks huisjesterrein verrezen. Bij de Wieringermeerdijk kwam de aanleg van een ambitieus groen oeverproject (de Wieringerhoek) tot stilstand omdat de provincie warm voorstander bleek van zonne-atollen voor de kust. De discussie hierover zal ons nog wel enkele jaren bezighouden. Ook de gemeente daar blijkt niet van zins mee te werken aan een natuurproject of zelfs maar mee te denken. Bij de discussie over het mogelijk plaatsen van windmolens in het zuidelijk kustgedeelte van het Markermeer lopen de discussies hoog op. De indruk is niet dat de overheden, waaronder de provincie, hier serieuze landschapscriteria als uitgangspunt nemen.

Flevoland

Flevoland is de enige provincie die alweer enkele jaren geleden serieus geprobeerd heeft een goed inrichtingsbeleid voor windmolens te ontwikkelen. Dat heeft geleid tot een aanstaande grondige reorganisatie van het nu rommelige windturbine-landschap. Strakke rijen, stoer en passend bij het ontworpen grootschalige cultuurlandschap. Maar langs de waterkant lijkt niets geregeld. Wat is toch het ontwerpprincipe achter de muur van windmolens langs de Noordoostpolder en binnenkort langs de dijk Ketelbrug-Lelystad? Het mooie boekje van Ytje Feddes over plaatsing van windmolens als bijdrage aan landschapsbouw is duidelijk onder in de la blij-

Landschap Ysselmeer volgens een kustgemeente

In het besluit van 1 april 2019 heeft de raad van de gemeente Fryske Marren de weigeringsgrond 'Negatieve Effecten op het landschap' als volgt gemotiveerd:

'De aanleg en aanwezigheid van het werkeiland met gebouwen en overige bouwwerken vormen een nieuw gebiedsvreemd element dat gedurende ten minste dertig jaar een aantasting zal opleveren van het weidse en open landschap. Een industriële activiteit in een open en natuurlijke omgeving. De raad vindt dat niet wenselijk gelet op het landschapsbelang. Ook zijn de landschappelijke kwaliteiten van het IJsselmeer in de Rijks Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte aangemerkt als nationaal belang. De wininstallatie zal te zien zijn in een omtrek van 25 km. Vanaf de dijken is de verwerkingsinstallatie waar te nemen als een groot schip. Het zal waarneembaar zijn vanaf de kust van Flevoland, Noord-Holland nabij Enkhuizen en vanaf de dijken in Friesland en de Noordoostpolder. De raad vindt een dergelijke aantasting van het landschap niet wenselijk vanuit een goede ruimtelijke ordening. Ook vindt hij het belangrijk dat de herkenbaarheid en zichtbaarheid van de kustsilhouetten behouden blijven voor mensen die zich op het water bevinden. Hij stelt dat de aanwezigheid van de bebouwing op het werkeiland een barrière kan vormen in de zichtlijn tussen een schip en de kust. Dat vindt de raad niet wenselijk.'

Raad van State, Afdeling Bestuursrechtspraak. Uitspraak in het geding tussen Koninklijke Smals B.V. en de Raad van de gemeente De Fryske Marren. Verslag zitting 23 december 2020

ven liggen. Ook heeft Flevoland niet willen besluiten, ondanks verzoeken, windmolens op de Houtribdijk voor na 2030 uit te sluiten. Of zijn windturbines de nieuw iconen van het landschap van wereldklasse? Ook staat in het collegeprogramma van de provincie Flevoland de rechtstreekse oeververbinding Almere-Amsterdam. Zonder de conditie dat die dan ondergronds moet zijn. Een brug, hoe mooi ook, zal het IJmeer reduceren tot een soort Sloterplas. Heel positief is dan weer dat het Waterschap Zuiderzeeland de versterking van de dijk Lelystad Ketelbrug nadrukkelijk opvat als een integrale ontwerpogave voor landschap, natuur en recreatie en een boeiend open planproces hanteert. Een verademing na de vruchteloze discussies rond de Markermeerdijken.

Friesland

Friesland kent al geruime tijd een beleid van zorgvul-

dig omgaan met de kust van het IJsselmeer. Dit houdt in een natuurontwikkelingsstrategie en een bewust inpassingsbeleid van toerisme en recreatie. Al roept de ontwikkeling van een buitendijks huisjesterrein bij Hindeloopen de vraag op of dit ook gebeurd zou zijn als bovenstaande criteria van omgevingskwaliteit bij de beoordeling waren gehanteerd. Friesland heeft echter ook een omgevingsvergunning afgegeven voor het industriële zandwinnings-eiland bij Lemmer, ondanks natuur- en landschapsbezwaren. Deze waren duidelijk wel relevant voor de bewoners en de gemeenteraad, waardoor het plan sneuvelde. Dat geeft te denken over het refe-

rentiekader voor het IJsselmeergebied ten provinciehuize. Nu was dat toch al lek geschoten door het 'armzalige politieke compromis' (Ytje Feddes) om het windpark Fryslân bij de Afsluitdijk te projecteren. Dit is duidelijk strijdig met het uitgangspunt 'verdedig de grootste open maten in het gebied' en zeer dubieus als het gaat om de te verwachten vogelschade. Wij blijven van mening dat die waarschijnlijk ernstig wordt onderschat.

Gelderland

Er zijn bij de randmeren geen landschapscalamiteiten bekend. Daarvoor is het gebied te waardevol en is wellicht de ontwikkelingsdruk te gering. Er komt echter wellicht een ontwikkeling aan die zorgen baart. Dat zijn de plannen om (reeksen) windmolens te plaatsen op de Gelderse Oever. Dan rukt het IJzeren Gordijn aan de oostkant van het IJsselmeergebied verder op. Gebruik alstublieft de Handreiking!

Er zijn ook onderzoeken en ontwikkelingsplannen die voor het hele gebied gelden. Ook daarbij is het belangrijk dat opdrachtgevers erop aandringen dat de Handreiking Omgevingskwaliteit bij het onderzoek wordt gehanteerd. Op dit moment kan gedacht worden aan het onderzoek 'Zon op Water', het onderzoek 'Recreatie', het ontwikkelen van een zandwinningsstrategie en een eventueel onderzoek naar meer (natuur)eilanden.

Landschapsbescherming steviger!

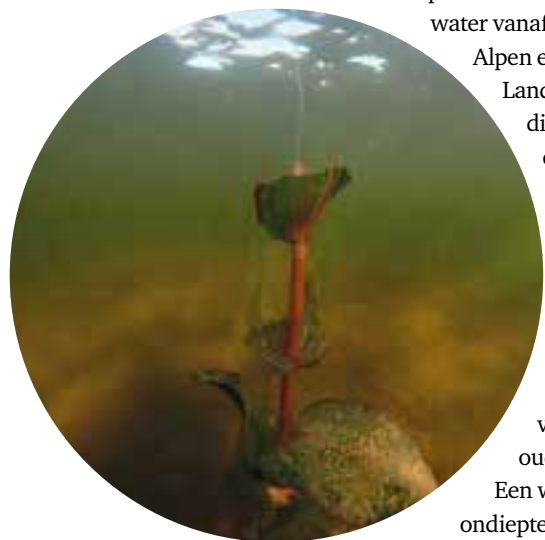
Voor natuur is er veel regelgeving. Daar maakt ook de IJsselmeerverenging graag gebruik van bij het bestrijden van ongewenste ontwikkelingen. Maar er zit nu een gat in de regelgeving voor landschap en er ontbreken harde criteria. Er zijn alleen aanbevelingen. Daardoor is het vaak het landschap dat als eerste sneuvelt in de politieke afwegingen en kosten-batenanalyses. Bovendien is voor de grote wateren, waaronder het IJsselmeer, geen enkele overheid exclusief aangewezen om de wezenlijke kenmerken van het landschap te benoemen en te handhaven. De landschapsbescherming hangt in de lucht. Zonder een juridische basis is het landschap ondanks alle beschrijvingen in feite vogelvrij. Daarom is het essentieel dat de bescherming van het landschap van het IJsselmeergebied een solide juridische basis krijgt. Pas dan functioneert de Handreiking en rendeert de imposante studie van Frits Palmboom.

Randmeren herbergen unieke natuurkwaliteit van wereldklasse

Er is werk aan de winkel in de randmeren. Het lint van aaneensluitende waterplassen tussen het Markermeer, IJmeer en Ketelmeer is toe aan een facelift. De uitdagingen zijn legio. De waterkwaliteit en de bijbehorende flora en fauna laten te wensen over, de klimaatverandering heeft gevolgen voor het waterpeil en het belang van zoet water en de recreatiedruk nopen tot betere regulering. De beoogde maatregelen leiden op termijn tot een grotere landschappelijke variatie en meer natuur. Recreatie, planten en dieren plukken er uiteindelijk de vruchten van.

Tekst Fokko Bosker Foto's Van Aalsburg

Het maaien van waterplanten blijft belangrijk.

In een paar snelle halen schetst ecooloog Marcel van den Berg het belang van de randmeren in samenhang met het IJsselmeer. Hij schildert een beeld dat terugvoert naar de Zuiderzee toen de meren deel uitmaakten van een grote waterplas. En hij doet nog een stap verder terug naar de Rijn die het water vanaf de prehistorie vanuit de Alpen en Duitsland naar de Lage Landen bracht. En de IJstijden die met hoge afzettingen en afvoer van smeltwater de basis legden voor het huidige IJsselmeer. Zand en slib vanuit de rivier en de zee bezonken in de delta en maakten het gebied. 'In de huidige kustlijn zie je voor het grootste deel de oude landkaart nog terug.' Een wezenlijk kenmerk zijn de ondiepten, en juist de randmeren

vormen het meest ondiepe deel van de ingetoomde Zuiderzee. 'Er komen nog altijd soorten voor die hier honderd jaar geleden ook voorkwamen, zoals zeebies en allerlei soorten oever- en waterplanten bij de gratie dat hier ooit de Zuiderzee lag.'

Zeker langs de oevers van de IJsseldelta, maar ook bij de Eemmondig was het water al zoet tot licht brak, waardoor zout- en zoetwater minnende planten en organismen er prima gedijen. 'Dat maakt het voor een bioloog tot een geweldig gebied. Uniek op wereldschaal. Juist ondiep water en geleidelijke oeverovergangen zijn heel belangrijk in de natuur. Het bruist er letterlijk van het leven doordat het licht doordringt tot op de bodem.'

Swifterbancultuur

Om het landschap dat het hart van Nederland vormt beter te duiden, is het goed om voor het gemak zo'n zeventuizend jaar terug te gaan. Het was in de prehistorie een land van kreken, slik en rivierduinen met bossen en grasland. De stijgende zeespiegel maakte het land natter, er ontstonden veenmoerassen met riet en mos. In die tijd woonden er groepen jager-verzamelaars die tegenwoordig bekendstaan onder de naam Swifterbancultuur. Ze leefden van vis, wild zoals edelhert, eland, otter, watervogels en bruine beer en

**Dronten
strandje bij
Oase: recreatie
en natuur-
ontwikkeling
combineren.**
.....

wilde planten. Bij Almere is een kilometerslange vis-senval gevonden bestaande uit 3500 palen die dateert uit de nieuwe steentijd. Het Flevomeer ontstond nadat de eerdere zee-arm door zandophoping werd afgesloten. De Romeinse geograaf Pomponius Mela beschreef het gebied in 44 na Christus: 'De noordelijke tak van de Rijn verbreedt zich tot het meer Flevo, dat een eiland met dezelfde naam omsluit en daarna als een normale rivier naar zee vloeit.' Door afkalving van oevers vormde zich vervolgens het Almere. In de dertiende eeuw kreeg het binnenmeer door het afgraven van veen, de verder stijgende zeespiegel en meerdere stormvloed een open verbinding met de Waddenzee. De Zuiderzee was daarmee een feit. Handel en visserij drukten vanaf de late middeleeuwen een stempel op het gebied. Dat duurde tot de komst van de Afsluitdijk in 1932 en de inpolderingen van eerst de Noordoostpolder in 1942 en Flevoland in 1968.

De inpoldering, eerst van de Wieringermeer en daarna van de Noordoostpolder, wees uit dat het naadloos aansluiten van het nieuwe op het oude land problemen oplevert. Omdat de polder uit laaggelegen land bestaat omringd door dijken moeten gemalen het regenwater en water dat onder de dijk doorsijpelt wegpompen. Maar water stroomt nu eenmaal naar het laagste punt, waardoor onbedoeld ook grondwater uit het oude land wordt aangezogen en landerijen daar sneller uitdrogen. Door bij de inpoldering van Flevoland randmeren aan te leggen is een natte buffer gecreëerd en beschikt

de polder over een eigen waterhuishouding. Tevens kunnen de beken die al eeuwenlang afstromen van het Veluwe Massief hun water op een natuurlijke manier kwijt. Het opent de weg naar een rijkere natuurlijke variatie waarbij optimaal gebruik wordt gemaakt van de overgang tussen achterland en meren.

Robuust

'De randmeren oogden in de jaren zeventig en tachtig als een giftige, groene soep', zegt directeur Rita Braam van de gebiedscoöperatie Gastvrije Randmeren. Door de lozing van ongezuiverd rioolwater en meststoffen van de landbouw ontstond een chemische cocktail van fosfaten en stikstof. Onstuimige algengroei maakte het water troebel. De geur van rotting hing in de lucht. Zwemmers klaagden over jeuk, badgasten weken uit naar elders. Gemeenten en provincies sloegen de handen ineen en richtten het platform voor Bestrijding Overmatige Algengroei Randmeren (BOVAR) op. De maatregelen, zoals betere rioolzuivering en het terugdringen van meststoffen, wierpen vruchten af. Het water werd weer helderder.

De samenwerking beviel zo goed dat die in het begin van het nieuwe millennium uitmondde in een gezamenlijk inrichtingsplan voor de Veluwerandmeren. Dat voedde de wens om tot een meer structureel overleg, inrichting en beheer van de rijkswateren te komen. In 2010 startte de gebiedscoöperatie Gastvrije Randmeren, waarvan vijftien gemeenten lid zijn. Rijkswaterstaat en de waterschappen Vallei en Veluwe en Zuiderzeeland hebben een adviserende rol. 'We proberen recreatie- en natuurontwikkeling in goede banen te leiden. Dat lijken soms tegengestelde belangen, maar in de praktijk valt dat mee. Waar we kansen zien, stimuleren we initiatieven zoals de vaarknooppuntenkaart en -app, het maaien van waterplanten en het aanbrengen van betonning en voorzieningen. Het watersysteem blijft heel kwetsbaar, er zit nog steeds te veel fosfaat in, daarom blijft investeren in natuur en ecologie hard nodig', aldus Braam.

Om de waterkwaliteit en de flora en fauna een duw in de rug te geven ligt er een aanvraag voor 120 miljoen euro om de zuidelijke randmeren van een 'robuust' ecosysteem te voorzien. Eind 2022 weten de initiatiefnemers Gastvrije Randmeren, Flevoland en Noord-Holland of het Gooimeer, Eemmeer en Nuldernauw de gewenste oppepper te krijgen. Er is voorzien in de aanleg van een eiland, Huizerhoef, voor de kust van Huizen en Blaricum, een uitgestrekt oevermoeras met

DOOD HOUT HEEFT IN HET WATER EEN BELANGRIJKE FUNCTIE

rietvelden aan weerszijden van de monding van de Eem en een ‘zachtere’ land- en waterovergang tussen Nekkerveld en de Arkervaart bij polder Arkemheen.

Achterland

Aangezien de waterrecreatie in de lift zit, is zonering gewenst. ‘Het recreatief varen is enorm toegenomen’, weet Braam. Vooral het aantal sloepvaarders, suppers en kitesurfers maakt een explosieve groei door. ‘Op het water lijkt het vrijheid, blijheid, maar dat is niet zo. Ook daar gelden regels, dat willen we beter organiseren. Je moet niet met de surfplank of sup tussen binnenvaartboten belanden of met de elektrische sloep voor een baggerboot.’

Ecoloog Van den Berg is blij met het voorgestelde minder diep maken van oeverzones en de creatie van moerasstroken en rietvelden in de zuidelijke randmeren. De keuze om daarbij grond te gebruiken die vrijkomt bij het verdiepen in de meren, acht hij minder gelukkig. ‘Ook de diepere delen waar het materiaal voor de moerassen gehaald wordt zijn vanuit de natuur bezien heel belangrijk, zoals voor diverse vogelsoorten die mosselen, waterplanten of andere bodemleven eten. Voor de meeste vogels houdt het zoeken naar voedsel bij vier meter wel op. Dus door delen nog dieper te maken gaan andere specifieke soorten verloren en verslechteren de leefomstandigheden voor flora en fauna. Dan is zo’n aanpak eigenlijk lood om oud ijzer.’ Veel liever zou hij zien dat het oude achterland veel meer betrokken wordt bij een ecologische herwaardering van de randmeren en het IJsselmeer. Grond die daarbij vrijkomt kan dan ook worden gebruikt voor het gewenste herstel van brede oeverzones. ‘Zo kun je de gebieden die vanouds bij elkaar horen weer met elkaar verbinden en gaat het natuurlijker functioneren.’

Hout

De contouren van hoe zo’n robuust ecosysteem er in de praktijk uit komt te zien, tekenen zich af in het Wolderwijd tussen de eilanden De Biezen en Knarland. Pal onder de dijk grenzend aan natuurgebied Harderbroek is dit jaar de aanleg gestart van een ondiep gebied met een zogenoemd onderwaterbos, legakker en moeraszones. Wim Schouten, ecoloog bij Rijkswaterstaat, is nauw betrokken bij het plan en de uitvoering ervan. ‘De waterkwaliteit is al een stuk verbeterd, maar met name de visstand en macrofauna kunnen nog wel een boost gebruiken.’

Hij legt uit dat het vroeger in natuurlijke watersystemen normaal was dat er in het water hout van bomen en struiken lag. Tegenwoordig is dat veel minder het geval, terwijl het voor het ecosysteem heel gewenst is. Veel watersystemen in ons land zijn door de mens sterk veranderd, waardoor natuurlijke overgangen van water naar land ontbreken en er ook geen dood hout meer in het water ligt. Dat hout heeft een belangrijke functie. Het onderwaterbos bestaat uit ten minste vijftien bomen inclusief wortelkluut en kruin. ‘Met name aan de fijne vertakkingen hechten zich veel organismen.’ Door het plaatsen van erosiebeperkende dammen bestaande uit verticaal geplaatste palen met daartussen gevlochten rijshout komen er meer geschikte paaiplassen voor vissen. ‘Dat levert veel jonge vis op die tussen het rijshout beschutting vindt.’ Naast blankvoorn, brasem, baars en snoek zullen ruisvoorn, zeelt en misschien ook wel kroeskarper en bittervoorn profiteren van de plantrijke milieus. Daar komen weer vogels op af, maar ook de otter. ‘Het kan zomaar zijn dat de roerdomp straks weer tussen de rietvelden wandelt’, schetst Schouten enthousiast. Op verzoek van Gastvrije Randmeren is tevens voorzien in zes aanlegplaatsen voor boten, zodat watersporters

**Dijk Nulde
Randmeren
onbekend mooi
gebied.
.....**

RANDMEREN SLUITEN AAN BIJ HET MIDDELEEUWSE LANDSCHAP VAN VEENPLASSEN MET MOERASNATUUR

naar de vogels en nieuwe natuur kunnen kijken. Schouten: 'Je kunt de situatie in het verondiepte gebied straks vergelijken met die van een ondiepe veenplas zoals de Loosdrechtse Plassen.' Het betekent een terugkeer naar het landschap zoals de Romeinse geograaf Pomponius ooit beschreef: moeras met waterpartijen, ondiepten, rietvelden, vol watervogels, insecten, struweel en uitgestrekte bossen. Ook al liggen die bossen zoals het Horsterwold, Hulckesteijnse Bos of bij Spijk en Bremerberg nu verstopt achter de polderdijk. Schouten verwacht dat de oever- en moerasplanten en rietvelden de waterkwaliteit verbeteren. In het begin profiteren daar de nu al veel voorkomende soorten van, zoals fonteinkruid, maar dat is een overgangssituatie. 'Bij de aanleg worden verschillende soorten moeras- en oeverplanten aangeplant en ook een verbetering van de visstand leidt ertoe dat er meer variatie komt. Al kun je de zich ontwikkelende natuur nooit helemaal voorspellen.' Zeker is volgens hem dat het landschapsbeeld van de randmeren veel gevarieerder en aantrekkelijker zal zijn.

Randmeren
vormen een
natte buffer
langs de
polders.
.....

Iconisch

De meeste mensen zullen beamen dat de Veluwe bescherming verdient, maar vreemd genoeg geldt dat veel minder voor IJsselmeer en randmeren. Terwijl die volgens Schouten eenzelfde iconische status verdienen, het zijn immers ook beschermde Natura 2000-gebieden, net als de Veluwe. Het IJsselmeer is bijvoorbeeld van internationaal belang voor enorm veel soorten watervogels. Het IJsselmeer roept het beeld op van de Zuiderzee met haar weidsheid, onvoorspelbare golfslag en wisselend weer, de randmeren sluiten aan bij het middeleeuwse landschap van veenplassen met moerasnatuur. Juist de nabijheid van de Veluwe met heide, zandverstuivingen en naaldbossen, de natuurlijke beken die afstromen van het plateau naar de randmeren, de kwel van het oude land die opborrelt aan de polder-randen bij de Laakse slenk, de Strandgaperbeek of Gooimeerbeek en de grootste loofbossen in Noordwest-Europa op klei zorgen voor een dynamiek en variatie die ongekend zijn. Landschappen waar droge en natte milieus elkaar raken zijn het meest rijk aan soorten. Dat resulteert in een hoge diversiteit met een grote verscheidenheid aan planten en dieren. Die biodiversiteit verdient behoud en waar mogelijk een stevige impuls. Gastvrije Randmeren ziet in de aanpak van de zuidelijke randmeren dan ook de opmaat voor een verdere kwaliteitsverbetering in de noordelijke randmeren. 'Daar hopen we later mee aan de slag te gaan', schetst Braam het toekomstperspectief. 'Het verbeteren van de ecologie draagt bij aan structurele oplossingen: een gezond merensysteem.' Duurzaam toerisme past daar volgens haar naadloos bij. 'Het is de uitdaging van de komende jaren om de kwaliteit van meren en oevers goed te krijgen.'

Hoe mooi en rijk het onderwaterleven nu al is ondervond bioloog Van den Berg afgelopen zomer. Hij voer met zijn zeilboot over het Zwarte Meer en was nieuwsgierig naar wat hij onder de waterspiegel zou aantreffen, zette zijn snorkel op en nam een verfrissende duik. 'Het water was zo helder. Ik kon meters ver zien. In één woord fantastisch. Ik heb me vergaapt aan al het moois. Het is een eldorado.' Voor hem is dat het ideaalbeeld waar de randmeren al deels aan voldoen, maar dat op veel meer plekken de toekomst kan zijn. 'Er is volop perspectief.'

Fokko Bosker is publicist en auteur van het onlangs verschenen boek *Rondjes om de Randmeren; Fietstochten en wandelingen tussen het oude en nieuwe land*.

Foto: Van Aalsburg. De legakkers zijn geschikt voor natuur en recreatie, zoals vogelwacht. Ook zijn ze geschikt als school-, park- en recreatiegebied voor school en recreatie, zoals parken en recreatiegebieden.

In het Wolderwijd wordt de natuur uitgebreid

Nieuw leven boven en onder water

In het noorden van het Wolderwijd, tussen de eilanden Knarland en De Biezen, is Rijkswaterstaat aan het werk om de waterkwaliteit te verbeteren. Met luwe en ondiepe zones en een onderwaterbos ontstaat een beter leefgebied voor waterplanten en vissen. Dit duurzaam gerealiseerde nieuwe natuurgebied maakt het Wolderwijd aantrekkelijker voor flora en fauna.

De impuls aan de natuur die Rijkswaterstaat geeft in het Wolderwijd, maakt deel uit van de zogeheten Kadernichtlijn Water (KRW). Deze Europese richtlijn bestaat uit internationale waterdoelstellingen waaraan het oppervlaktewater in 2027 moet voldoen. Op verschillende plekken in Nederland wordt daarom gewerkt aan de natuur in en rondom het water. Zo ook in het Wolderwijd.

Planning

In het voorjaar is begonnen met het aanleggen van de legakkers, de randen van de ondiepe die hier wordt gerealiseerd. Daartussenin komt grond die plaatselijk wordt gewonnen en daar is aannemer Martens en Van Oord nu mee bezig. Dat loopt tot eind dit jaar en vervolgens komt er volgend jaar, na de winter, beplanting op. In het begin worden deze jonge planten afgedekt met netten om te voorkomen dat ze door ganzen worden opgegeten.

Met kuilt en kroon

Het nieuwe natuurgebied krijgt een soort U-vorm en daardoor ontstaat in het midden een luwe zone. Daar laat Rijkswaterstaat 15 bomen inclusief kuilt en kroon afzinken voor het creëren van een 'onderwaterbos'. Deze maatregel is al op meerdere plekken in Nederland genomen en komt de onderwaternatuur ten goede. Vroeger was het heel normaal dat bomen onder water kwamen te liggen. Bomen op de oevers die afstierven en onder water belandden, waren een broedplaats voor macrofauna zoals slakken en waterkevertjes, en daardoor ook een perfecte plek voor jonge vissen om

Foto: vlm-kaliburg. De komende tijd zullen worden afgevoerd en zorgen voor verbetering van het ontstane gebied, waardoor de natuur wordt hersteld.

op te groeien. Wanneer de bomen precies komen, is nog niet duidelijk. Er worden bomen gebruikt die op andere locaties verwijderd moeten worden (bijvoorbeeld i.v.m. onderhoudswerkzaamheden). Zo wordt werk met werk gemaakt, iedere boomsoort die van nature langs de waterkant voorkomt is geschikt als onderwaterhout (denk aan wilg, eik, zwarte populier). De bedoeling is in ieder geval dat dit voor het einde van het project in het voorjaar van 2023 is.

Weids water

De luwtezone is ontoegankelijk voor vaarverkeer. Nu al worden boten weggeleid van het werkgebied. Dat verandert niet als het af is. Het gaat om een stuk van ongeveer 10

hectare. Er ligt gelukkig genoeg water omheen om met plezier te blijven varen. Bovendien worden er aan de zijanten, waar de legakkers zijn, aanmeerpalen gezet zodat je aan de zijkant van het nieuwe natuurgebied met je zeilboot kunt aanleggen.

Anders dan anders

Doel van alle werkzaamheden en maatregelen is uiteindelijk dat er nieuwe, gevarieerde begroeiing ontstaat die zorgt voor schoner, voedselrijker water met een beter leefgebied voor verschillende soorten planten en dieren. Het Wolderwijd, dat voor een groot deel monotoon is, wordt hiermee diverser. Het is nog wel een uitdaging om hier planten te laten groeien. De randmeren, en dus ook het Wolderwijd, hebben namelijk in de zomer hoogwater en in de winter laagwater. Dat is precies het tegenovergestelde van andere meren, waardoor planten deze manier dus niet gewend zijn. Om ideaal te kunnen groeien, hebben ze dus eigenlijk het waterpeil uit de andere meren nodig. Ecologen zijn druk bezig om uit te vinden wat er kan om de randmeren, en dus het Wolderwijd, een volwaardig natuurgebied te maken. De werkzaamheden in het Wolderwijd dragen bij aan een duurzamere leefomgeving voor planten, dieren en mensen.

Informatie

Informatie over de Kaderrichtlijn Water is beschikbaar op de website www.samenwerkenaanriviernatuur.nl.

Heeft u vragen of opmerkingen?

Deze kunt u stellen via het e-mailadres info@samenwerkenaanriviernatuur.nl of door te bellen met de Landelijke Informatielijn: 0800-8002

samenwerken
aan riviernatuur

Rijkswaterstaat
Korps van Ingenieurs en Waterbouw

Dit is een uitgave van Rijkswaterstaat
www.rijkswaterstaat.nl
september 2022

Krimp grote watersport en bruine vloot op IJsselmeer

Sinds 2005 is de groei van boten en ligplaatsen omgeslagen in krimp van de grote watersport en de bruine vloot. Jongeren geven de voorkeur aan de kleine watersport, zoals sloepen, surfplanken, supplanken of kleine zeil- en motorboten. De bruine vloot ondervindt de nodige concurrentie van vlieggreizen en andere vakantiemogelijkheden. Corona zorgde even voor een kleine trendbreuk. Het is echter afwachten of de krimp van de grote watersport en de bruine vloot op het IJsselmeer tot staan is gebracht.

Tekst Theo Bouwman

Foto's en illustraties Theo Bouwman

Stagnatie en krimp zijn al jaren gaande in de grote watersport.

In 1960 was het aantal ligplaatsen in het IJsselmeergebied een kleine 5.000. Zeker sinds 1965 nam dit aantal enorm toe tot rond de 35.000 in 2005. Belangrijke aanjagers waren met name de polyesterbouw van zeilschepen (serieproductie) gecombineerd met een babyboomgeneratie die zich een zeilboot kon permitteren. De prognose van Waterrecreatie Advies in 2005 was dat het aantal nog zou toenemen tot rond de 40.000 in 2030. Ook de lage scenario's kwamen daar dicht in de buurt. De groeiverwachting op basis van uitbreidingsplannen ging richting 50.000. In een actualisatie in 2015 bleek dat het aantal ligplaatsen nog toenam tot iets boven de 36.000 in 2012, maar dat het aantal boten vanaf 2010 al begon te dalen naar onder de 33.000. Eind 2017 was dat al 29.000 en de daling zette door. Ook het aantal bootovernachtingen liep sterk terug vanaf 2003. Andere indicatoren bevestigen dat beeld, zoals afnemende sluispassages, dalende bezettingsgraden (naar onder de 85 procent) en verdwijnende wachtlijsten. De prognoses en verwachtingen zijn dus bij lange na niet uitgekomen. Integendeel: stagnatie en krimp zijn al jaren gaande. De belangrijkste oorzaken zijn vergrijzing, veranderd vakantiegedrag, jongeren met andere behoeften en de ontwikkelingen binnen de kleine watersport.

Vergrijzing

In 1993, 2002 en 2013 is er ook door Waterrecreatie Advies onderzoek gedaan naar de leeftijd van schippers en daaruit blijkt dat de vergrijzing van de pleziervaart enorm is. Het percentage oudere schippers (ouder dan 50 jaar) neemt sinds 1993 toe van 35 procent naar 74 procent (waarvan 44 procent ouder dan 60) in 2013. De groep 40-50 jaar zakt van 37 procent naar 18 procent en de groep 30-40 jaar valt terug van 18

Suppen heeft net als (kite)surfen een hoge vlucht genomen.

Oudere (zeil) booteigenaren ruilen hun boot in voor een camper of een sloepje.

procent naar 5 procent. Jongeren dan 30 jaar zelfs van 10 procent naar 2 procent. Dat is een structurele ontwikkeling waar nog geen eind aan komt. Een actualisatie uit 2016 levert hetzelfde beeld op. Het is vooral de grote watersport die dit betreft. Wijlen *De Waterkampioen* (ook al zo'n teken aan de wand) publiceerde jaren geleden al een onderzoek waaruit bleek dat het grootste deel van de (zeil)booteigenaren rond hun 72ste de zeilboot verkoopt. Veel van

die schepen zijn door makelaars verkocht naar het buitenland, onder andere naar Oost-Europese landen. Vervolgens stappen ze over op een kajuitmotorboot, een leuk sloepje voor dagtochten en/of een camper of ze gaan een cruise maken.

Jongeren

Sinds 2002 is het aantal bootvakanties in eigen land aan het afnemen, zeker na 2008. Vanaf dat moment beginnen bootvakanties met een huurboot in Nederland én in het buitenland juist te stijgen. Veelgenoemde argumenten hiervoor zijn dat met name jongeren geen eigen boot met alle beslommeringen meer willen, terwijl tevens de (goedkope) vliegvakanties steeds meer in trek zijn. Dag- en weekendvaartochten raken meer in zwang en jongeren kicken meer op de

kleine watersport, die wisselende ervaringen biedt. Bij kleine watersport moeten we denken aan kano's, roeiboten, vissersbootjes, surfplanken, kitesurfplanken, supplanken, jetski's en zeil- en motorboten korter dan 5 meter. Een groot aantal van deze vaartuigen ligt normaliter niet in het water en heeft geen vaste ligplaats. Deze bevinden zich dus op de wal of in het water naast het (zomer)huis en soms op een groter schip.

Het is deze categorie watersport die jongeren meer aantrekt dan de grote watersport. Je bent actiever, sportiever en intenser bezig. Vooral surfen, kitesurfen en suppen hebben een hoge vlucht genomen. Dat is goed waarneembaar in de ondiepe delen van het IJsselmeer voor onder andere de Friese kust, zoals bij Makkum, Workum, Hindeloopen en Stavoren (Mirns), waar veel (kite)surfers te zien zijn, maar ook jetski's en kleine zeil- en motorbootjes. Optimistjes, Lasertjes en andere wedstrijd- en lesbootjes zijn veelvuldig te zien in het Markermeer, zoals bij Medemblik, Hoorn of Almere en de randmeren. De categorie sloepen neemt ook toe; die varen veelal vanuit het achterland naar de havens en met een beetje weer ook buitenom. Een gevolg is dat de recreatievaart meer verschuift naar de randen van het IJsselmeergebied. De grote watersport op het ruime IJsselmeer en Markermeer neemt in absolute zin af en de kleine watersport langs de kusten verandert en groeit.

Regionale verschillen

Dit is het algemene beeld voor het IJsselmeergebied. Verschillen zijn er ook, zowel naar gebied als naar soort haven. Zo worden watersporters op het Markermeer (west), IJmeer en de randmeren gehinderd door de begroeiing in ondiep water, zoals het fonteinkruid. Er wordt wel gemaaid, maar toch geeft het problemen.

De gevolgen zijn het afgelopen decennium duidelijk geworden. Velen varen niet meer over de randmeren (waar ook nog veel muggen zijn) en mijden de havens van Uitdam tot voorbij Hoorn. De bezettingsgraden van deze havens liggen lager dan gemiddeld. Uitdam spant de kroon. Terwijl veel andere havens nog redelijk vol liggen, toont Google Earth een halfverlaten Jachthaven Uitdam. Het verval lijkt ingezet, met deels rotte steigers, niet-functionerende laadpalen en een te hoge prijs voor de kwaliteit, aldus de commentaren van gasten/passanten op hun eigen website. Maar wie goed kijkt, ziet ook veel lege plekken in de jachthavens van Monnickendam, Volendam en Hoorn.

Een ander opmerkelijk verschil is dat de bezettingsgraad van jachthavens verschilt per eigenaar. Verenigingshavens en havens onder stichting houden hogere bezettingsgraden vast dan gemeentehavens en commerciële havens. De laatste zijn al onder de 80 procent gezakt na 2016. Eigen verantwoordelijkheid telt gelukkig nog steeds.

Bruine vloot

Bij de bruine vloot zie je een overeenkomstige ontwikkeling. De bruine vloot omvat momenteel ongeveer 400 charterschepen. Daarvan zijn er rond de 350 zeilend en de rest zijn motorschepen. Van huis uit waren het vracht- of vissersschepen die in de jaren 1960 en 1970 in onbruik raakten en een tweede leven kregen als passagiersschip in de jaren tachtig en negentig, aldus Marja Goud van het Scheepvaartmuseum in Amsterdam. 'Waar het ene schip behoorlijk verbouwd werd, werden andere zorgvuldig gerestaureerd. Dit resulteerde in een unieke vloot, die het waard is op de Unesco Erfgoedlijst te komen.' De groei nam vooral toe nadat er meer regelgeving kwam, onder andere op het gebied van veiligheid. Voor de banken werd investeren in de charterbusiness aantrekkelijker na deze professionalisering. Er ontstond een meer betrouwbaar bedrijfsmodel volgens Paul van Ommen van de BBZ, belangenbehartiger voor de chartervaart.

Sinds 2012 lijkt de groei eruit. Volgens de Kerncijfers Chartervaart 2021 van de BBZ daalt het aantal schepen van 435 in 2012 naar 403 in 2021. Het merendeel van deze charterschepen zijn zeilschepen: 352 in 2021. In dezelfde periode daalt ook de passagierscapaciteit van de gehele vloot van 11.952 naar 11.425.

Ongeveer 50 van de zeilschepen varen hoofdzakelijk op zee en ruim 300 schepen varen in het binnenland, merendeels in het IJsselmeergebied en de Wadden. Zij vormen het cultuurhistorische deel van de watersport, samen met de particuliere platbodems (ongeveer 5.000 in 2005). De tjalken, klippers, schoeners, kotters, botters, aken, et cetera zijn het scheepshistorische gezicht van het IJsselmeer, Markermeer en de Wadden. De daling is tot nu toe niet dramatisch,

Optimistjes zijn veelvuldig te zien in het Markermeer bij Medemblik, Hoorn of Almere en de randmeren.

EEN CORONA-EFFECT WAS 'MY BOAT IS MY CASTLE' EN VAREN WERD OPNIEUW ONTDEKT

De langzame
leegloop van
de jachthaven
in Edam.
.....

JONGEREN KICKEN MEER OP DE KLEINE WATERSPORT, DIE WISSELENDE ERVARINGEN BIEDT

Protest in
2020 van de
bruine vloot bij
Pampus voor
coronasteun.
.....

maar zeker niet verwaarloosbaar: in de laatste tien jaar een kleine 7 procent.

Corona

Corona had heel andere gevolgen voor de grote watersport dan voor de bruine vloot. In 2020 en 2021 bleven veel Nederlanders door corona grotendeels vakantie vieren in Nederland. Zij ontdekten dat 'my boat is my castle', omdat reizen met beperkingen ook niet

prettig was. Waterrecreatie Advies heeft eind 2020 nader onderzoek gedaan en trekt de volgende conclusie: 'Corona veroorzaakt mogelijk een trendbreuk. Er zijn meer ligplaatsen verhuurd, er waren meer Nederlanders op het water, het aantal vaardagen en sluispassages is toegenomen, er zijn meer korte tochten gevaren en het aantal jongeren op het water nam toe. Voor de komende vijf jaar is de branche positief gestemd en denkt dat hier sprake is van een trendbreuk, zeker voor de grote watersport. Zou deze optimistische wens de vader van de gedachte zijn?'

In de charterbranche is corona evenmin ongemerkt voorbijgegaan. De opleving die we zagen bij de grote watersport gaat niet op voor de bruine vloot, integendeel. Het leidde in 2020 tot een grote manifestatie van 175 bruinevlootschepen voor Pampus, die aandacht vroegen voor hun penibele situatie. Geen gasten, geen inkomen. Dit jaar is men weer begonnen met charteren, maar de eerste tochten waren vaak al vooruitbetaald. De inkomsten zijn nog mager en daarnaast kampt de chartervaart met vergrijzing, terwijl er duurzaamheidsinvesteringen nodig zijn in verband met milieueisen. Vooral de oudere schippers deinen terug voor deze investeringen, omdat ze voor hen niet meer terug te verdienen zijn.

Vooreilanden

Alles bij elkaar lijkt de druk van de watersport op het IJsselmeergebied af te nemen, wel met stevige regionale verschillen. De grote watersport en de bruine vloot groeien niet meer, maar krimpen. Daarmee neemt de druk op veel jachthavens ook af. Veel schepen zijn naar het buitenland verdwenen. Het coronaeffect moeten we afwachten.

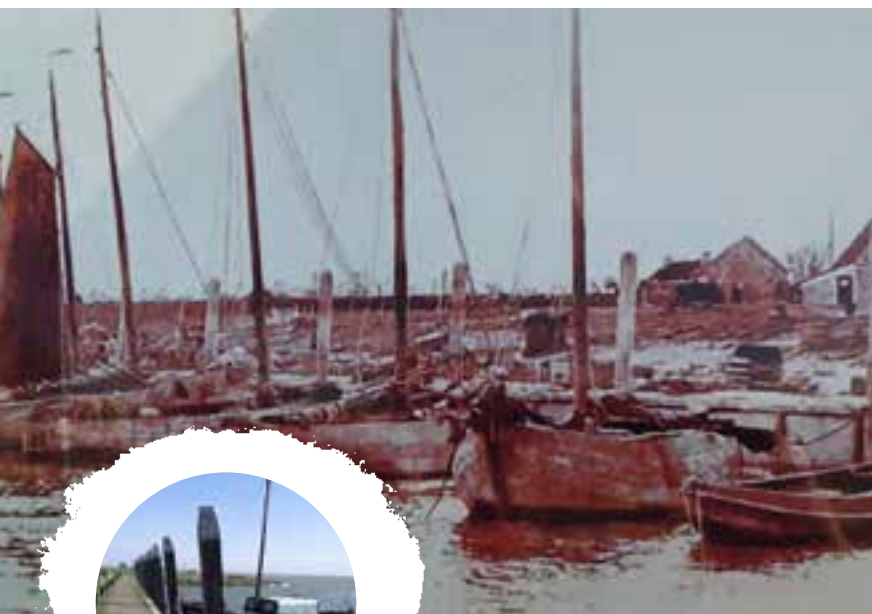
De kleine watersport verandert en lijkt in sommige segmenten te groeien. Zeker in de kuststreken zoekt de recreatiesector aansluiting bij deze trend, onder meer met nieuwe vaartuigen. Zij zullen er niet rouwig om zijn wanneer in het IJsselmeergebied meer vooreilanden voor recreatiedoeleinden verschijnen. De recreatieve gebruiksruimte voor de pleziervaart, met nieuwe ankerplaatsen en aanlegsteigers, kan daardoor toenemen. Toekomstvisies en -plannen zijn er momenteel te over, maar de afwegingen en balans tussen natuur, recreatie en energietransitie worden er niet eenvoudiger op. De IJsselmeervereniging houdt dan ook de boot af met betrekking tot nieuwe recreatie eilanden.

Bruine vloot en IJsselmeer: een symbiose

Je zou kunnen zeggen dat net als het IJsselmeer de bruine vloot, of de beroepszeilvaart zoals de branche zichzelf liever afficheert, zijn bestaan te danken heeft aan de Afsluitdijk. Na de afsluiting werd het water brak, en later zoet, en dat was de doodsteek voor de vele houten vissersschepen op de voormalige Zuiderzee. Nog enkele decennia deden ze dienst, al werden vele ook al snel tot jacht verbouwd. Eind jaren vijftig, begin jaren zestig was het op. Net als in de binnenvaart vond er in de visserij een enorme schaalvergroting plaats, gesteund door de overheid, die investeringen in grotere schepen en krachtige motoren subsidieerde. De afgedankte schepen kwamen voor een krats te koop.

Tekst Peter Fokkens

De drukte in Laaxum begin 1900.

Laaxum 2022 - bijna 125 jaar eerder.

Het was de tijd van de studenten-revoltes en de seksuele revolutie, en al gauw waren de aanstormende intellectuelen en vrijheidzoekende hippies op het water te vinden, op een ouwe botter, die in de vrije tijd, met hulp van een vergrijzende stand van oude ambachtslui en veel argeloze vrienden, weer opgeknapt werd. Als beloning voor het helpen met teren, breeuwen en harpuizen werd gezeild op het IJsselmeer en het Wad. En zo kwam de eerste generatie van nieuwbakken schippers op het water, mannen als Ber van Meer, Evert Verkerk, Rooie Gerrit en Jan Schoen. Hun vrouwen zeilden en werkten toen overigens al net zo hard, maar het zou nog even duren voordat ze even vaak als schipper en kapitein aan het roer stonden, al kwam die tijd onvermijdelijk. Een paar slimmeriken kregen door dat voor dat zeilen veel animo bestond, niet alleen bij vrienden, maar ook bij anderen die nog nooit een voet op zo'n bruine schuit hadden gezet. En dat je daar dus het geld voor het onderhoud best mee terug kon verdienen, en zelfs wel wat meer. Ze maakten reclame en boekten de schepen vol; een nieuwe bedrijfstak was geboren.

Een wereld die in de mist verdwijnt

We schrijven een zomervrijdag in 1967 en liggen met een afgedankte botter, de Bouwina, in de haven van Harderwijk. Mijn twee broers, een zus, wat vrienden en ik. Om vijf uur 's ochtends worden we wakker van het harde geluid van vier bidders die de haven uitvaren. Het duurt even, de oude verwaarloosde diesel was moeilijk aan de praat te krijgen. Maar dan hebben we ons schip varend. Achter de bidders aan! Wat gebeurt hier? We varen door het gat in de dijk van wat Zuidelijk Flevoland moet worden. De polder was nog even water. Daar zagen we de bidders weer. Onder zeil vissend, met de netten uit. De bemanning lag onderdeks te slapen of was aan de koffie. Het was immers halve wind, dus een bezielde koers. Een arcadisch doodstil gebeuren op een vlakke zon beschenen zee. We realiseerden ons pas later dat we het eind meemaakten van duizend jaar binnenvisserij op zeil met op het hoogtepunt duizend bidders uit tal van havens. Op 18 oktober werd de dijk gesloten en was het definitief afgelopen met zeilend vissen.

Frans de Nooij

Van hout naar staal

Ondertussen werd er ook een hele generatie stalen schepen afgedankt. Die waren rond 1900 als zeilschip gebouwd, maar praktisch allemaal van hun tuigage ontdaan en als motorschip in de vaart gebleven. Het waren schepen van tussen de 18 en 30 meter, later vaak verlengd en verhoogd, maar niet meer bij de tijd. Een sloopregeling beloofde de schipper die op een Kempenaar of Dortmunder overstapte zelfs met premies. Die waren net laag genoeg om zo'n oud vrachtscheepje voor een paar gulden boven de slooppremie als studentenwoning over te nemen, en al gauw begon op deze schepen eveneens het zeilersbloed te kloppen. Ook botterpioniers kochten een stalen schip, dat groter was, meer mensen mee kon nemen en vooral niet meer lekte. Ze bouwden het vrachtruim om voor

gasten en kropen zelf in de oude schipperswoning op en onder het achterdek. Midden jaren zeventig was er in de havens van Muiden, Hoorn en Enkhuizen al een bescheiden vloot van klippers, tjalken en aken te vinden. Op de Friese kust sloegen stellen als Sytze en Tietsje Dijkstra, Hans en Janneke Knoors en Max en Truus Fabery het botterstadium zelfs over en verbouwden een clipper of zeetjalk, waarmee ze het water dun voeren. Wat later kocht Hans Knoors een andere clipper en werd Janneke Boertjens, zijn ex, de eerste vrouwelijke schipper op de vloot.

Professionalisering

De jaren tachtig brachten behalve groei ook, onvermijdelijk, professionalisering. Oud-koopvaardij-officier Henk Wever, tot voor kort nog kapitein op de trotse driemaster Sepha Vollaers, maar naar eigen zeggen voor het passagiersvervoer ongeschikt, begon Bureau Zeilwezen, het eerste klasse-bureau voor de zeilvaart, dat later werd omgedoopt tot Register Holland. Henk zorgde er eigenhandig voor dat de oude zeemansdiploma's voor de Kleine en Grote Zeilvaart, die in 1948 waren afgeschaft, weer in ere werden hersteld, met staatsexamen en al, en richtte met Jan Dijkstra de Enkhuizer Zeevaartschool op, tot op heden de enige burgerzeevaartschool voor de grote zeilvaart in de wereld.

De schepen werden aan keuringen en veiligheids-eisen onderworpen, die in de loop der jaren de tijdgeest volgden en dus steeds uitgebreider werden; de schippers, maten, stuurliu en kapiteins gingen eenzelfde weg. Want na de binnenvaart kwam onvermijdelijk de zeevaart op, met loggers en schoeners die overal vandaan, maar vooral uit Scandinavië, werden gehaald, om hier, opnieuw als zeilschip getuigd, aan een derde of vierde leven op de wereld-zeeën te beginnen. In de jaren zeventig kon je nog met een twintigmeterklippertje als 'tallship' over zee naar de Kieler Woche of de Hamburger Hafenfeste varen; tien jaar later was dat toch echt voorbehouden aan de échte zeeschepen, zoals de Zonnevis, de Oosterschelde en de Geesje van Urk.

Immaterieel erfgoed

Na de jaren tachtig werd de beroepszeilvaart 'booming', met een toevloed aan passagiers. Vaak waren dat schoolklassen, families en vriendengroepen uit Duitsland, maar in de loop van het decennium

Veel oude schepen werden mooi opgeknapt.

kwamen er steeds meer gasten uit heel Europa naar de vloot. Nederland, zich in het vooruitgangdenken niet zo bewust van zijn maritieme geschiedenis en de geweldige vloot die nog steeds in eigen land IJsselmeer en Wad – en Zeeuwse stromen – bezeilde, bleef achter. Waar in Frankrijk 500.000 mensen komen kijken naar vijf tallships in de haven van Brest, staan er tijdens de Enkhuizer Klipperrace, waar vaak meer dan vijftig schepen aan deelnemen, soms niet meer dan vijf toeschouwers op de kant. Nederlanders, het is bekend, staan met de rug naar het water.

Daar bracht de coronapandemie echter verandering in. In eerste instantie betekende die een enorme crisis voor de chartervaart, die toch al niet aan grote marges gewend was. Maar na een flink jaar afzien ontdekten de medelanders eindelijk de overweldigende natuur en vrijetijdsbestedingen op het water in eigen land. Nu profiteert de vloot daarvan. De beroepszeilvaart staat eindelijk goed op de kaart, wordt ondersteund door de overheid, maakt furore als nationaal toeristisch speerpunt en gaat zelfs op voor de status van immaterieel erfgoed. Niet voor niets zien de IJsselmeerhavens steeds duidelijker het grote belang van de beroepszeilvaart, die met zijn mastbos aan havens en stadjes een rijk nostalgisch aanzien verleent, en veel gretig verwelkomde toeristen brengt.

Het IJsselmeer – en Markermeer – dat al die tijd de schepen en hun bemanningen geduldig droeg, heeft inmiddels een bijna symbiotische relatie met de bruine vloot, die in allerlei opzichten zichtbaar maakt wat er aan natuur en cultuur nog te genieten valt in eigen land.

Prijzenswaard

Het bestuur van de IJsselmeervereniging vindt het een voorrecht de Ir.Martin Biermanprijs te kunnen uitreiken aan de bruine vloot. Was het de vorige keer Ir.Frits Palmboom die de prijs kreeg met zijn creatieve beschouwingen en tekeningen over het landschap van het IJsselmeer, nu is de beurt aan de doeners die het decor vullen met actie. De mannen en vrouwen die het mogelijk hebben gemaakt dat veel mensen van het water en de oude havens kunnen genieten en die zelf genoten en genieten van een stoere leefstijl. Zij hebben samen een iconische zeilvloot opgebouwd en in stand gehouden en varen in het seizoen vrolijk zeilend met de gasten, vaak buitenlanders, over het water. Hoe uniek dat is realiseer je je pas goed als je in oude vissershavens in de Hebriden, in Bretagne of in Spanje op zoek gaat naar oude zeilschepen. Daar waren immers rond 1900 nog tal van nu verdwenen vissersvloten aanwezig. Maar nu alleen maar vrijwel lege havens, althans geen oude zeilschepen. Bij ons is dat anders. Wie Enkhuizen of West-Terschelling zegt denkt toch vooral aan de vele imposante klippers, aken, tjalken en schoeners aan de steigers.

De start van de bruine vloot valt ongeveer samen met de oprichting van onze IJsselmeervereniging. Nu vijftig jaar geleden. Een paar dappere voorlopers kochten oude zeilschepen, die vrachtvaarder waren geweest op en begonnen aan het moeizame karwei van opknappen en zeilklaar maken. Een hele 'industrie' ontstond voor het maken van masten, zeilen en verder tuigage. Ook moest de markt voor passagiers worden aangeboord. Want het leven het schip was vaak moeilijk ploeteren, dus er waren inkomsten nodig. Door geleidelijke groei, een maat werd na een paar jaar zelf vaak schipper, groeide de vloot uit tot de 400 schepen die we nu kennen. Overigens voor heel Nederland, niet alleen op het IJsselmeer. We mogen mondiaal gezien spreken van uniek levend erfgoed. De coronacrisis heeft door twee lege jaren de vloot bijna doen zinken, maar gelukkig heeft dankzij de Tweede Kamer de regering nu een hand uitgestoken om de toeristische potentie te vergroten en om de bruine vloot te ondersteunen bij de investeringsopgave om de vloot vitaal en veilig te houden. Dat de veiligheid speciale aandacht behoeft maakte het recente tragische ongeval helaas duidelijk.

De IJsselmeervereniging eert met het uitreiken van de Biermanprijs, wat zou hij dit mooi gevonden hebben, allereerst de voortrekkers. Maar ook de doorzetters die de vloot gemaakt en onderhouden hebben met vaak veel energie en veel offers. Wij hopen dat de brede steun die nu bestaat het in stand houden en floreren van de bruine vloot mogelijk zal maken en wensen u behouden vaart!

Anna Woltz,
kinderboekenschrijfster:

'Een fietstocht rond het IJsselmeer is een begrip'

'Mijn fiets zoekt naar beneden. De wind suist dwars door me heen, maar ik knijp niet in mijn remmen. Ik kijk omhoog naar de vuurtoren.

Een spierwitte, vierkante toren die zo uit een sprookje komt.'

Zo begint *Haaientanden* van Anna Woltz. Centraal staat een fietstocht rondom het IJsselmeer van twee kinderen. Woltz heeft zelf eerst deze fietstocht gemaakt en ontdekte hoe prachtig het voor haar onbekende IJsselmeergebied is. En de spierwitte, vierkante toren is de vuurtoren van Andijk.

Angèle Steentjes in samenwerking met Corrie Zeeuw

In kinderboekenland is Anna Woltz een begrip. Ondertussen heeft zij zo'n 25 boeken geschreven, vertaald in 24 talen en waarvoor zij de nodige prijzen kreeg. En toen kwam ineens de vraag of zij het kinderboekenweekgeschenk voor 2019 wilde schrijven. Woltz:

'Dat vond ik echt een eer, om daarvoor gevraagd te worden. Met een oplage van zo'n 334.000 bereikt zo'n boek veel kinderen.'

Het is een eer gevraagd te worden, maar er zijn ook restricties. Lange tijd mag je aan niemand vertellen dat jij gevraagd bent en het boekje mag niet dikker zijn dan 96 pagina's. Het beperkte aantal pagina's vond Woltz het lastigste, omdat haar eigen boeken omvangrijker zijn. 'Ik ging dus op zoek naar een onderwerp waarvan ik een compact verhaal kon maken. Ik ben gefascineerd door mensen die zichzelf een extreem doel opleggen: naar Singapore fietsen of alleen rond de wereld zeilen of een ultramarathon door de woestijn lopen. Maar dan moest ik wel op zoek naar een doel dat voorstelbaar was voor

kinderen. En zo kwam ik op het IJsselmeer: een fiets-tocht rond het IJsselmeer is een begrip in Nederland.' Het volgende probleem dat opdoemde was: waarom zou iemand van elf rond het IJsselmeer gaan fietsen? 'Ik had een soort innerlijke noodzaak nodig.' Deze vond Woltz in het hoofdpersonage Atlanta. Zij maakt de fiets-tocht rond het IJsselmeer één dag voordat haar moeder te horen zal krijgen of ze genezen is van borstkanker.

Pal tegen

De fietstocht die Atlanta maakt is een soort bezwering. Ze is ervan overtuigd dat als zij in één dag rond het IJsselmeer fietst zij hiermee invloed kan uitoefenen op de situatie van haar moeder. Atlanta start in Enkhuizen en botst al bij Andijk tegen Finley op, die wegloopt – op de fiets – omdat zijn moeder gezegd heeft 'spijt van hem te hebben'. Het verhaal volgt de kinderen langs de westkant van het IJsselmeer, de Afsluitdijk en door Friesland naar Stavoren. Zij praten en maken ruzie, maar gaan elkaar steeds leuker vinden. Rond het IJsselmeer fietsen in één dag lukt Atlanta uiteindelijk niet, maar haar moeder knapt gelukkig toch op. En Finley's moeder bleek het niet zo bedoeld te hebben.

Het verhaal van Atlanta en Finley is fictie, maar de fietstocht niet helemaal. Het is deels een verslag van de fietstocht die Woltz zelf maakte van Enkhuizen naar Stavoren. 'Ik vond dat als ik zo'n fietstocht wilde beschrijven, ik deze ook gefietst moest hebben.' Bij station Enkhuizen huurde zij bewust een gewone fiets. 'Een kind dat plotseling besluit rond het IJsselmeer te fietsen zal dat op haar schoolfiets doen.' Die ervaring wilde zij zoveel mogelijk benaderen. Woltz' fietstocht begon voorspoedig. De wind kwam uit het zuiden en tot Den Oever ging het helemaal voor de wind. 'Het was prachtig. Regelmatig stapte ik af om een foto te maken of om iets te bekijken. Door het zonnige weer had het water een prachtige glinstering. Tussendoor belde ik mijn moeder - die op mijn zoontje paste - en zij waarschuwde mij al dat ik moest doorfietsen wilde ik het halen.' Dat bleek een zinnig advies want op de Afsluitdijk ging het met de zuidelijke wind al langzamer. En daarna werd het echt zwaar: 'Het deel in Friesland had ik vol tegenwind en het effect van de wind had ik toch onderschat. Ondertussen was ik al aardig vermoeid en het fietsen ging steeds moeizamer. In Stavoren had ik een hotel geboekt, maar 10 kilometer daarvoor heb ik serieus overwogen om af te stappen. Het werd donker, ik kwam nauwelijks meer vooruit en

Anna Woltz
(Foto Carli
Hermès).

de wegen waren totaal verlaten.' Dat de tocht de kinderen steeds zwaarder valt, is terug te zien in de titels van de hoofdstukken. Deze geven het aantal gefietste kilometers weer. In het begin fietsen zij rond de twaalf kilometer per hoofdstuk en aan het einde hebben zij twee hoofdstukken nodig voor zo'n tien kilometer. Toch zette Woltz door, net als Atlanta en Finley. Alleen moesten die de nacht in een vogelhut doorbrengen, terwijl zij een bed in een hotel heeft. 'De plaats van de vogelhut waar Atlanta en Finley gaan slapen, klopt niet, die heb ik verzonnen. De supermarkt klopt wel. Mijn eten was ook op en net als Atlanta en Finley was ik blij dat ik daar iets kon kopen.'

Ontdekking

Er was nog een reden dat Woltz koos voor een fietstocht rond het IJsselmeer. Ze wilde dat het boek een Nederlands onderwerp had. 'Het kinderboekenweekgeschenk is een bijzondere Nederlandse traditie en ik vind het dan passend om een Nederlands onderwerp te nemen.' Net als bij *Haaientanden* doet zij voor al haar boeken uitgebreid onderzoek. 'Het is natuurlijk niet zo dat ik er niets bij verzin. Als het mooi past in het verhaal, zoals de vogelhut waar de kinderen slapen, dan voeg ik dat toe. Voor mij is dat de vrijheid van de schrijfster.' Voor haar fietstocht kende zij het IJsselmeergebied eigenlijk niet. Anna groeide op in Den Haag en woonde deels in Engeland en Amerika. Nu is Utrecht haar

Fietstocht Anna Woltz: westkant IJsselmeer (foto Anna Woltz).
.....

thuis, ook niet direct aan het IJsselmeer. 'Voor mij was werken aan dit boek ook een ontdekkingsreis van een prachtig gebied dat zo dichtbij is.'

Van Enkhuizen naar Den Oever vond Woltz het mooiste stuk van haar fietstocht. 'Je fietst over een prachtige dijk met een mooi uitzicht over het water. Bij andere delen van de tocht zie je helaas weinig van het IJsselmeer, omdat je achter een dijk fietst. Je moet erop klimmen om het water te zien en dan heb je een prachtig uitzicht. Het is echt jammer dat je op de fiets niet overal het water kan zien. Eerlijk gezegd denk ik wel dat het 't mooiste is om het gebied te verkennen in een boot, vanaf het water. Maar een zeiler ben ik niet, dus ik ben aangewezen op de fiets of als wandelaar.'

Een andere ontdekking voor Woltz was dat er toch nog delen van Nederland zijn waar weinig mensen wonen. 'En dat het nog echt donker is rond het IJsselmeer. Er zijn geen lantaarns en voor licht ben je aangewezen op de maan en de sterren.'

Middelbare scholieren

Haaientanden is vertaald in het Duits en is ook in Duitsland populair. Duitsers zijn, in tegenstelling tot Nederlanders, grote liefhebbers van het IJsselmeer en komen er graag naartoe. 'Veel Nederlanders hebben een rare houding tegenover hun eigen land. We gaan het liefst naar het buitenland en kennen ons eigen land amper en waarderen het daarom maar matig. Nederland, en ook het IJsselmeergebied, is veel mooier dan veel mensen denken.' Volgens Woltz is het een fantastisch gebied voor vakanties of bijvoorbeeld uitstapjes van middelbare scholen. 'Of zij willen fietsen, betwijfel ik. Een boottocht op het IJsselmeer, waarbij zij helpen met het zeilen, is wel uitdagend en zal hen zeker aanspreken.'

Haaientanden is deze zomer opnieuw uitgebracht, voorzien van nieuwe illustraties, zodat het boek

zijn weg kan vinden naar nog meer lezers. Ook zijn er plannen voor een film. Het boek blijft populair, omdat het verhaal zowel kinderen als volwassenen aanspreekt. Het avontuur, er alleen op de fiets op uit trekken, vinden kinderen geweldig. Volwassenen herkennen de onrust voordat je de uitslag van een oncoloog krijgt. 'Die dagen voordat de arts je vertelt of een behandeling is aangeslagen.'

Woltz heeft het boek echter ook geschreven om kinderen met zieke ouders een hart onder de riem te steken. 'Kinderen voelen zich vaak schuldig als ze even blij zijn terwijl een ouder ziek is.' Ook begrijpen ze de reacties van zieke volwassenen niet altijd goed. 'Als een ouder ineens blij kijkt als een kind binnenkomt terwijl hij of zij ziek is, dan denken kinderen al snel dat zij toneelspelen of niet eerlijk zijn. Dat is niet zo. Ook al ben je nog zo ziek, dan kun je er heel blij van worden als je je kind ziet binnenkomen.' In *Haaientanden* laat Atlanta deze emoties zien en leert zij dat het niet zo is als zij dacht. 'Ik hoop dat kinderen met zieke ouders dit ook eruit halen en dat het hen geruststelt.'

Anna Woltz

Anna Woltz (29 december 1981) is een populaire kinderboekenschrijfster die de nodige prijzen heeft gekregen en wier boeken zijn vertaald in 24 talen. Haar carrière gaat al vroeg van start; als vijftienjarige schrijft ze een jaar lang columns voor de *Volkskrant* over haar leven op school. In 2002, tijdens haar studie geschiedenis in Leiden, verschijnt haar eerste kinderboek: *Alles kookt over*. Woltz is nu fulltime schrijfster met 26 boeken op haar naam. *Mijn bijzonder rare week met Tess* (2013) is bekroond met een Vlag en Wimpel van de Griffeljury en is in 2019 verfilmd. *Honderd uur nacht* (2014) wint de Nienke van Hichtum-prijs 2015. Voor *Alaska* (2016) krijgt zij een Zilveren Griffel en voor *Gips* (2015) een Gouden Griffel; van dit laatste boek is ook een televisieserie gemaakt. Voor de Kinderboekenweek 2019 schrijft Anna het kinderboekenweekgeschenk *Haaientanden*, waarin een fietstocht rond het IJsselmeer centraal staat. *Haaientanden* is vanaf september 2022 weer verkrijgbaar in de boekhandel. Anna's nieuwste boek *De tunnel* won deze zomer een Zilveren Griffel en maakt begin oktober 2022 kans op Goud.

Omslag boek *Haaientanden* van Anna Woltz.
.....

